

T A R T A L O M

▶	3	HARTAY CSABA	Szaj nélküli, Rendez a nagymutató, Elővehető nyár, Elment leállítani egy háborút (versek)
▶	6	HALMAI TAMÁS	Orpheusz éneke, Szűzföld (versek)
▶	9	KULCSÁR FERENC	Divina bibliotheca (versek)
▶	12	ZUDOR JÁNOS	Tükör, Az öngyilkosjelölt (versek)
▶	14	VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ	Vásártér (regényrészlet)
▶	19	KORPA TAMÁS	Metapillanat XXI., Metapillanat XXII. (versek)
▶	22	DÁVID PÉTER	Csend, Cím nélkül, Várok még (versek)
▶	24	BODNÁR GYULA	A tölgy, Álmatlan, Lehallgat (versek)
▶	26	SIMEK VALÉRIA	Madárdallal, Hazataláló, Csillagmorzsák, Szárnya alól (versek)
▶	28	LÖVEI ZSOLT	Szívlövés (elbeszélés)
▶	34	KOCSIS CSABA	Emlékörzők, Fronthatás (versek)
▶	36	PÉTER ERIKA	Egykor, Aszály, Ébredező (versek)
▶	38	MOLNÁR LAJOS	Bőröd fémes fényéről lehull a vakolat, Szíved helyén patadobogás (versek)
▶	40	FEHÉR BOLDIZSÁR	Üres nap (elbeszélés)
▶	45	FELLINGER KÁROLY	Alulnézet, Nagypéntek, Próbatétel, Életrajz (versek)
▶	47	CSIDER ISTVÁN ZOLTÁN	A lány, akit el kellett volna rontanunk, Szép, megkínzott, Darabos séta (versek)
▶	49	SAJÓ LÁSZLÓ	Nekrológ, Gyere vissza (versek Ladányi Mihály emlékére)
			PAPÍRHAJÓ
▶	53	KOVÁCS DOMINIK – KOVÁCS VIKTOR	Viharköröm Kamorka kertjében (mese)
▶	55	KISS OTTÓ	Szia, Apa!, A legszebb, Mint a mesében, Egymondat, Most én főzök, Jó, Mindenki nevesen, Papírsárkány (versek)

▶ 57	KELEMEN ATTILA Japán gyártmányú kinyitható, angyalleső zseblétra kapható! – <i>Dániel András: Kicsibácsi és Kicsinéni (meg az Imikém)</i> (kritika)
▶ 58	SZEPESI DÓRA Talált szív – <i>Beszélgetés Turbuly Lillával</i>
MŰHELY	
▶ 61	MADARÁSZ IMRE Váteszköltészet, politikai líra – <i>Tanulmányok és hiányok a „A tizenkét legszebb magyar vers” programsorozatban</i> (esszé)
▶ 63	MARKÓ BÉLA Közélet, költészet – avagy: régi költők dicsérete (esszé)
▶ 69	ELEK TIBOR Mi a viszonyunk a haza fogalmához? – <i>Beszélgetés Markó Bélával Csatormány című kötete kapcsán</i>
*	
▶ 74	ERDÉSZ ÁDÁM „Nem tudom elképzelni sem azt, hogy másutt éljek” – <i>Kner Imre a kirekesztés és az üldöztetés éveiről</i> (tanulmány)
▶ 81	SÁFÁR GYULA Kiszolgáltató és kifosztva – <i>Mozaikok a kulákvándorlás Békés megyei történetéből</i> (tanulmány)
▶ 86	CSEH GERGŐ BENEDEGÚZ Hogyan nem került Lili bárónő Kondorosra? – <i>Adalékok a Békés megyei kitelepítések történetéhez</i> (tanulmány)
*	
▶ 91	SZARKA KÁROLY „Magyarország Európa kicsinyben” – <i>Információdömping a nemzetiségek konferenciáján</i> (helyszíni tudósítás)
▶ 97	KIRÁLY KATALIN Jövnők a múltunkban – <i>Szlovák néprajzi kiállítás a Munkácsy Mihály Múzeumban</i> (tanulmány)
SZÍNHÁZ	
▶ 103	KELEMEN ORSOLYA Rossz közérzet színpadon innen s túl – <i>Jegyzetek a Kortárs Drámafesztiválról</i> (kritika)
FIGYELŐ	
▶ 108	TARJÁN TAMÁS A mindegy árka – <i>Markó Béla: Csatormány</i> (kritika)
▶ 112	GLÁSER DIÁNA Egy kötet paraméterei – <i>Korpa Tamás: Egy híd térfogatóról</i> (kritika)
▶ 114	KISS LÁSZLÓ: Élünk, szeretünk – <i>Egressy Zoltán: Majd kiszéllőztetsz</i> (kritika)
▶ 117	CSEPREGI JÁNOS Sose bízz a felnőttekben! – <i>Hartay Csaba: Lerepül a hülye fejetek</i> (kritika)
▶ 120	SÁNDOR ZOLTÁN A Szabadság tér szellemisége – <i>Végel László: Neoplanta, avagy az Ígéret Földje</i> (kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el: www.barkaonline.hu

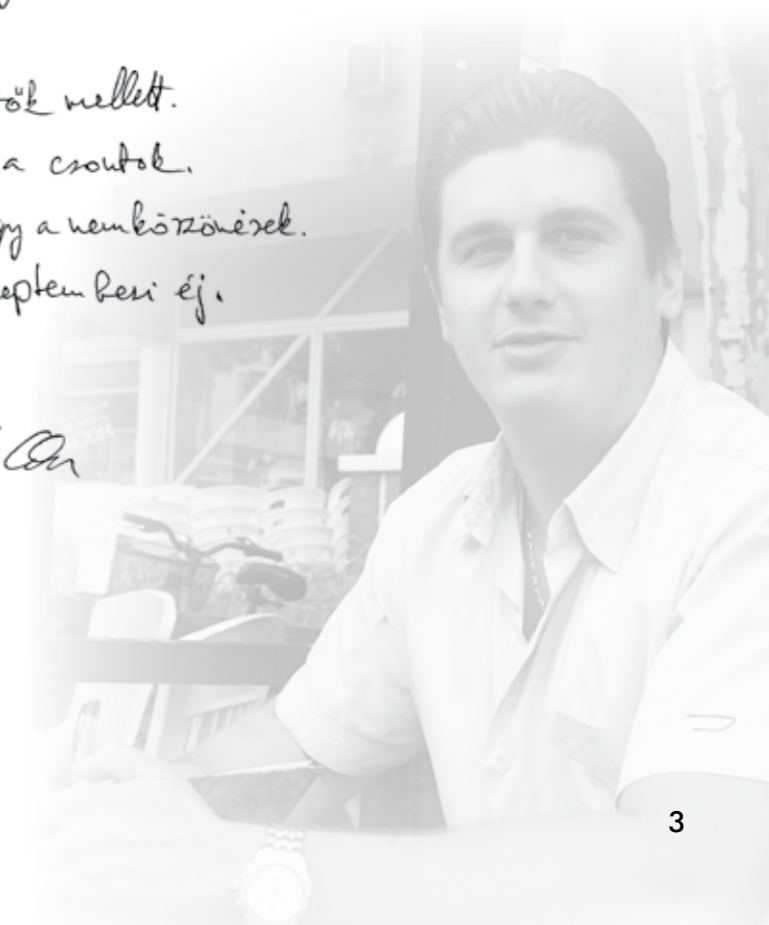
Szaj nélküli

Elesett az alkony a tűzháborúban.
Méltsággal viseli a víz alá vitt, égő cséje.
De hol a zistergés. Levett ruhák.
A molón. Pikkelyek. Kopoltyúfedéllel záva.

És a séták, amiket nem tettünk meg,
A holdkaszój. A letta elvontatt, üres pénzárca.
Kik. Kik. Kik. Kik volna féged tovább.
Az elhagyottak. Az elhagyatottak.

Autóval hájtunk el temetők mellett.
Ha ki lennénk vetítve a csontok.
Mint a monogramok. Vagy a nemközönészek.
Szaj nélküli arc a szeptemberi éj.

Hartay Csaba

Rendez a nagymutató

Milyen gyenge. Amint átdereng, sejti már.
Összegyűrt félalvó vagyok, aki megbánja a fényt.
Ne olts lámpát az arcomba. Így is látom, ahogy
futnak a tollvonások. Írva van minden berendezés.

Írva van a szín, az idő süppedése. Máris nincs meg.
Félelem után bezárt ajtók mögött. Árnyék. Fantomtest.
Ki volt az. Senki. Az agyam játszik. Teker, ismétli.
Istenem, ha írsz te is, hadd olvassalak hangosan.

Apró, piros bogarak. Nem csípnek. Csak a nyüzsgés.
Most pillants az órádra. Jelenetet rendez a nagymutató.
Van valami lusta mozgatórugó az alvázak alá illesztve.
Hogy ami kipattan, vissza is kattan. Stabil egyedüllét.

Elővehető nyár

Most már nem gyűrnék az idő plakátjain.
Szél tépte szélek. Rojtos végek. Alszunk.
A parton fekvő arra ébredünk, hogy idő van.
A másodpercek enyhe áramütései okozzák.

Most már nem időutaznék. Inkább kiszállok.
Ez a nyár pont elővehető még. Lefedi a mólót.
Mert jelölve van, akár egy tervrajz, egy térkép.
Tépett szélei kopott lapoknak, éleknek.

Csillagképeket lapozunk az égen. Feketekönyv.
Esés a parton, esés az idő mélyére, mint egy hordó,
annyira kiürült a közelmúlt. Olyan visszhangzatos.
Oldozzátok el a csónakot. Csorgást, csobogást kérek.

Mindennap örülök, hogy szitakötőnek születtem.
Hogy szúnyogokkal halhatok meg. Mélyen úszó,
éji ivadék voltam évekig. Ma harcsa iramodik felém.
Szeretnek a ragadozók. Megemészt a nyár.

Elment leállítani egy háborút

Nem válaszolnak a visszaverődések. Csak lapokat mutatnak.
Nem ábrája van a sötétedésnek, se nem alakja, tényező.
Mint a papír. Ujjak és tapintás nélkül is érdes. Gyűrődik.
Az érzékelés működő intézmény. Akkor őt ki irányítja?

Ha az agy irányítja a testet, a görcsölő vádli, az agyat ki?
Az éjszaka végtermék. A nappal sűrű ürüléke.
Nem takarítunk már ma éjjel. A csillagképek viszonyvonalak.
A félkörívű égen háborúk előadása. Nem ide hullanak.

Ide se roncsok, se a reggel fejlesztései nem érnek el.
Gyere, megmutatom, milyen útvonalon kísértél haza és kit.
Dehogy halt meg, ma is felhív, elment leállítani egy háborút.
A csillagok videojátékok szereplői. Dobj érmét, adnak életet.

Húsvéti pászkaszentelés Rudabányácskán

Orpheusz éneke

A Bartók Rádió munkatársainak

Akit az ég elégni unszol
annak a világ oly világos
hogy operát ír Orpheuszról
és ódát Szent Cecíliához
aki tudja hogy a zene
angyalok dús lélegzete
s fölébreszteni az aranykort
elég néhány megváltó akkord

Monteverdi Vivaldi Händel
Mozart Chopin Debussy Bartók
nevet cserél a hang a renddel
hullámsírral a túlsó partok
csellószonáta csembalószvit
fagottetűd hegedűverseny
varázslat amit megvalósít
édes krém a keserű versen

dallam iramát örömét
éli a kürt a klarinét
s örök tavasz fuvallatát
az atlantiszi fuvalák
míg moll szilenciumba
merül a zenekar
gyűrt szívedbe simulva
gyöngéd zajaival

toszkán ünnep madridi gála
bécsi oktáv pécsi tercekkel
ha füle van a madrigálra
a szférákat hallja az ember
mert éneklő szentek lábánál
énekel ki kantátát kántál
hogy Isten csendjéből kiváljon
az összhangzattan és a kánon

bujkál a világ szegleteiben
és elidőzik a felületén
apostoli munkát végez hiszen
megtéríti a füveket a fény
s mint jazzben a barokk derű
ép szívvel föl nem fogható
mennyre gyönyörű
az éppannyira jó

Szűzföld

„Aki áthaladt az alvilágon,
az megszabadult a pokoltól.”
Szepes Mária: A Vörös Oroszlán

A bűn nélküli ember járt itt
jel volt hogy olvass a jelekből
az anyag hieroglifáit
ezért kaptad a szellemektől
szénből kifeszülő gyémántokkal
játszik napból kirajzó sárga
s begyógyítja a sebet lobbal
a vak világ világossága

nincs más a látó mégis mást lát
démonlégiót asztráلكödben
dúvad forró feltámadását
napkitöréstől szélütötten
s az alvilági hangzavarban
a Hang hiába hívja karban
jáspissárkányok énekétől
nem hall semmit saját nevéből

nincs más az igaz mégis mást lát
szűzföldet merő verőfényben
igazat látók messiását
a gyöngesség erőterében
Ízisz papja hófehér árnyék
fekete hitek síkvidékén
mögötte tűz szaggatta tájék
előtte örvénylő lidércfény

poklokon kell átkelnie
 hogy túljusson a poklokon
 de ha átért értő keze
 egy egész tengert partra von
 teste ragyogás a ruhája
 őrzők levetett aurája
 egy szavával eltörli bűneinket
 s mi elkövetjük szóról szóra mindet

mint a bírák az elfelejtett
 templom őrei egytől egyig
 akik tudták hogy az egyetlen
 a tudatlanok elfelejtik
 s a bestiáé lesz a szentély
 de szentebb aki szabadító
 a kígyó elé áll és nem fél
 mert csupa félelem a kígyó

a sziklák szívénél keményebb
 a vár amit a szívbe épít
 onnan visz út a sebzett lények
 sebezhetetlen lényegéig
 a létezésből kivert horda
 volnánk másképp a létezésben
 szemed zafíros ikerholdja
 ettől süt fel homlokszemében

dörren az ég hajnali gongja
 összefornak a hasadt ábrák
 és felmutatják megujjongva
 az angyalok a smaragdtáblát
 az anyag hieroglifáit
 ezért kaptad a szellemektől
 a bűn nélküli ember járt itt
 jel volt hogy olvass a jelekből

Divina bibliotheca

(részletek)

Jeremiás

Görnyedsz a Melkiás vermében, a sárban,
 az Isten szavai kavicsok a szádban,
 ösvényeit, csapásait járatlanná tette,
 olybá lett hozzád, mint leselkedő medve.
 Sirámaid, mint a madár, vad szirtekre szállnak,
 tépett szakálladra csurog alá nyálad,
 gyolcs efádot övezvén magadra,
 égető szél markol hollószárny hajadba.
 Szólsz az Úrhoz: „Pereld, ó, peremet,
 emelj ki a halál szurdokából engemet,
 veséimből tépd ki tegzednek nyilait,
 mondhassam te igéidet, lelkem siralmait.”
 „Szél a szavad, ne prófétálg, vessz el” –
 sziszegik és körülfolynak szesszel,
 pedig az Úr mandulának ágává tett téged,
 haragjának botjával végzendőidet elvégezd,
 tűzzé tette tűznehéz igéid a szádban,
 égjenek meg vért ontó papjaik mindnyájan.
 Irdatlan súly ragad porba és a sárba,
 vágóhídra hurcolt, tépett kossá válva
 mondanod kell, bárha kitépik szívedet,
 s elégetik, mint a pelyvát, jövendölésedet:
 szívükben, ki szülte őket, a Kőszikla halott,
 halott, ki az ércből vélük mézeket szoptatott,
 szirt kövéből lágyan ömlő olajat,
 szőlő vérét, juhok tejét az ég alatt,
 leoldatnak ezért Isten derekáról,
 letépetnek keserű fügeként a fáról.
 S meg nem sirattatnak, nem földeltetnek el,
 kifordul szájukon az áldatlan eledel,
 kenyeret nem törnek gyászoláskor nékik,
 vigasztalás poharát számukra nem mérik,
 megszűnik a menyasszony s vőlegény szava,

s ajtóikon ki-be jár a halálnak anyala.
 Megemészti az ég aratásuk, kenyerük,
 porba, víz hátára íratatik nevük,
 némán ülnek halmaikon véneik,
 földre hajtják fejüket a szüzeik,
 iszonyattá lesznek idegen földeken,
 s a fej, akik valának, csúf farokká leszen,
 mindaddig, míg hűtlenségük kemenceként tüzel,
 s nem kiáltják sírva: Jövel, Uram, jövel!

Dániel

A Kébár folyó partján ülve sírsz,
 a káldeusok földjén szenvedőknek írsz,
 ám felemelvén fejed, megnyílik az ég
 s észak felől nagy felhővel forgószél tör feléd.
 Egymást érő villámok, kénkőőceán,
 közepében négy kerub, izzó érc mindahány,
 emberi formájú négy lelkes állat
 zúgat, mint a tenger, négy-négy gyémánt szárnyat.
 Sasmadár és bika, oroszlán és ember
 mindüknek négy arca, lábuk, mint rézhenger,
 talpuk borjakéi, csillagként szikráznak,
 lábuk alatt drágakő kerekek cikáznak.
 Égő üszök a fénylények teste és feje,
 kerekeik körös-körül fényzemekkel tele,
 szárnyaikon s közöttük égő fáklyák lobognak,
 egyszerre négyen négy irányban haladnak,
 villámló villámlás járásuk-kelésük,
 a lélek a lényük, a lélek a fényük.
 Fejük felett boltozat, csillámló, mint a jég,
 a boltozaton zafírfényű trónus ég,
 a trónuson egy emberalak, Isten dicsősége,
 tűzáradat s fényözön a lénye.
 „Ha skorpiók közt ülnél, úgy se félj
 – így szól hozzád lángok közül a fény –,
 ne rettegj a hűtlenektől, íme, a tekercs,
 siralmakkal, jajokkal teleírva, nyeld,
 rakd tele a hasad, töltsd meg gyomrod vele,
 édességgel lesz tőle a te szájad tele.”
 És hajadnál fogva megragad a lélek,
 s a város kapujánál tesz a földre téged,
 így kiáltván erős, zúgó tábor hangján:
 „A parázna város ítéletét hagyd rám!
 Kizöldült a kezében a gonoszság vesszeje,
 szíve erőszakkal, öldökléssel tele,

aranyaimból férfiszobrot faragott,
 s véle hálván, szította szívemben a haragot,
 s annak, aki mellette elhaladt,
 szétvetette lábát a bujazöld fák alatt,
 eltöröm hát ezért a kenyere botját,
 és fejéhez vervén vérontó útját
 pusztasággá teszem utcáit, házait,
 udvarában róka, hiéna lakozik.”
 S földre esvén, megrettenve látod,
 az angyal két kezében izzik a zsarátnok,
 melyet vett a kerubok kerekei közül,
 legyen a hűtlenek csontjainak tüzül,
 s rászórja a templomra, az oltárra,
 az Isten megrontott, hősín városára.
 S megnyitván a szemed, Tigris vize s a Nap között,
 íme, egy férfiú, gyolcsokba öltözött,
 drágakő a teste, aranyöv derekán
 – lángszövétnak parazsa izzik minden szaván –,
 így szól hozzád: „Ne félj, ó, én vagyok!
 Jöttem, hogy szívedbe tegyem a holnapot.
 Emberszívű, sasszárnyú Oroszlán mar beléd,
 szörnyű Medve próbálja szíveden erejét,
 rád tör a négyfejű, szélsebes Párduc,
 a tízszarvú fenevad láttán porba ájulsz,
 de elvételük végül mindüknek hatalma,
 lábad előtt fekszenek megtépetten, halva,
 és ekkor majd, íme, megrendülten látod,
 a felhőn jövő Emberfia hozza az Országot.
 S most pecsételd be szavaim a végső időkhöz,
 akkor majd az értelmesek feltörik és értik,
 s fénylenek, mint lángok, egek fényessége.
 Indulj immár, sorsod nyomán, indulj el a végre,
 és fölkelysz majd akkoron, ha elmúlnak a napok,
 s két szemedben eme bizonyosság ragyog.”

Tükör

Fényesen csendel a tükör
csak úgy magamagának,
az esti csendben, a háborúban,
kipillant, kikacsint
(mondom, a háborúban,
a negédes háborúban).

A tükörnek bántódása nem esik!
Mindenki a pártját fogja
a negédes háborúban!
(Hiszen egyformán ellenséget,
barátot, elfogadják objektívnek!)

Kell valami objektív a háborúban!

Megválasztották a tükröt!
(Csendben figyel,
az őrületre, ahol csak embert ölnek,
tükröt nem!)

A csend kipisil, szilánkokra törik,
de csak a tükörben,
átellenben nem!

Megmarad a tükör ovális képe,
mint egy majom, az öldöklésben!

Az öngyilkosjelölt

Az öngyilkosjelölt
felfut a dombra,

és, mint egy rajzlapon,
lezuhan...

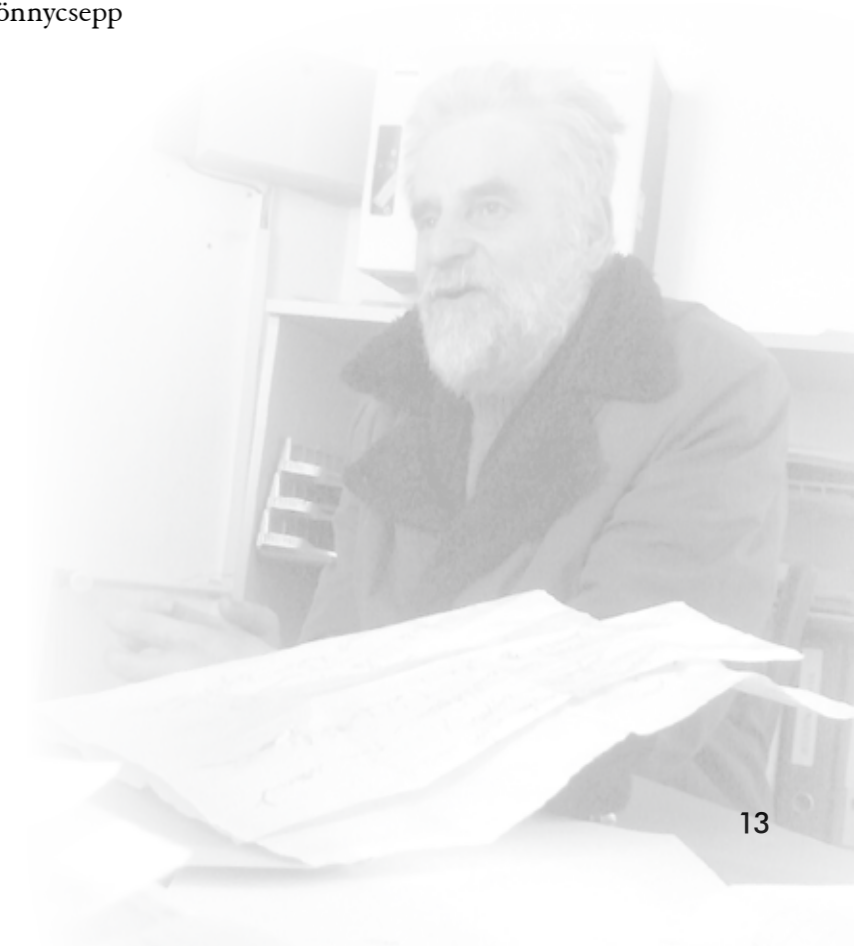
Metafizikus csend,
a csend ijesztő mása!

A párhuzamosok összefutnak,
megjelenik egy kép,
és önnön képzete...

Az öngyilkos idő
is felfut a dombra,
mint egy lehulló könnycsepp
a papíron,

ráröfög egy disznó
képzete:

az ijesztő
remény...

Vásártér

(Részlet a készülő regényből)

Nagyapa ül a lépcsőn, öleiben szakajtó, abba fejt, morzsolgatja a málét. Megpróbálnám én is, de nekem nem adja meg magát a cső, vézna kis ujjaimmal meg sem tudom bontani az acélosra érett szemek tömören beágyazódott sorait. Igyekvésem láttán nagyapám kezembe ad egy félig fejtett csövet, s azzal, ha nehezen is, de már boldogulok. Az idő eközben telik, a nap már rendesen közénk pörköl, buglyas, sötét hajam alól csorogni kezd a víz. Pedig nagyapám régebben ül ott, ráadásul pufajkanadrágban, mégsem izzad. – Hát az meg hogy lehet? – kérdezem. Neki, az ő köszvényes lábainak direkt jólesik a meleg – mondja. A tavaly egész nyáron le se vetette a vatelinnel bélelt nadrágot. Most is csak a gumicsizmát rugta le lábáról, hadd süsse a nap, hadd fűjdogálja a szellő. Odapislantok, s megállapítom, hogy az ő lába legalább nem olyan fekete, mint a Szaxon bácsié, aki – már láttam – pont így napoztatja, ha kiül a háza elé. A szomszédasszonya állítólag meg is kérdezte tőle, hogy szokta-e mosni a lábát? Az öreg, hogy válaszolni tudjon, kivette szájából a pipát, köpött egyet, s miután elégedetten nyugtázta, hogy nyála ez alkalommal is nagy, szabálytalan csillagalakban terült szét a porban, röviden csak ennyit felelt:

– Én, jányom, suha.

De az én nagyapám szokta, láttam már többször is, de hagyjuk ezt az oktan beszédet. Különben, a diófán váratlanul, barátságatlan hangon megcsörrent a szarka. Erre Nagymama is reagál, kedélyesen kiszól a konyhából: Csak nem vendég jön tán? Nagyapa hallgat, mert az efféle buta kérdést rendes, református ember meg se hallja, de engem felcsigázott vele, hát faggatom. Milyen vendég? Honnan veszi Nagymama, hogy jön valaki? Nagyapa kelleetlenül válaszol: Hát, csak így szokás mondani: Csereg a szarka, billeg a farka, vendég jön. Ne törődj vele, pusztaság az. Pusztaság vagy nem pusztaság, de nyiszorog a kisajtó, s lassú, kacszó léptekkel jön Ignatisin Jóska, a postás.

– Adjon az Isten, Elek bácsi! Sürgöny érkezett.

– Fogadj' Isten! – válaszol Nagyapa. – Oszt' mi áll benne?

– Az, hogy jön haza a fia, Árpád.

– Hallod má', Margit! – szól izgatott hangon be a házba –, Jön haza Árpád!

A hírre Nagymama is kiszalad a konyhából, s amint kezébe kapja a táviratot, ruhája zsebét tapogatja izgatottan.

– Jaj, Istenem, hol a pápaszem, hova tettem a pápaszemet?

Visszalohol a konyhába, a Singer gép lapján meg is találja, s jön máris a fényre, hogy olvasni tudja.

– Asszonya: Szombaton, harmadikán érkezünk. Árpád. Mi is van máma, Öregem?

– Csötörtök – feleli Nagyapa, és mint aki még most sem akar hinni a fülének, fejét ingatva hozzáteszi:

– Úgy látszik, mégiscsak igazat beszélt a szarka.

A Nagymama gondolatai azonban már előrébb tartanak.

– Így legalább Laci elibek tud menni Csapra, oszt segít nekik cipekedni...

Árpád bátyám annyira hasonlít apámra, hogy Tácu, a vonat elé kirendelt szekeres meg is szólítja: – Laci, ezt a két bőröndöt én már viszem a szekerre, hozzátok utánam a többi. De elcsodálkozik, amikor a peronon feltűnik a másik Laci, aki a kis Margitkának és Gitta sógornőjének a magas lépcsőről való leszállását segíti. – Juj, hát akkor te meg biztoson Árpi vagy! – hozza helyre tévedését. – Emlékszel rám? Habár nem biztos, mer tik idősebbek vagytok pár évvel. Én meg a Biri fia vagyok – próbálja tisztába tenni Tácu az ismeretség eredetét.

Nagy otthon az öröm, mert mégiscsak sok, mint majd utóbb kiszámolom, az a tizenkét év, amióta nem látták egymást. Nagyapa megtisztálkodott, megborotválkozott és kiöltözött az alkalomra – az orosz

módból átvett pufajkanadrágot könnyű cájgpantallóra cserélte, és lábára cipőt húzott, hogy Árpád fiának ne kelljen szégyenkeznie miatta előkelőbb származású felesége előtt.

Árpi bácsi valóban nagyon hasonlít az én apukámra, csak egy jó tenyérnyivel alacsonyabb, és bal arcán nem visel forradást. Hogy alacsony termetű, azt már az esküvői fényképükről is láttam. Az ügyes fotográfus egy sámedlire állította, hogy ne tűnjék túl alacsonynak hosszú, fehér ruhás menyasszonya oldalán, s a ruha visszafordított uszálya lazán át van dobva a kisszéken, hogy leplezni próbálja ezt a kis csalást. Gitta néni a valóságban is magas, erős csontozatú és tartózkodó természetű, aki nem hajol le hozzám, hogy megcsókolja az arcomat, mint más rokon asszonyok, az irántam való rokonszenvét, ha érez egyáltalán irántam valamit, egy „Te aztán vagány gyerek vagy”-gyal intézi el. De mit várhatnék tőle, amikor saját kislányát is két szemének villanásaival fegyelmezi, és úgy jár köztünk, mintha karót nyelt volna. Margitkát pedig, akit én nagyon, de talán még annál is jobban vártam, szinte azonnal kistestvéremként fogadtam el. Ő olyan komoly és jólnevelt kislány, aki kezet nyújt egy fiúnak is, amikor bemutatkozik, és olyan igaz, gyermeki szeretettel és ragaszkodással néz nagymamánkra, akit végre megismert, mintha csak attól tartana, hogy bármelyik pillanatban elszakíthatják tőle. Hát tessék, ez egy újabb ok, hogy azonnal megszeressem, s miután szóba került, hogy orvos leszek, ha megnőlok, mindenáron innekiót akarok adni Margitkának a nagyapám által fából faragott fecskendővel. De nem a karjába, azt hiába tartja olyan engedelmesen, hanem a hasába, a szoknyája alá, mert engem – egyelőre – a kislányok másságában leginkább a szép fehér hasuk érdekel. S míg a jelképesen meghegyezett szűrőeszközt hasára szorítom, szemét és arcát figyelem, mert gyermeki érző szívemmel a világegyetért sem szeretnék neki fájdalmat okozni, addig szürom csak, amíg türelemmel viseli.

De hamarosan előkerülnek az ajándékba hozott dolgok, a barack- és cseresznyepálinkás üvegek, s mivel a többire már figyelni sem érdemes, a férfiak egyiknek azonnal kitekerik a nyakát, s isznak egy kupicával a találkozás öröme. S ebben a pillanatban, hogy teljesebb legyen az öröm, Pista bátyám, a legkisebb fiú is megérkezett. Iszik egy nagyon keveset Nagymama, és isznak az asszonyok is, majd asztalra kerül a vacsorára sült friss oldalas, s az emberek az étvágy fokozása végett, vagy a cseresznyéhez való ragaszkodásuk jeleként, isznak még egyet. A vacsora végén Nagyapa előveszi a Kövesditől vásárolt fehér bort, egyre inkább csillognak a szemek, kipirulnak az arcok, s egyszer csak énekelni kezdenek. Árpi bátyámnak jó hangja van. Magyar nótákat, operett-részleteket hallgatunk, apám helyenként tódítja, de aztán a bátyám abbahagyja, meghúzza a borospoharat, és indítványoz: – Akkor most az Apuka nótáját! – Nagyapa pironkodva megcsóválja fejét, hogy ez meg mire való, de amint Árpád rázendít a legénykort idéző régi nótára, ő is beleerősít:

Vesz nekem édesanyám kalapot,
Fújja a szél rajta (j)a szalagot.
Ha nem fújja, magam is lobogtatom,
Ezt a kisjányt ide csalogatom.

De úgy látom, Pista bátyám nagyon szeretné, ha őt is felnőtteként kezelnék, emberszámba vennék végre, hogy a figyelem egy kevésbé ráirányulna. – Amikor Dobászon vótam, egy Munkács környéki legénytől ezt tanultam – mondja lelkesen, s ő is belekezd egy nótába:

Hej (de) rézpénzt adjál, kutya zsidó, nem bankót,
Mer' a bankó a betyárnak nem való.
Mer' a betyár hun megázik, megfázik,
Oszt a bankó a zsebébe' széjjelázik.

Apám arca erre elkomorul, szúrós szemmel Pista öccséhez fordul, és mindenki számára érthetően tiltakozik a nóta ellen:

– Ebből elég! Nem kell a zsidókat bántani. Épp elég szenvedést mért a sors rájuk így is.

– Bátyám, de hát evvel én mi rosszat mondtam? Különben is, e' csak nóta!

– És azt már elfelejtetted, amikor a kűhid alatt a zsidó gyereket békával etették?

– Az már régen vót, még a csehek alatt. És ha tudni szeretné, abban a gazemberségben én nem is vótam benne, csak ódalrul láttam.

Gitta néni most kezd igazán odafigyelni az éleződő párbeszédre, s férje mellé telepedve faggatni kezdi:

Vállai fölött átnyúlva az álla alatt összekulcsoltam a kezem, de hogy ne a nyakán kelljen csimpszkodnom, lábaimmal átfogtam a derekát. A meder közepén jó derékig érhetett neki a víz, így én is benne voltam rendesen, de ha tesz még öt lépést, már akár le is szállhatok. Erre ő megállt a legerősebb sodrásban, és erélyesen hátraszólt:

– Szállj le!

Ezt én egyszerűen nem akartam érteni, s még erősebben kapaszkodtam belé.

– Nem értetted, mit mondtam? Kinek beszélek? – mordult rám erélyesebben, s elkezdte himbálni, rázni felsőtestét, hogy ledobjon.

Két lábam lefeszlett a derekáról, s az ár már rángatott volna magával, de én még elkeseredettebben kapasoltam össze két kezem a nyaka körül.

– Bálint, ne tegyél le, Bálint, vigyél ki innen! – könyörögtem kétségbeesve, de ő két erős kezével szétfezegette egymásba forrt ujjaimat, aztán egy erősebb csípődobással levett magáról.

– Jaj, Bálint, ne eressz el, Bálint, húzzál ki! – kiáltottam már tőle elszakadva, s mikor utolsó szalmaszálként csak klott gatyája szélét értem el, kezemre csapott, s miután tőlem így megszabadult, elégedetten indult ki a partra.

Most kellett volna lejátszódnia képzeletemben annak a bizonyos filmnek, amelyről a halál torkából szabadultak szoktak beszélni. Most lett volna itt az ideje, ha kész lett volna belőle akár néhány jelenet is. De mi volt az a csekélyke idő, amit én addig éltem, hol volt még az a film, melynek forgatása épp, hogy elkezdődött? Mai eszemmel azt hiszem, maga a rendező szólt közbe, nehogy életem gondosan megírt forgatókönyve hiábavalóvá legyen, ezért gyám nélkül maradt apró testemet a Tisza kegyelmére bízta. A víz aztán megmérte, megpörgetett rendesen, s miután nyeltem belőle néhány emlékezetes kortyot, meggondolta magát, és engemet, mint előkészített, megérdemelt áldozatát, ragadozó természete ellenére oltalmába fogadott. Csapkodtam karjaimmal, kapaszkodtam volna az árnyékba is, s ekkor azt vettem észre, hogy már nem merültem el, hátára vett az ár. Rohant velem vagy húsz-harminc métert, jól meghintáztatott, majd a szakadó partokat elhagyva, az Akácós előtti kanyarban kivetett a sárga fűvenyre.

Feküdtem egy darabig, ahogy általában későbbi olvasmányaim partra vetett hajótöröttjei fekszenek, de ne túlozzuk el nagyon, nem a kimerültségtől maradtam ott. Felállhattam, elszaladhattam volna szinte azonnal, de mérhetetlen hálát éreztem valaki iránt, akiről semmit sem tudtam, s akiről ma sem tudnék leírni legalább egy tántoríthatatlan mondatot. Az a háláérzet nagy hirtelenséggel nőtt fel bennem, és teljes erejével odasújtott a parthoz. Homlokom, térdem, két tenyerem belemélyedt a homokba, s a homok nem tört az én kicsi életemre, engedelmes és meleg volt, akár az anyaöl.

Hogy a Tündér hogy került haza aznap, nem emlékszem, de az én anyámat sem igen a tehén érdekelte, amikor rosszat sejtve sietős léptekkel keresésemre indult. Mozgása meglassult, majd megkönnyebbedve megállt, amint a töltés felől hazafelé futó ösvényen észrevett, és karjait önkéntelenül ölelésre tárta. Alacsony, vézna alakja felmagasodott a szememben, s már úgy állt ott kitárt karjaival, akár egy természetes útszéli kereszt. Szaporázni kezdtem apró lépteimet, mert az a sejtésem támadt, hogy annak a keresztnek én leszek majd egyszer a Krisztusa.

Metapillanat XXI.

XXI.

(a hazugságról)

a terasz, leöntve puffokkal.
a kristálypoháron enyhén lejt a fény. terítéken
egy rohanó nagyvad izgalomtól ízletes húsa.
a füst könnyű járása a cigarettavégen.
ülsz a rothadó nádszékben – félig objektum, félig
növény – ülsz vaskos sminked alatt, altatókban pácolt
izmokkal. mintha elvesztettél volna valamit, olyan a vége.
kavarog alattad a *strada Stefan cel Mare*,
padokon a sütkérező veteránok és az agresszív ligák.
mint egy frontvonalon itató karaván.
mintha egész életedben díszlet lettél volna,
mely iszonytató lesz, ha nem szeretik viszont.
az agy kohója a fülön kivilágít, ha töpreng.
megtelik mozdulataid ártere, s különböző helyekről
tudsz róla → a térkép berendezte a tájat →
a delta a forrásra gondol
→ a dalon refrén vonul át → türelem csöpög
a pucér lombbronsból.

XXI.

(a hazugságról)

hirtelen támad és nincs rá bocsánat.
az arc zavart hely, míg hazudnak a szikár ajkak,
míg fölolvassanak hangosan, *In memoriam*
Nemeček, és a körmök minden irányból hámozják
a táblát. egy csokor virág lóg műanyagból, könnyedén.
a lombban motoz a szél a kéreg braille-írása körül.
túszul ejtünk egy helyet magunkban,
és elsőként tévedünk el benne.
hányszor elképzeltük a kerti szobornál, ahogy a félkész
csípőben még ott imbolyognak a vésők. egy márvány-
szempilla nyekken, letörik, moha kúszik rá,

elbarikádozza a szemet. hó süpped pólusaira,
esővíz csöppen fülkagylóiba, összegyűlik és
kivár. aztán egy ajtó kinyílik, könnyedén,
rajta lincselte házirend. megállunk, megálljuk.
mi játszódik le az arcunkon közben?
kullogó szemünk.

Metapillanat XXII.

XXII.
(*Dolina*)

befagy, lefogy, majd kienged habozás nélkül –
érzékszervvé válik a patak.
de a vizet, ha képtelen áttörni a karszton,
császármetszéssel hozza fel a strand.
strand, Dolina alján. átermés, mely lassan ránk rohad.
érintsd meg az intim pontokat idény szerint
rajta: harmat, dér, szűzhó, zúzmarara.
most fűkaszával mennek végig a medenceparton
porcikáit ritkítva. de van egy pont, melyet elkerül,
aki helyet választ szag után. mert megromlott
körülötte a levegő. végül is szalma vagy szörme
az a róka az útra felkenődve?
mintha futás közben egyszer csak elpusztultak volna
a lábai alóla. ezt az arcot ledarálták állkapcsostól,
a kerek. ballont növesztenél bőrdoból, hogy innen
elszállj. minden megvan. de mi volt meg még?
a csapokból is ez folyik: megvan, minden. például
az őszi pigment-fröccs a lombokon. majd az alacsony
rezsijű erdő, lombtalan. szép este van,
választékos gondok.

XXII.
(*Dolina*)

egy nagy üstben főzik ki az órákat.
hosszú fakanalakkal keverik a holtidőt:
Dolinában négy óra, Dolinában négy múlt, vagy
négy előtt, Dolinában pontban múlt
négy, Dolinában még mindig délelőtt

van. frissen köszörült késsel pucolják, mint az opálos
kagylóhéjat, a fogaskerekeket. kitépik a tűhegyes
kismutatót. alájuk gyűjtanak egy kanna benzint.
roston sült zsebórák és összeturmixolt faliórák szaga
tölti fel a teret. egyenként durrannak szét az óraüvegek,
melyek alól kialszik a ketyegés. kifőzött óraláncokat
teregetnek szárítókötélre. fényesre koptatott szíjakat,
csipesszel. a legszívósabb évjáratok. simogatnád őket,
mint egy egérkoponyát.

Úrnapija Csömörön

Csend

minden vers úgy kezdődik
hogy először csak csend van
mielőtt bármi kézzelfogható
bármilyen konkrét alakban

a kezdet néma ürességében
lebegnek hiány-molekulák
amikből a süket semmi éppen
majd valamivé alakul át

mert mégis tudni azt – mert tudni –
hogy jönnie kell valami másnak –
hogy lennie kell ezen túl
egy ezen túli biztos megszólalásnak

mint mielőtt megérkeznél
látszol a saját hiányodon át
keresztülreng a némaságon
a bizonyos találkozás

pedig tudjuk – mert tudjuk –
előre a végét biztos alakban...
– mert minden vers úgy ér véget
hogy a végén – a végén csak csend van

Cím nélkül

– hát láthatod Te is – eltörnek itt a
verssorok – és nem tudom mi volt a cím
az első versszak részegen megitta
vagy felzabálta őt egy ronda rím

ha megkaparnánk egy-két részletet
lepattogna a szó akár a rossz zománc

lehullna róla minden ékezet
és omlana szét minden asszonánc

félkész a vers így mint a híg must
– nem szőlő már de még nem bor – talán
elrontva néha még a ritmust
– de vár szobádnak íróasztalán –

és így bizonytalan sorok között
nem feltűnő a furcsa gondolat
a félrefésült rosszul öltözött
hogy jobban megzavarja itt a dolgokat –

– metafora ez – hogy én ilyen vagyok –
megírt kinyomtatott de mégse kész –
mint keresztírmben összeforrt sorok
Veled lehetnék én csak egy egész

Várok még

túl valamin – de semmihez sem közelebb –
elhagyják jelentésüket a helyhatározók
valami más gondolkodik az értelem felett
a nyelv is átlép szópatákat mondatfolyót

túl valamin – de nem megérkezésig –
mintha folyamatosan csak köztes időben
olyan alvás ez és olyan felébredés is
mintha mindig csak valahogy közben

túl valamin – nem létező vidéken –
sötétben épp vagy gyenge félhomályban
nem lekapcsolták – csak úgy kiégett
még mosolyra csikorognak fogak a szájban

túl valamin – vége még nem lett –
hiányodból áll a vers is össze
nem szakították – csak úgy elfeslett
szakadt rongyait nincs ki összekösse

túl az első négy versszakon
várok még – ahogyan Téged
elgondolkozni még a zárlaton
hogy legalább ebben találhassak véget –

A tölgy

A villám szikrázó bicskáját
magányos tölgybe vágta
beletört

A tölgy csak állt
meg se rezzent
nem folyt vére
a szeme sarkából azért
küldött egy pillantás az égre
látod uram
a tiédde bír hatalmam
csak az embert csak őt
vagyok megóvni képtelen
ha lombjaim alá menekül
haragod elől
remegve bújik törzsemhez
mintha így nem lenne
egyedül
és védtelen

Álmatlan

hajnali négy
esővel ébreszt az ég
a párkányon
kopog
kint vagyok?
bent vagyok?
csörren az ablaküveg
belépek magamhoz
ázott ürge ázott ürgéhez
eső verejték
mindegy
miben fetreng bennem
mi voltam mi lettem
nyitja már száját
az ágy

zuhanok
fülembé suttogok
mégis melyik vagyok te
melyik vagy én
és hol a jövő
válaszra nincs idő
elnyel a mély
se kint se bent
se múlt se jelen
se így se úgy
sehogy se másképp
megfojt a sötétség
pedig mondják pirkadatkor is
van fotóra alkalmas
óra kék
csak éppen szekrénybe zárva
a fényképezőgép
de mire lenne a kép
mordul az ég boltja
ajtaján egymást taposva
menekülnek a csillagok
a felhőkön át látható
hagynám én is itt e századot
rideg ól
idegen
népzene szól
a hanyatt dobott rádióból

Lehallgat

sötétedik szelesedik hangosodik
örvénylő felhő
közeledik mérgesedik
recseg-ropog a föld lemeze
pörgeti az ég tölcsére
alája nyúl hegyeknek hidaknak
háztetőknak búzatábláknak
autóknak utcalányoknak
ugyan miért
ugyan miért
az ég tudja
tudja az ég
netán földre szállt angyalok
zenéjét akarja hallgatni
persze kurvából is van itt
éppen elég

Madárdallal

Árva akác rongyos ága
hint utadra harmatot.
Az ősz hervadó madárdallal
rakja meg az asztalod.

A messze szállt időt immár
poharadba cseppented.
Így lett a magvetésedből
mennybéli kenyered.

Hazatalaló

Emlékeid közt jársz,
mint az avarban.
Örülsz az ősz fénylőn
hulló lomhaságának. Lassan rád köszönt
a tél. Az erdőben jársz,
jószagú haraszt sziszeg
utadon. Ősznek ezüst
könnye kísér elhagyott
utakon.
Nem nézed már a lányok
bimbózó tavaszát, térdüket
hogyan simogatja a nap.
Mindent megéltél,
megértettél, hátad mögött
az élet java. A hazatalaló
úton inged szakadozik
a szélben.

Csillagmorzsák

Az est csillagmorzsáit
letöröltem asztalodról.
Fölépített játék-várad
katonái őrzik a
hallgatás gondosan
felépített falát.
Nincs rombolás.
Angyali hírt vetít
a téli hold ágyadra.
Hatalmas havazásról
álmodsz, hóból gyúrt
meséid puha imaként
szállnak szobádból.

Szárnya alól

Gyümölcsfáid lombjai
zúgatták szívedet.
Az ínség aszálya fölött
szállt a madár.
Széttárt szárnya alól
bomlott a reggel, és
lelkedre dobta az
ősz hervadást, és
lecsalogatta a fák
összemaszatolt
ruháját.

Szívlövés

Azért nem akármilyen társaság gyűlt össze a Dominós Robinál, erre csak később jöttem rá, mert a friss ismerősök először még valahogy síkban élnek, szinte rá vannak vasalva a térre, nincsen mélységük, próbálkozhatsz, erőlködhetsz, csak oda jutsz, mintha ollóval kivágnád valakinek a fényképét az újságból, hiába nézel mögé, nincsen ott semmi. Aztán telnek a hetek, a hónapok, mennek a dumák az asztalnál, hallgatod a történeteiket és egyszer csak azt veszed észre, hogy kezdenek dagadni a palik, mint zubogó vízben a szafaládé, valahogy gömbölyödnek kifelé, még a színük is más lesz, kezdesz mögéjük látni, megérteni a dolgaikat, ízüik lesz, mint az ételnek, később meg kezded látni a sarkaikat, az éleiket, amikbe már nem olyan kellemes beleütközni, mert fáj, de az is borzasztó érdekes, ahogyan ezeket az éleket használják, az meg főleg, hogy kikkel szemben használják, jön be Lapát a múltkor, nahát, kezdi, megyek az Astoriánál, tudjátok, a szokott forgalom, tolnám a verdát, erre kanyarodik kifelé mínusz kettővel egy hülye, és úgy bénázik, hogy kezd dagadni tőle a fejem, gyorsan sávot váltok, mellé húzok, ablak le, már éppen ordítanék kifelé, de ahogy átnézek, kit látok? hohó, hát ez meg Ervin, mi a fenét keres ez itt Vásárosnaményból, no hiszen! tán még életében nem járt Pesten kocsival, látszik is rajta, a felsőteste teljesen előredőlve, a nyaka meg még előrébb, a szeme szinte belülről a szélvédőn cuppog, erre ordítok neki kifelé, mi van, Ervinke, nem csúszik a szánkó? Átnéz rám, de tisztára úgy, mint a Tesz-Vesz Városban a malacok néznek kifelé a könyvből, teljesen hülye a pófája, állítom, ha az anyja ordibálna a helyemen, azt se ismerné meg, még jobban üvöltök, hova mégy?, de valahol dudálnak, erre visszakapja a fejét, előregörnyed, mintha át akarná harapni a kormányt, szerencsére a vállá fölött felbukkan egy szalmaboglyás fej, hoppá, szóval a Gizi is vele van, kiabál kifelé, az Oktogonhoz mennénk, csak Ervinke eltévedt, na, gondoltam magamban, ezt én előre megmondtam volna, nincs olyan hely a világon, ahol Ervin az eltévedéstől biztonságban lenne, ez valami veleszületett dolog nála, hiányzik az a GPS a fejében, ami a tájékozódáshoz kellene, és hiába lesi a térképet, nem használ az se, egyszer egy haverjával elmentek Olaszországba, hajnalban indultak, a srác már több mint tizenkét órája vezetett, amikor egy Magliano nevű kisvárosban megálltak enni, ott aztán a barát átadta a volánt, akkor most te jössz, Ervin, én pihenek egyet, ha jól megyünk, estére a szállásra érünk, Ervin nyomta is neki becsülettel, ledarált vagy háromszázötven kilométert, és mikor a haverja három óra múlva felébredt, éppen akkor fordultak be megint Magliano főterére, a srácnak először le se esett, hogy mi van, a szemét dörzsölve, álmosan nézett kifelé, milyen egyformák ezek az olasz terek, mondta ásítózva a nyakát gúnárként előrenyújtó Ervinnek, csak mikor kiszálltak, ötlött a szemébe az a teraszos étterem, amit ugyanúgy hívtak, mint azt, ahol három órával ezelőtt ettek, szakasztott mása volt, sőt, a pincér is kiköpött úgy nézett ki, úgyhogy kezdett gyanús lenni az egész, mert már csak akkor smakkolhattak volna a dolgok, ha Maglianótól három órányi autótúra is van egy La Pergola nevű étterem, ahol az előző pincér ikertestvére dolgozik, persze hamar rájöttek, hogy mi a helyzet, „Bocs”, mondta Ervin, és onnantól már csak a srác vezetett, mert megfogadta, hogy Ervinnek ezután még tolatni se adja oda az autót. Gyertek utánam, kiáltom oda Gizinek, eléjük vágok, csak az a baj, hogy innentől max gyök kettővel mehetek, mert különben Ervin lemaradna, mindegy, valahogy csak odaérünk, nagy ölekezés, hátbaveregetés, régen láttuk egymást, hát, mi újság, mi szél hozott erre benneteket, de valahogy nem válaszolnak, félrenéznek, másra terelik a szót, egy darabig hagyom hadoválni őket össze-vissza, aztán az asztalra csapok, ebből elég volt, elő a farbával. Majd mindjárt mondom tovább, de az ember sokszor van úgy, hogy elő a farbával, aztán meg nem nagyon tetszik neki, amit hall, mit nem nagyon tetszik, egyenesen kétségbeesik tőle, és úgy van vele, inkább ne is hallott volna semmit, milyen nyugodt volt előtte, most meg már felkavarodott minden és nyakig ül egy olyan dologban, amiről öt perce még azt sem tudta, hogy létezik. Ervin nem szólt semmit, csak maga elé nézve rágta a körmét, amit még sosem láttam tőle ezelőtt, végül Gizi kezdte el mondani, de olyan fakó, színtelen hangon, hogy teljesen megdöbbentett, hát még amit mondott, mert azt mondja, de úgy mondja, mintha azt mondaná, megyek, veszek tíz tojást, szóval azt mondja, azért jöttek föl Pestre, hogy kiraboljanak egy ékszerboltot. Egy darabig ültem, nem szóltam semmit,

megfigyeltem már máskor is, ha valami örütséget hallok, akkor csak ülök egy mukk nélkül, mintha arra várnék, hátha helyesbítve lesz a dolog, esetleg én értettem rosszul, aztán persze mindig kiderül, hogy beborul, vagyis minden úgy van sajnos, ahogy először hallottam. De ez még nem volt elég, mert Gizi hozzátette, azért meri ezt elmondani, ilyen nyíltan és őszintén, mert bennem teljesen megbíznak, ezerszázaléig biztosak bennem, sőt, hát az az igazság, hogy szeretnék, ha segítenék is nekik valamilyen módon ebben az egészben. Ezek teljesen meghülyültek, ebben most már teljesen biztos voltam, Ervinről azt sem tudtam elképzelni, hogy csak úgy simán benyit egy ékszerboltba vásárolni valamit, nemhogy kirabolni, annyira gátlásos, hogy azt elmondani nem lehet, ott van például, ahogy megismerkedett Gizivel, na, az legendás volt, együtt utaztak a vonaton, csak ketten voltak a kupéban, egymással szemben ültek az ablaknál, Ervin egy idő után félszemmel stírolgatni kezdte Gizit, köztünk szólva, nem csodálom, mert igencsak vonzó jelenség volt lánykorában, megszólítani persze nem merete, és akkor, láss csodát, a lány cigit vett elő és a táskájában gyufát kezdett keresgélni, Mozdulj már, te marha! üvöltött föl egy hang Ervin fejében, és ettől rémülten talpra ugrott, valami hatvanas évekbeli angol filmből ellesett mozdulattal tüzet adott, utána Giziről le sem véve a szemét, apró, finom, úri kézzázogatóssal elolva a gyufát, lezser csuklómozdulattal kidobta az ablakon, aztán a lábát keresztbe vetve, hanyagul visszaült. Zavarban vagy? kérdezte Gizi, miközben kifújta a füstöt, Ervin csak nézett, nem, dehogyis, miért lenne zavarban? Csak abból gondoltam, mosolyodott el Gizi, ahogy tüzet adott. Mindig kipöckölöd utána az öngyújtódat az ablakon? Ervin elsápadt, a zsebébe túrt, és akkor jött rá, hogy a nagybátyjától születésnapjára kapott öngyújtót hajtotta ki, menthetetlen, teljesen menthetetlen volt a helyzet, de akkor Giziből váratlanul kibuggyant a nevetés, és csak nevetett, nevetett, egyszerűen nem tudta abbahagyni, de valahogy lehetett érezni, nem Ervint akarja bántani vele, csak ezt az egész szitot tartja mérhetetlenül mulatságosnak, és olyan jóízűen nevetett, hogy Ervin is elkezdte, és együtt nevettek, és amikor az egyik már kezdett volna kicsit lecsillapodni, a másik még rötyintett egyet, akkor indult előlről, a végén már a könnyeiket törülgették, alig bírták abbahagyni. Ha Ervin egy hónapig csapja a szelet Gizinek, akkor se kerültek voltak ilyen meghitt viszonyba, mint így, szűk öt perc alatt, egyből beszélgetni kezdtek, teljesen belemelegedtek, akkor a vonat megállt az egyik állomáson, örült forróság volt, és Gizi egy újsággal legyezgetve magát megjegyezte, hogy most egy hajtásra le tudna húzni egy sört. Több se kellett Ervinnek, rögtön ajánlkozott, leugrik a restibe, hoz valamit, Gizi tiltakozott, ő nem azért mondta, csak kiszaladt a száján, nem kell hozni semmit, különben is, mindjárt indul a vonat, de Ervint már nem lehetett leállítani, egy pillanat alatt megjárja, ha pedig mégis elindulna a vonat, mielőtt visszazár – ami kizárt –, akkor Gizi dobja csak ki a táskáját a vonatablakon, nincs benne semmi törekeny, majd fölszedi a peronon, és mielőtt még át lehetett volna gondolni józanul a tervet, már lenn is volt, biztosan visszaintett, és eltűnt az épületben. Teltek a percek, Gizi a lehúzott ablakon kihajolva kémlelt kifelé, a vonat lassan elindult, Ervin sehoh, várt még egy kicsit, aztán nagy sóhajjal kidobta a táskát és visszazuttyant a helyére. Alig telt el egy-két perc, amikor Ervin mosolygós feje megjelent a kupéajtóban, óriási sprinttel sikerült elérnie az utolsó kocsis hátsó kapaszkodóját, közben a két sör közül egyet le is ejtett, bánja a fene, a Gizinek ígért sör azért itt van, akkorra már tudta a táskát is, mert futás közben látta kirepülni az ablakból, nem számít, izzadtan lehuppant szemben Gizivel, és boldogan megittak ketten egy sört. Azóta együtt vannak. Szóval, ilyen Ervin, de még ilyenebb, mert amikor Lapát együtt járt vele szakközépbe, emlékszik rá, hogy Ervin egyszer tornaórán a távolugrásnál szögescipővel ráugrott a saját kézfeje, ami azért hihetetlen bravúr, ebből urasan meg lehetne élni, ha fellépne vele valahol, és tessék, ez az ember akar ékszerboltot rabolni, na, ne, és Lapát csak ült, még mindig álmélkodva, aztán a hirtelen beálló csendben kicsit figyelmesebben kezdte nézni őket, érezte, hogy a találkozás óta zavarja valami, valami, amit nem tudott hová tenni, és most rájött, mert ez a két ember árnyéka volt önmagának, ami csak egy szólás, de itt tényleg ez volt, mert alig volt rajtuk valami szín, szürkék voltak, mintha pincéből jöttek volna elő, Gizi haja kócos, a szeme alatt táskák, semmi smink, Ervinen lötyögött a ruha, a nadrágja pecsétes, olyanok, mint a lufi, amiből kiszökött a levegő. Akkor aztán előjöttek a farbával, és ha Lapát erre vágyott, hát, most megkapta, köpni-nyelni nem tudott tőle, Gizi és Ervin gyerekéről, Kornélról volt szó, Lapát is ismerte, igaz, már elég régen nem látta, de azért emlékezett rá, mondjuk, volt is mire, mert például az egyik decemberben, amikor Lapát rokonlátogatásra utazott Vásárosnaményba, Ervin megkérte, öltözzön már be Mikulásnak, mekkora élmény lenne a kis Kornél, ha az otthonába jönne a Mikulás, Lapát rá is állt, beöltözött, másnap az óvó néni minden kicsit végigkérdezett, megsimogatta Kornél fejét is, na, Kornélka, nálatok is járt a Mikulás, hozott ajándékot?, igen, hozott, válaszolta Kornél csengő hangon, megígértem neki, hogy jó leszek, akkor megkaptam az ajándékot, utána a Mikulás bácsi meg apukám berúgtak a konyhában, mi meg anyukámmal a szobában megettük az összes csokit. Az eset után Kornélkát egy hónapig a nagyanyja hozta-vitte az oviba, Gizi meg Ervin a tájékát is elkerülték, ahogy Ervin megjegyezte, még a farpofája is égett a szegyéntől.

A műtét napjára szabadságot vettem ki, és nagyon jól tettem, mert már előtte való nap is ideges voltam, a kocsmában tapintani lehetett a feszültséget, tapogattuk is rendesen, Lapát két percig nem tudott egy helyben ülni, pedig ő aztán nem egy izgága fajta, állandóan felugrált az asztaltól, hol ezért ment a pulthoz, hol azért, csörgette a kulcsait, kiment rágyújtani, eloltotta, visszajött, megint kiment, Tomajka pont ellenkezőleg, csendben üldögélt, a széklábhöz támasztott válltáskájából olykor előhalászott valamilyen kaját és megette, igaz, később nem emlékezett rá, legalábbis nem mindre, mert egy idő után elkezdte keresni, mondom neki, Tomajka, most ettük meg egy órával ezelőtt, nem emlékszel, még engem is megkínáltál, Ja, tényleg, nézett rám, mint aki altatásból ébred, először csak mi voltunk ott így hárman, meg a Robi, utána jöttek a többiek, Csiriz, Pöttyös, végül a Tanár Úr, aki óráról jött, és azt mondta, soha azelőtt még nem hagyta bekapcsolva a mobilját tanítás közben, csak most, mert hogy egy hívást vártunk, és mindannyian a mobiljainkat tapogattuk, mintha attól hamarabb megszörrennének, ugyanis Ervin megígérte, hogy azonnal felhívja valamelyikünket, ha már beszélt az operációt vezető proffal, és megtud valamit, na most, az operáció délelőtt tízre volt kitűzve, most meg már háromnegyed négy volt, mi a fene történhetett?, egyikünk sem merete még csak megpendíteni sem a legrosszabbat, Csiriz félpercenként az órájára nézett, miaszarlesz, miaszarleszmár?, egyre csak ezt hajtogatta, a végén már nem bírtam hallgatni, kimentem a klotyóra, legalább nyugtom lesz egy kicsit, de nem voltam ott még két percet se, mikor éktelen ordítózás, üvöltözés csapott ki odabentről, visszarahantam, valami leírhatatlan látvány fogadott, úgy ugráltak odabenn, mintha a vb-döntőn gölt lőtt volna a magyar csapat, Tomajka, Csiriz, Pöttyös meg Robi egymást ölelgették, Lapát, mikor észrevett, hozzám rohant és a mellére rántva átölelt, majd megfulladtam, igen, Ervin telefonált, sikerült a műtét, nagyon jók a kilátások, szép lassan kihozzák Kornélkát az altatásból, holnapután már be is mehetnek hozzá. Robi elkiáltotta magát: Mindenki kap egy korsóval ingyen!, innen aztán elindult a lavina, ittunk, mint a homok, és mire odakinn besötétedett, már igencsak állt a bál, Csiriz előkapott egy szájharmónikát, Lapát felállt egy székre, utána még tovább, se azelőtt, se azután a Robi kocsmájában nem láttam az asztalon táncolni senkit, de nekem mégsem ez maradt a legemlékezetesebb, hanem valami egészen más, és reggel, ébredéskor, rögtön ez a kép ugrott be, mert még az elején, amikor a bombaként robbanó jó hírre mindenki felugrált és egymást ölelgette, valahogy kibontakoztam Lapát öleléséből, és a Tanár Urat keresve, körbenéztem. Mozdulatlanul ült az asztalnál, az ujjpercei fehérek voltak, szorította a korsót, a szeme lehunyva, azt hiszem, imádkozott.

Kornélka egy hónap múlva halt meg, és ehhez nincs mit hozzátenni. Akkor értettem meg, mit jelent az a kifejezés, hogy „porig sújtva”, mert oda lettünk sújtva tényleg, oda lettünk taposva, porig voltunk alázva és mi még csak hagyján, de a szülők, ez a két rendes, normális ember, ők már nem is csak porig, de még mélyebbre, valast csizmasarokkal, tudd meg, féreg, hol a helyed. Azokra a napokra most is úgy emlékszem vissza, mint valami fekete-fehér némafilmre, még a kocma is színtelen, fakó, szóltalanul ülünk az asztalnál és isszuk a szürke sört.

Gizi és Ervin is ott ültek két nap múlva, eljöttek megköszönni, ahogy ők mondták, *mindent*, és kérték, ne menjünk el a temetésre, úgyis messze lesz, de nem is ez a lényeg, nem akarnak tömeget, nem akarnak másnak már több fájdalmat, azt sem akarják, hogy lássuk az övékét, nem akarnak semmit. És akkor olyat tettem, amit máig bánok, és égető szégyen önt el, ha csak rá gondolok, mert megpróbáltam valahogy vizsgálni őket, valahogy lelket önteni beléjük, elkezdtem magyarázni, hogy az Isten szerelmére, ne adják már fel, ott van mások példája, a középkorban nyolc-tíz született gyerek után jó, ha kettő megmaradt, mégis, újra meg újra megpróbálták, tiszta szerencse, hogy a Tanár Úr leállított, kezét a karomra tette, Hagyd csak, mondta csendesen, és akkor végre befogtam a számat, még jó, hogy Gizi és Ervin mintha meg sem hallották volna, még egyszer köszönték, elbúcsúztak, és mentek.

Innen alig van visszaút, mondta sóhajtva a Tanár Úr, ahogy utánuk nézett, mert amíg ott voltak és figyelte őket, a tekintetükről és a testtartásukról egy kísérlet jutott eszébe, még a hatvanas években végezték, és később a „tanult reménytelenség” címen lett híres, egy zárt szobába tett kutyát, amikor már egész otthonosan érezte magát, elkezdtek nem halálos, de kellemetlen árammal sokkolni a padlón át, teljesen véletlenszerűen, hol itt, hol ott kapta a dózist, összevissza, akárhová ment, nem jött be semmi abból, amit tapasztalás útján addig megtanult, ami az előbb biztonságos volt, az most veszélyes, a végén már mindenütt kapta az áramot. És akkor a kutyus feladta. Lefeküdt, nem mozdult semerre, még akkor sem, amikor már megint sikerrel próbálkozhatott volna, mert a szobácska másik feléről kikapcsolták az áramot, ezt persze nem tudhatta, de már nem is érdekelte, csak feküdt, valahogy megadta magát, megadta magát a nagy büdös ismeretlennek, valaminek, amivel nem tud mit kezdeni, aminek nem lehet az észjárását kitanulni, akkor meg kár a gőzért.

Hát, most nekünk sem csúszott valami fényesen a száánkó, hogy Lapát kifejezését használjam, kényszerezdetten ropogtattuk a délutánokat, mint valami vaj nélküli, odaégett, száraz pirítóst, a társalgás is csikorogva

haladt, inkább csak azért beszélünk, hogy ne legyen csönd. „Már ez a szar se ízlik”, lökte odébb a cigisdobozt Lapát, és mikor hazafelé cihelődöttünk, az asztalra visszanezve láttam, hogy Pöttyös korsójában még ott a sör.

„Mi legalább megpróbáltuk”, mondta a Tanár Úr valamikor a temetés utáni héten, még éppen jókor, mielőtt átcsúszhattunk volna az önsajnálathoz vagy a teljes nihilbe, és kiderült, ez egy filmből van, igaz, nem pontosan így, mert ott egyes szám első személyben hangzik el, „Én legalább megpróbáltam”, mondja a McMurphy-t alakító Jack Nicholson, miután többszöri nekiveselkedés után sem tudja kimozdítani a helyéről a hatalmas, álló csaptelepet, amivel az elmeegógyintézet ablakrácsát szeretné kitörni, megnyitva az utat a szabadba, a szabadságba, ahol nem pattog korbácsként a vezényszó, nem cseszegetnek állandóan minden piszlicsáráé szar miatt, és ahol ismét önmagad lehetsz, jelentsen ez jót vagy akár rosszat, jelentsen bármit. Száll a kakukk fészkére, milyen furcsa cím, gondoltam tünődve, amikor először meghallottam, nem is sejtve, micsoda hatással lesz majd rám, mert a Tanár Úr kihozta a filmet a kölcsönzönből és közösen megnéztük, hát ez aztán kirázott bennünket a fásultságból, mit kirázott, engem valósággal kilőtt, mint egy ágyúgolyót, közben szinte beteg lettem tőle, de valahogy jól beteg, ahogyan igazi, nagy remekművektől vagy szerelemtől lesz beteg az ember, csodálatos volt, felkavaró, egy szívlövés, napokig alig aludtam tőle, és én is kivettem a kölcsönzönből, megnéztem egyszer, kétszer... ötször, soha azelőtt filmet nem néztem meg kettőnél többször, és rájöttem, hogy tényleg, ennél többet nem tehetsz, mint hogy megpróbálsz, legfeljebb nem sikerül, ez benne van a pakliban, de soha nem fog kínozni még évek múlva is a „mi lett volna, ha én akkor”? arról nem is beszélve, hogy mindig vannak, akik körülállják az embert és nézik mit csinál, és soha nem tudhatod, nincs-e közöttük egy Indián, aki figyel, és magától ugyan eszébe nem jutna, de legközelebb ő fogja megcsinálni, ami neked nem sikerült, ahogyan a filmben is.

Kezdett visszaszívárogni belénk az élet, és ahogy a kamera fordul, úgy csúszott rá újra a tekintetünk lassan más dolgokra is. Egy idő után megint fontos lett az időjárás, a meccs, a benzin ára és a lányok, visszatért a régi hang az asztalunkhoz, forgott a szó. Egy nap rákérdeztem a Tanár Úrnál a nagy tervre, a régóta dédelgetett útra, mert hoppá, ezt még nem is mondtam eddig, a feleségével hatalmas világjárók, voltak Japánban is, bejárták Kyotótól Nikkóig, ráadásul stoppal, kiderült, hogy Japánban van a világ legjobb stopja, igaz, erről a világ semmit nem tud, a japánok még kevésbé, mert kettőjükön kívül nem stopolt ott senki. Az első szállásukon a Tanár Úr leírta egy kartonlapra a recepcióval japánul, hogy: Magyarok vagyunk, nem amerikaiak!, mivel történelmi okokból a jenkitet nem nagyon csipegetik a szigetsországon, ez aztán átütő sikert aratott, és boldog-boldogtalan felvette őket, huszoneves diákokon át a golfozásból jövő milliomosig, a Tanár Úr be is hozta a kartonlapot a kocsmába, mindnyájan megcsodáltuk a kecses, kalligrafikus szépségű írásjeleket, akkor észrevettem felül egy egészen apró nyilacsát a lapon, kérdezem, mi ez?, és kiderült, a Tanár Úr bejelöltette a recepcióval azt is, hogyan kell tartani, mert rájött, ha ő egyszer ezt leteszi valahová, soha többé nem fogja tudni, melyik a teteje, melyik az alja. Na, szóval, évek óta gyűjtenek egy perui útra, mondjuk, nem csodálom, egyszer, mikor náluk voltam, levett a polcra egy albumot, kinyitotta, a közepén kétoldalas fénykép, mikor megláttam, elakadt a lélegzetem, mintha egy simogató fényekbe bugyolált, másik világból való tájat látnék, a Machu Picchu, suttogetta a Tanár Úr, ránéztem, szinte áhitat ült az arcán. Erre gyűjtenek a feleségével évek óta, a sírni való magyar pedagógusfízetésükből raknak félre minden hónapban, Peru nagyon messze van, és a költségek, repjegy, szállás, túra a Machu Picchuhoz, két embernek eszelős összeg, de már nem sok van hátra, a télen rákérdeztem, Alig másfél év, mondta a Tanár Úr mosolyogva, a nyáron már én mutattam neki felemelt hüvelykujjal, már csak egy év, teltek a hónapok, valahogy nem került szóba a dolog, most aztán rákérdeztem, mi van az utazással, nem válaszolt azonnal, egyik ujjával megfogta a korsó nyelét, fordított rajta kicsit, mint ahogy slusszkulccsal indít az ember, aztán felbrummogott a motor, jöttek a szavak csak úgy, egyszerűen, nem lesz utazás, először nem is értettem, mi az, hogy nem lesz, hogyhogy nem lesz, másra kellett a pénz, mondta, és félrenézett.

Az egyszerű mozdulatok fájnak a legjobban, mint ahogy valószínűleg az egyszerű mondatok is, záróra volt már, jöttünk el Robitól, amikor az utcán eszembe jutott, hogy otthagytam az újságom az asztalon, lépek vissza, a fővilágítás már leoltva, csak a kiszolgáló rész körüli fények égtek, Robi a pultra támaszkodva nézett valamit, először nem is vettem ki, hogy mit, de a küszöbön megállított a tekintete, az ahogyan nézte, szerencsére engem nem vett észre, én meg kicsit visszahúzódtam, vártam, egy idő után megmozdult, előrenyúlt, megfogta és betette a pult alá.

Másnap, mikor mentünk, Kornélka tálja nem volt a helyén, és nem volt a falon a fényképe meg a fénymásolt cikk sem. Azért pontosan látszott, hol lógtak eddig, világos téglalapok, mikor arrafelé néztünk, sokáig megakasztotta a tekintetünk. Aztán a dohányfüst meg a por elvégezte a dolgot, és egy idő után éppen olyanná vált az a rész is, mint a kocsmában mindenütt a fal.

Emlékörzők

testvéreimnek

bolyongok a házban: szerepcsere
hiába na, meglett emberré váltam
apám és anyám lett kicsi gyerek
nem viszonztam a szeretetet
pedig úgy igyekeztem, mert
gyerekként mindent megtehettem
és most éjszaka halk kopra ébredek
madárcsontú apám visszafektetem

utazom az éjben időben és térben
anyám szegény jajong, fáj mindene
felmászok a régen kivágott fákra
apám és anyám újra rám vigyáznak
emlékek koordináta-rendszerébe
helyezem őket, örökké elmenőket

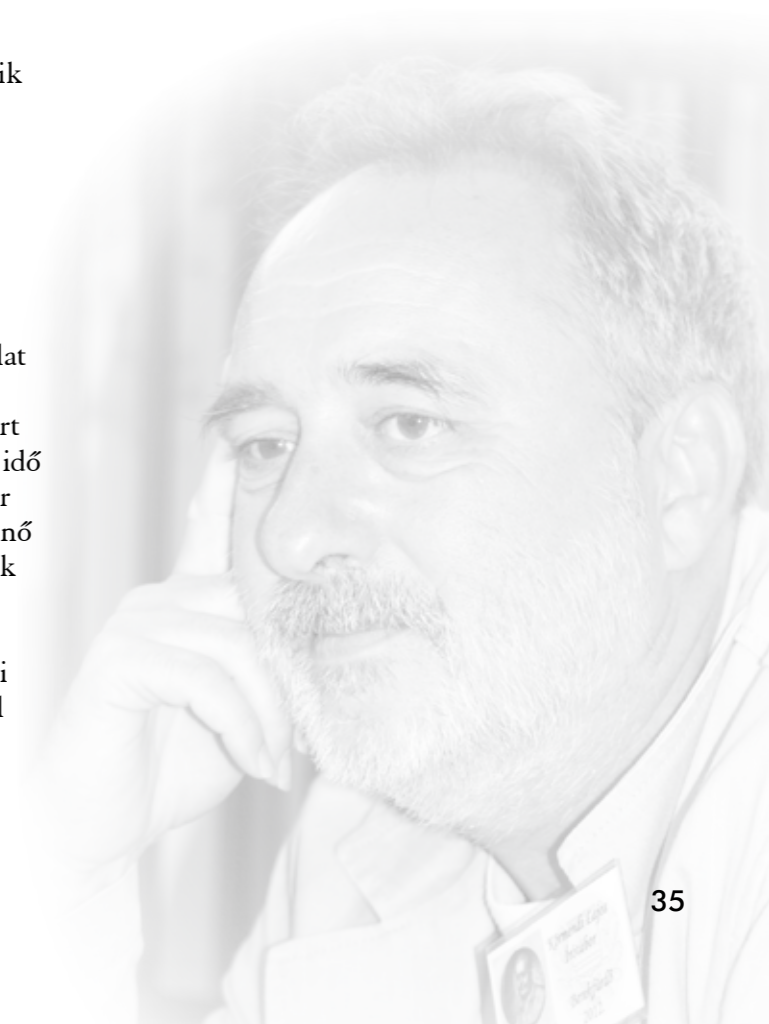
minden este más alszik a szobában
egymást váltják múltó emlékeink
négyfelé hasítják a szétfolyó eget
házunk és a régi kertünk a nap
kering körülötte a négy gyerek
messzebb közelebb amíg lehet
ragyognék én, de minek, ha nincs
kinek elmondani az emlékeimet

Fronthatás

nézem a fákat a sötétben
görcs szorítja szívemet:
hidegfronthatás
s a gyógyszer hatástalan
véretem viszik tovább
az erek

pulzál, dolgozik szívem
gerlék ülnek a fák ágain
a baglyok elrebbentek
élelmet keresnek
tücsköt, bogarat
apróbb madarat,
télen sok-sok verebet
a pockot szeretik nagyon
erős fegyver a csőrük
bár görbe egy kicsit
a lábukkal tartott áldozatot
mégis agyonveri
egészben lenyelik
a hatalmas falatot
a gerlék szunnyadnak reggelig

nézem kint a fákat
van kopasz és zöld
szívem szorítja görcs:
melegfronthatás
s a gyógyszer hatástalan
véretem viszik tovább
az erek
szívem pulzál, dolgozik
baglyok ülnek
a fényők ágain
alattuk köpet:
szőr és
koponyadarabok
kitinvázak, csontok
a csomókban
az egészben lenyelt falat
megemésztetlen része
az egész világnak, mert
minket is elemészt az idő
nem számít már akkor
ki a férfi és ki a nő
elbomlunk, megesznek
huszonöt év után
a sírból kivesznek
ha nem vált meg senki
ismeretlen csont leszel
vagy semmi

Egykor

Egykor sejtjeinkben
dallam áradt,
előbb Chopin-futam,
azután elértük
Wagner csúcseit

néha suttognak még
akkordok bennem

feljajdulnak
mint rozsdás ágyrugók.

Aszály

Panel izzik
vakít az ég
szobám száraz
tófenék

lombtalan
szomjas fa alatt
sárga fű közt
izzó por szalad

árnyék sincs
csak száraz ág
s életfogytig
szomjúság

Ébredező

Frissen vasalt ingben pihennek a kertek,
nem tapossa senki a márványló havat,
ilyenkor illata s íze van a csendnek,
s már bimbók furakodnak jégsátrak alatt.

Dértövises bokron varjúcsapat károg,
s fölszisszen a szilfa, mint álmos szerető,
hajnal-magzatburkában lüktet a város:
születni készül egy óriás csecsemő.

Szüret Kesztlőcön

Bőröd fémes fényéről lehull a vakolat

Hiába zárod rácsok, hevederzárak,
vasajtók mögé magad, bőröd
fémes fényéről, mint
szürke hályog, lehull
a vakolat. Már mindent
látsz. Mint két hullám közt
a tenger, kitérod az ablakot, bejön
rajta a huzat, a vonat és a gördülő
kövek. Jön a lámpakagyló,
a tüdős hal, a repülő
gyík és mind a
többiek. Már ott vannak
a tenyered sátra alatt, és
együtt hallgatnak, s porondmesterként
körülötted keringenek.

Szíved helyén patadobogás

Magadra csukod a remeteház
ajtáját és a szemhéjadat. Korábban
még beszélgettél a falban
megbúvó kövekkel, de
ma már csak egymás között
suttognak. Páncéloed a fehér
csuha, fegyvered
a barátkötél, térkép
nélkül így sétálsz
a tájakon. A Vértes

erdejében szíved helyén
patadobogás. A patkók
nyomán forrás
tör fel. Patakja bejárja
tested, és a víz
földikutyák járatain
folyik vissza a szívedhez. Így
kering, akár a bolygók
a Nap körül. Minden
ugyanaz. Minek itt a
szó, a tett? Minden
elfér a remetelakban, sőt
az is túl nagy, elég
az agy.

Lakodalom Ecseren

Üres nap

A világ abszurd. Mielőtt egy szót is szólhatnánk, már nevetünk és sírunk, vagy olyan fogást eszünk egy francia étteremben, aminek a nevét sem tudjuk kiejteni. Valami mégis kitartásra sarkall minket. Nem tudjuk miért, de ha kínzó rejtély kerül az utunkba, nem nyugszunk, míg a végére nem járunk.

Ott van például B. esete. B. egy júniusi reggelen, mikor felébredt, nem tudott rájönni, milyen nap van. Fél tíz felé járt, földre fektetett matracon feküdt, hasán a takaróval, és a plafonra bámult. Időnként egyik oldaláról a másikra hengeredett. A fejét tekegolyónak érezte.

Határozottan kizárta, hogy hétvége volna.

Körbenézett, hátha talál valamit, amiről majd emlékezni kezd, de a matracon és egy széken kívül nem volt semmi a szobában. A falakon bekeretezett moziplakátok lógtak, amiket a lakás előző, vagy azelőtti bérlője hagyott ott. B. a matrac szélére gurult, és kivette a cipőjéből a karóráját. Nem járt. A dátumjelzője május ötöt mutatott.

– Hát, így állunk – mondta B. Nagyot szusszantott, amitől apró porszemcsék kezdtek keringeni a fényben.

Pólót húzott, és a konyhába ment. A konyha felszereltsége épp csak elegendő volt, hogy B. pirítóst és kávé készíthessen magának.

Odakint eleredt a nyári zápor.

B. huszonhét éves zongoratanár volt. Azért kellett most kisebb lakásba költöznie, mert kirúgták a zeneiskolából. Egy diákja kezére rácsapta a klaviatúra fedelét. Mikor az eset kiderült, B. nem tudott magyarázatot adni a tetteire.

– Ha hallották volna, a következő órán már úgy skálázott, mint a kisangyal – mondta.

Fél percen belül munkanélküli volt.

Ezek után elszerződött a Budapest Hotel Intercontinentalhoz. Minden este hattól a hotel vacsora- és koktélvendégeinek játszott. Nem akart tanítani többé. Íme, újabb talány a titkok kedvelőinek: B. a fellépő szmokingja mellé kapott a hoteltől egy pár műbajuszt is, amit fel kellett ragasztania, amíg dolgozott.

Most megette a pirítósát, és a kávéjával leült az ablak mellé. Imbolygó esernyők járták az utcát. B. próbált magában felidézni időpontokat, találkozókat, rádióműsorokat, ebédeket, sétákat, újságok címlapját, bármit, amihez viszonyíthatna, de hiába erőlködött. Egyik napja úgy telt, mint a másik. Az egyetlen, ami számított, hogy fél hatkor a villamoson legyen, hatkor pedig már a hotelben.

Slussz-passz.

B. egyre nyugtalanabb lett. Megpróbálta gyakorlással elterelni a gondolatait. Kivett a táskájából egy gumival átfogott hengert, amit aztán az ablakpárkányra terített. Körülbelül húsz centi széles plasztik szőnyeget kapott, amire a zongora billentyűi voltak ráfestve – kétdimenziós néma hangszer volt, gyakorlópad. B. skálázott kicsit, aztán teljesen örömtelenül elkopogta az ujjaival Chopin *Vihar etűdjét*. Sehogy sem tudott koncentrálni. Ha igazi zongora lett volna ott, úgy hangzott volna, amit játszik, mintha valaki a fejét görgetné a klaviatúrán.

Így hát B. a felfedező lelkek nyughatatlanságával nadrágot húzott, és úgy döntött, bekopog valamelyik szomszédjához megkérdezni: milyen nap van ma.

Az ajtó előtti folyosó csupán másfél méter széles volt. B. a küszöbről áthajolt a pecsétes szőnyegpadló fölé, így könnyedén elérte a szemben lakó csengőjét.

Halkan gilin-galángolt odabenn.

Csont és bőr öregasszony nyitott ajtót – Tufi néni, egy egykor jómódú művésztag-gyáros özvegye. Lila, háború előtti hálóinget viselt. B. hangosan köszönt neki, elnézést kért a zavarásért, mire Tufi néni alig

észrevehetően bólintott, fölemelte a karját, majd nyitva hagyva az ajtót, visszament a lakásba. B. követte őt. Bizonytalanul kopogva párat, az előszobába lépett.

Krumplipüré- és zöldségzag volt odabenn. B. távolról hallotta Tufi néni csoszogását a linóleumon meg a konyhacsempén. Lassan elért a nappaliig. Az egész berendezés öreg volt és sárga, és reménytelenül elhanyagolt. A függönyöket behúzták. B. arra gondolt, hogy az él ilyen helyen, aki már csak meghalni szeretne.

Tufi néni időnként megjelent a szobában, kihúzogatta a fiókokat, aztán távozott. Mint később kiderült, a műfogsorát kereste. Csak akkor tette be, ha vendég jött hozzá.

B., amíg várt, nézegette a vitrineket meg a fényképeket. A szoba tele volt különös tárgyakkal, amikhez az öregasszonyt nyilván mind kedves és szomorú, vagy boldog emlékek fűzték. B. kézbe vett egy trófeát, ami egykor az 1962-es Pontyfogó Nap második helyezettjének járt. Egy másik polcon katonai jelvényeket talált. Megint másikon, nyitott kakaóporos dobozban, régi buszjegyeket. A doboz oldalához nyúllábat támasztottak, aminek az egyik fele sörnyítő volt. Lejjebb húsz centiméteres, oszló-foszló szivarok sorakoztak. Ronda dísztányérból is akadt jó néhány.

És ott volt az a rengeteg fénykép, B. számára örökké elérhetetlen és idegen arcokkal. Sajnáltni kezdte ezeket az embereket. Arra gondolt, hogy soha többé nem lesznek olyanok, mint a fényképen. Csúf betegségeket kapnak el, elüti őket egy busz, megöregszenek, feledésbe merülnek.

B. hirtelen úgy érezte, egy percig sem képes tovább itt maradni. Olyan nyomasztó, olyan öreg volt a levegő. Még körülnézett, hátha akad valahol egy újság vagy naptár, és már indult is volna, mikor Tufi néni újra megjelent, ezúttal egy karcos alumínium tálcával a kezében. A tálcán ragyogó fényes teáskészlet volt, amit tucatszor, ha használtak eddig, és Tufi néni a kisasztalra pakolta az egészet.

– Isten hozta, fiatalember – mondta. Szelíden B.-re mosolygott. Egy irodai kapocs volt a fogsorába szorulva.

– Nem szeretnék zavarni – mondta B. – Igazán, csak kérdeznék valamit.

– Üljön le, üljön le! – felelte Tufi néni. Díszpárnákat rakott a székekre, és ügyetlen, remegős mozdulatokkal teát töltött, aztán elcsoszogott a konyhába cukorért.

– Láttam, hogy a fényképeket nézte – mondta B.-nek, mikor visszatért.

– Ó, igen. Nézelődtem.

– Azt itt lehet – mondta Tufi néni.

B. a hullámos kartonpapírból két kockacukrot rakott a teájába. Hiába véste őket a kanálával, olyan régiek voltak, hogy nem olvadtak el.

– Csupán azt szerettem volna megtudni, milyen nap van ma. – mondta B. – Kicsit összezavart a költözés.

– Mindig kedden jön a nyugdíjam – mondta a néni.

– És ma jött?

– Hogyisne! Most már össze-vissza hordják. Régen nem volt ilyen. Régen a péntek, az péntek volt.

– Ma péntek van?

Tufi néni letette a csészéjét, és gyanakvóan végigmérte B.-t.

– Miért érdeklí ennyire a nyugdíjam? – kérdezte. – Tisztességes fiúnak tűnik.

– Tessék?

– Nem számít, nem számít! Ha ellopják a pénzem, vagy ki sem hozzák, nem ugyanaz?

B. tovább küzdött a cukorral.

– Akkor kedd van, vagy péntek?

– Ne feszítse túl a húrt! Hetednap még az Úr is megpihent.

– Az vasárnap. Ma vasárnap van?

Tufi néni úgy tett, mint aki elnézően meg sem hallja a kérdést.

– Láttam, hogy érdeklí a fényképek – mondta. – Mutathatok párat.

Tufi néni lassan beszélt, mert nem jutottak eszébe a szavak. A nyelvével néha megigazította a fogait.

– Két fogsorom van – mondta –, ez az elegánsabb.

A kredenc aljából vastag fényképalbum került elő. Tufi néni az ölébe helyezte, és lassan lapozni kezdte. B. úgy érezte magát, mint aki letöltendő börtönbüntetést kapott. Az öregasszony bővével volt az információ. Hosszan és üresen ömlöttek belőle a szavak.

Nem számított, ki hallja őt, csak *hallja valaki*.

Már benne jártak egy második albumban is, mikor a félhomályban B. csöndesen elszundított. Tufi néni az asztalon át megböködte őt a teáskanna csövével.

– Ejnye, ejnye – mondta. – Töltsék még?

B. csóválta a fejét, és szabadkozva felállt, hogy távozzon. A néni csak addig tartotta vissza, míg elmesélte az egyik falvédő történetét. Egy perc múlva B. már ismét a folyosón állt.

A jobb kézre eső ajtóhoz lépett, ami előtt *Isten hozott* feliratú lábtörölő feküdt. Szabálytalan alakú, sötét foltot takartak le vele. A postaláda felett másik felirat is szerepelt. Így szólt:

Nem látjuk szívesen a hittérítőket!

B. kopogtatott és csengetett, de nem volt otthon senki, ezért most az ezzel átellenben lévő ajtóhoz fordult. Ebben a lakásban egy éhenkórász festő lakott, akit B. már korábban is látott. Munk Samunak hívták. A kopogásra a zárban megfordult a kulcs, de az ajtó nem nyílt ki, hanem valaki bentől azt kiabálta: szabad! B. benyitott.

Gyönyörű, tágas műteremlakás volt, felerészt üvegtetővel. Az alatta lévő fénykörben álltak elrendezve a festőszerek, az állványok, a vásznak. B. tett egy lépést a szoba közepe felé, mire valahonnan fényképezőgép vakuja villant a szemébe. Megállt, körbenézett. Újabb tétova lépést tett, mire ismét felvillant a vaku. B. félsze-gen az arca elé emelte a karját. Köszönni akart, de erre a mozdulatra ismét villant a vaku, majd Munk Samu, mint egy magát megadó katona, feje fölé tartott fényképezőgéppel kijött a konyhaszekrények takarásából.

– Befejeztem, abbahagytam – mondta.

Kezet ráztak.

Samu nagy, kerek szemű, mezítlábas művészfigura volt, vállig érő, gubancos hajjal, és az orra hegyére tolt szemüveggel.

– Jó, hogy jött – mondta B.-nek. – Ülünk le!

– Csak egy percre jöttem – mondta B.

– Nagyon helyes. Akkor csak üljön nyugodtan!

Jobbra volt egy csíkos, bordó ülogarnitúra. Samu két pohár whiskyt töltött maguknak, aztán a fotelek felé fordította az egyik festőállványt. A ráfeszített vásznon még meg sem száradt a festék.

– Na? – kérdezte Samu. Sütött róla a büszkeség. Elmondta B.-nek, hogy egész éjjel ezen dolgozott. – Mit szól? – kérdezte.

A vásznon véletlenszerűen elhelyezkedő, kerekded festékpacák látszottak. B. számára, minthogy örök-ké titok maradt előtte a festészet, ez nem volt több tarkabarka elmebetegségnél.

– Tyű – mondta B. – Le a kalappal.

– Még nincs teljesen kész.

– Nem is látszik.

Samu várt egy pillanatot, majd óvatosan leemelte a vásznat az állványról, és hosszában kettészakította.

– Ezt miért csinálta? – kérdezte B. A hangja csupa riadt büntudat volt. – Tetszett! Becsületszavamra tetszett!

Samu a földre dobta a darabokat, fölvette a poharát, és leült B.-vel szembe egy fotelbe.

– Mindennek, ami létezik, fájdalmas pusztulással kell számot vetnie – mondta.

– Ezért tépte szét?

– Mondja, B., nem gondolja úgy, hogy az idő a legkeményebb dió? Az idő – *talány?*

B.-t kétségek kezdték gyötörni. Felhúzta a vállait, és tanácstalanságában fölfelé fordította a két tenyerét.

– Elvesztettem a fonalat – mondta.

Samu elhallgatott, gondolkodott.

– Az óra körbejár, de talán ugyanazt az időt méri. Egy pillanatban élünk és halunk meg, és az entrópia dönt minket romba.

B. megköszönte a torkát. Kivárt egy kicsit.

– Azt meg tudja mondani, milyen nap van ma?

– Pontosan!

– Tessék?

– Milyen nap van ma? Pontosan!

– *Ma* milyen nap van?

Munk Samu meglegedve bólintott.

– Látom, érti már.

B. hirtelen felkapta a poharát, és teljes erőből a szoba falához vágta.

– Nem értem, a kurva életbe! – kiáltotta. Egy pillanatig úgy tűnt, talán el is sírja magát. – Olyan egyszerű dolgot kérdeztem!

Munk Samu nem jött ki a sodrából. Felállt ő is, és elsétált az italszekrényhez. A talpa alatt megcsikor-dultak az üvegszilánkok.

– Ha olyan egyszerű, feleljen rá maga! – A hosszú csöndben B. elszégyellte magát. – Mondjuk, péntek-hez viszonyítva csütörtök van. De mihez viszonyítva van csütörtök? Szerdához? Persze valamit mondani kell – de senki nem tudja az igazat.

– Ne fáradjon, kitalálok magamtól – mondta B.

Aztán mégis rossz felé indult. Másik ajtón nyitott be, ami ugyanúgy nézett ki, mint a bejárati, de újabb műteremféleségbe vezetett. A falai mellett festékes bödönök álltak, és majdnem az egész padlót beborító vászon volt leterítve odabenn. B.-t vitte a vak lendület, de megtorpant, mikor a lábára tapadni érezte az olajos festéket. Samu a küszöbön állva várta, hogy megforduljon, majd újból lefényképezte őt.

B. megint a folyosón állt, maszatos lábbal, a bűzös és szürke szőnyegpadlón. A falon futó fűtőcsövek-hez hajolt, és hozzáverdeste a fejét, hogy lássa, vajon nem álmodik-e. A kongás végigfuthatott a csöveken, mert a folyosón utolsó, bal kéz felé eső ajtó résnyire kitárult – csak addig, amíg a beakasztott lánc engedte. Mögötte egy fél arc látszott, ami lehetett akár férfié, akár nőé is. B. közeledett pár lépést, de az alak elke-seredetten üvölni kezdett.

– Hányszor mondtam, hogy tűnjön innen! Mit gondol, ki vagyok én? Talán a miniszterelnök? – Az-után bevágta az ajtót.

B. ekkor vette észre a két alakot, akik a lépcsőforduló tetején beszélgettek. Egy férfi és egy nő volt, elegáns öltönyben, illetve kosztümben, és fekete irattartótáskát lógattak maguk mellett. A férfi haja hátra volt vaxolva, a nőé magas kontyba tűzve. Harminc év körül lehetek mindketten. B. odament hozzájuk, de olyan elmélyül-ten beszélgettek, hogy vagy nem figyeltek fel rá, vagy csak nem vettek tudomást a jelenlétéről. B. megköszö-rülte a torkát, aztán finoman megkocogtatta a férfi vállát, de semmilyen válasz nem érkezett.

B. nem tudta kideríteni, miről folyhat a társalgás. Bár közvetlen mellettük állt, annyira hadartak, hogy csak foszlányokat tudott elcsípni a mondataikból. B.-t erre ismét elfogta a düh, és ugyanolyan hirtelen, ahogy elhajította a poharat, a férfi nyakkendője után kapott, és megrángatta, mint a harangozókötelet.

– Itt állok maga mellett, disznófejű! – kiabálta.

A beszélgetők egy pillanatra elhallgattak. A férfi csak igazított egyet a nyakkendőtüjén, majd ugyan-olyan feltartóztathatatlan lendülettel zagyváltak tovább.

B. elvesztette az esztét, és faképnél hagyva őket leszaladt a lépcsőn. Ki akart menni az utcára, friss levegőt szívni. De annyi emeletet kellett megtennie, hogy már a közepén alig bírta. Mire az épület aljába ért, vánszorgott. A bejárat mellett üvegablakos portásfülke volt – B. izzadtan, még mindig alsónadrágban és pólóban odalépett.

– Bocsánat, uram, meg tudná mondani, milyen nap van ma?

A portást Abel Karekinnek hívták. Örmény származású volt, de kiválóan beszélt magyarul. Vállig érő sötét haja volt, és vastag, fekete bajuszt viselt a tömpe és görbe orra alatt.

– Tessék?

B. megismételte a kérdést.

– Maga itt lakik? Még sosem láttam erre.

– Itt lakom – mondta B. – Milyen nap van ma?

Karekin gyanakvóan felegyenesedett a székében, és a tarkója mögé kulcsolta a kezeit.

– Az attól függ, ki kérdi – mondta. B. hallgatott. – Én soha nem engedtem be magát, az biztos.

– Hátral járok ki, az étterem felé – mondta B. – Közelebb van a villamos.

Karekin elzárta az asztalán a rádiót, és felállt. B. akkorának tűnt mellette, mint egy kisgyerek.

– Nem gondolja, hogy ha lenne itt másik bejárat, értelmetlen volna a munkám? – kérdezte.

– Én nem mondtam ilyet – felelte B.

– Szóval épp csak ki akart rohanni alsónadrágban az utcára, mikor meglátta, hogy itt ülök, és eszébe jutott megkérdezni, milyen nap van ma? Jól látom a helyzetet?

B. tétován bólintott.

– Valahogy úgy.

– Tudja, mit mondanak erre? – kérdezte Karekin. Vészjóslóan közelhajolt B.-hez.

– Nem tudom – felelte B.

– Azt, hogy több mint gyanús.

Abel Karekin lassú méltósággal az asztalához lépett, és fölemelte róla a zsinóros telefont. A mozdulatai nem ígértek semmi jót. Tárcsázott. B. hiába kérdezte, Karekin nem árulta el, kit hív, az illető mindenestre

nem vette fel. B. ezután kihasználta azt a rövid pillanatot, mikor a portás elfordult helyére tenni a kagylót, és újból futásnak eredt, ezúttal fölfelé. Karekin csak a második lépcsőfordulóig tudott lépést tartani vele.

B. szeretett volna visszajutni a lakásába. Az emeletek végeláthatatlanul követték egymást, most még többnek tűntek, mint lefelé. Csak azért sikerült kitarania, mert jutalomnak tűnt a pillanat, mikor majd bezárhatja maga mögött az ajtót. Amikor sikerült elérnie a folyosót, látta, hogy a két üzletember továbbra is az előbbi helyén beszélget. Rajtuk kívül szinte valamennyi szomszédja kint volt, és most az ő lakása előtt csoportosult.

– Ez ő! – kiáltotta valaki a tömegből, mikor észrevették közeledni B.-t. Az emberek erre utat engedtek annak a magas, jó kiállítású rendőrnek, akit körbeálltak addig.

– Maga B.? – kérdezte a rendőr előrelépve.

– Én vagyok – felelte B.

– Nem szeretnék kellemetlenséget okozni...

A rendőr nem tudta befejezni a mondatot, mert a B.-vel szemközt lakó öregasszony hirtelen rikácsolni kezdett a tömegből.

– Ez a gazember el akarta szedni a nyugdíjamat! – kiáltotta, közben B. felé rázta az öklét.

– Van itt néhány dolog, amit tisztázni kellene – mondta a rendőr.

– Ugyan már, csak nem hiszik el, hogy én...? – B. erőltetetten felnevetett. Ugyanebben a pillanatban Munk Samu is előállt, két ujja között egy polaroid fényképet lengetett.

– Ez az alak hívatlanul beállított hozzám, és megromgálta az egyik festményemet! – kiáltotta. – Nézzék! – Azután, hogy mindenki lássa, körbeadta a fényképet, amin B. feldúlt arccal állt a földre terített vásznon.

– Ezt a vádat is abszurdnak tartja? – kérdezte a rendőr. B.-nek válaszolni sem volt ideje, már újabb dühös ember vált ki a tömegből. Egy férfi, akit B. még sosem látott azelőtt. Ő az egyik ajtóra mutogatott.

– Addig nyomta a csengőmet, amíg el nem romlott! – kiáltotta.

– Az a férfi, a lépcső tetején, pedig azt állítja, hogy rángatta és szidalmazta őt – mondta a rendőr B.-nek.

– Ez nevetséges – mondta B. – Hagyjanak békén!

– Mi nem szeressük itt a bajkeverőket! – kiáltotta valaki hátulról.

B. szó nélkül megindult előre, a lakása irányába, de útját állták.

– Nem érti! Nem ért! – kiáltotta egy újabb hang, mire mindenki nevetni kezdett. Abel Karekin ekkor ért fel az emeletre. A bajszáról csöpögött az izzadság, és méteres lépésekkel közeledett.

– Fogják meg! – kiáltotta. – A pizsamás urat!

A rendőr mindenkit csendre intett, és a zsebébe csúsztatta a jegyzetömbjét. Kihúzta magát, és a lehető leghivatalosabb arccal, a lehető leghivatalosabb hangon a következőket mondta B.-nek.

– Uram, azt hiszem, világos a helyzet: nem kívánatos, hogy továbbra is itt lakjék.

– Engedjenek be a lakásomba! – követelte B.

A tömegben halk kuncogás morajlott végig.

– Ez nem a te lakásod többé – szólt valaki megint csak hátulról.

– Hadd hozzam ki a holmimat – mondta B.

Az előbbi arctalan hang felelt rá.

– Már mindent kidobáltunk az ablakon!

Az emberek nem bírták tovább, és újra hangosan nevetni kezdtek.

– Tűnjön innen!

– Micsoda ripacs!

– Meg ne lássuk még egyszer!

Mindenféle szitkokat is B. fejéhez vágta. A rendőr, az előbbi hivatalos hangján, újból B.-hez fordult.

– Felszólítom, hogy azonnal hagyja el az épületet!

B.-nek fogalma sem volt, mit kellene mondania vagy tennie. Azt még megértette, hogy végre lehetősége nyílik elszabadulni innét, ezért megfordult, és bénán téve egymás után a lábait, a lépcső felé indult.

Az utolsó dolog, amire gondolt, és amit sehogy sem tudott megérteni, a rendőr volt. Hacsak nem várakozott itt már régtől fogva, vajon hogyan érhetett ide ilyen hamar? Ekkor, B. nem érte még el a beszélgető üzletembereket sem, két lövés dördült a háta mögött – talán a rendőr, talán valaki más tüzelt –, és B. az utolsó ajtó előtt holtan vágódott el a folyosón. A véréit beitta a bűzös és szürke szőnyegpadló.

Másnap a foltot már lábtörő takarta.

Alulnézet

János a játszótéren lődörög, a visszatérő golyókat utánozza, bal lábát felhúzza a térdéhez, más szóval egylábon áll, majd azt megunva felhúzza a jobb lábát és anélkül, hogy a balt félelmében a földre letenné, mozdulatlanul lebeg, nem tud elrugaszkodni, kilátástalanul szar a helyzete, mivel ahhoz előbb lépni kellene, valóságos csodának történnie, az meg a térdig felhúzott lábakkal merő képtelenség.

Nagypéntek

A holtak hamar elfelejtik, hogy nincs visszatérés, ujjai helyezkednek, akárcsak ruhájukon a zseb, benne a frissen vasalt fehér zsebkendővel, az élet rabjai ők, szeretnének megragadni minden lehetőséget, rohannak egy vak út túloldalára, oda, ahol a zebra már magánügy.

Próbatétel

Valamit írni kellene magáról a dolgok lényegéről, jött rá János csak úgy és magától értetődően,

aztán az egyik régebbi verséből
idézett, lesütött szemmel, amiben
arról ír, hogy feje fölött napok
köröznek, mint héják, dögkeselyűk, most
meg, mikor versét lefordítják egy kis
szláv nép nyelvére, óhatatlanul el
kell döntenie, a hét napjaira,
vagy a fénylő csillagokra gondolt-e
fejvesztve a nagy magyar éjszakában.

Életrajz

A fehérre meszelt falba bevered
a szöveget, mintha éppen lökdösnének,
mintha csak taszigálnának előre,
betonszöggként halad hát karriered,
majd célba ér a szög és felejteni
kezd, valamit nagyon kiverhettek a
fejéből, de mégis rákerül a kép,
amin oly visszahúzódnak látszol.

A lány, akit el kellett volna rontanunk

a cukrászda éppen úgy viselkedett, mint
a lány, akit el kellett volna rontanunk.
kétségbeejtően új volt és csillogó,
és senkitől nem sajnálta krémes-szagát.

dönteni kellett volna, hogyan csináljuk.
ne járjunk úgy, mint múltkor a rádióval.
azt sehogy se tudtuk többé összerakni.
és hát lányt a lomosban mégsem tarthatunk.

ezt éppen annyira ronthatjuk csak el, hogy
még üzemképes legyen, ha visszahozzuk,
és elhelyezzük a márványasztal mögött,

ott szokott ülni. nem lesz új. neve se lesz.
a kétségbeejtést kivonjuk belőle,
saját szagot rakunk rá: a birtokunkra.

Szép, megkínzott

mikor szembejöttél – illetve nem helyes:
ott feküdtél a Selmeci utca sarkán,
szokásos szerda reggeli ájulásban –,
átléptem rajtad. hőségriasztás volt, nyár.

ezért láthattam: szép, megkínzott a húsod.
nem mindig éles a kés a henteseknél,
gondoltam, és hogy ha visszafelé is itt
leszel, hazaviszlek. így. Márvány-betadine.

nincs tiszta törölközőm, se új fogkefém,
csak egy fél házam, fél jelzáloghitelem.
de nem ott lakom. most már nem lakom sehol,

mondhatnám nagyképűen. meg azt is, hogy most
már én sem bízom többé a henteseekben.
a hűtőben találsz inni. este jövök.

Darabos séta

Petrivalcer

jó volna rosszabb. olyan embermentes ősz.
a pincében hétfőn senkit sem találni.
darabos sétába kezdeni. oltott mész
utcákon térdig az életben halálni.

egy még ennél is rosszabb szóviccbe gyűrni
ezt a nyugtalanságában mégis elég
kisimultnak ható térképet. majd neked
adni, hajtogasd össze megint. hogy olyan

legyen, mint új korában. sokrét városunk.
hiszen úgysem olvasol. általában csak
a papír fáradásából tudod, melyik

a kedvenc kerületünk. „ön itt áll.” neked
ez hiányzik. vonatkoztatási rendszer.
legyen elég, hogy ősz van. embermentes ősz.

Nekrológ

ad notam Ladányi Mihály: *Nekrológ*

Ezerkilencszáznyolcvanhat szeptember huszadikán
egy vidéki tanyán megpihent Ladányi Mihály költő,
viszonylag fiatalon.

Egy kis szódabikarbónát kért csemői szomszédjától,
hazaballagott, azután beesett a prэшázba és meghalt.

Mindegy, mi végzett vele: szívroham, magány,
cukorbetegség, csalódás vagy életundor.

Hullaszállítók jöttek és barnára mázolt fadobozba rakták,
s most itt fekszik egy szál zakójában,

alul meztelen, most is üzekeedésre készen.

Nyakában a szegénység dögcédulája,
mellkasa kitüntetések nélkül és konok vörös szívvel.

Mellette egy kapukulcs, egy bicska,
három méter cukorspárga.

Maradt utána a sezlon mögött eldugva pár üveg sör,
és az örökösök,

akik kitakarítanak utána,
rekedt káromkodásait kiszellőztetik.

Gyászoló gyertyabál füstölög fekete dongákra,
gerendákra, egérszaros padlóra.

Ha látnád, röhögnél a markodba, milyen sokan vagyunk!

Én is rendőri segítséggel jutottam be a temetőbe.

Hömpölyög a tömeg a Nagy Színésznő koporsója mögött,
kit előtted temetnek.

Téged hevenyészve ravataloznak föl,
minek is a halotti pompa, erre a rövid időre.

Kis októberi nap van, csütörtök, amikor a legnehezebb,
és jó neked, hogy ezt már nem tudod,

mert főzelékszagban ázó részletfizetés-dátumok
úsznak feléd a temetőben.

Most meghatódni illenék,
mielőtt itt rohadsz mindörökre.

Szemed lezárták; ők nem tudták, de te örökre befogtad a szádat.

Fel van kötve az állad,
így hát kizárt dolog, hogy a búcsúbeszédbe belepofáznál.

Jöttél a Körözs mentiből,
Tóth Márton rideg-pásztor unokája,
zsellérek dallal vert unokája,

jöttél a városba, hol köpések s villamosjegyek közt
senki sem ismert,
záróra után fűtetlen albérlet várt,
inkább külvárosokban kószáltál éjjelente,
hol konyhák fényében ázik a piros hetes,
tócsák villognak eszelősen,
s patkányok vágnak át a fényszórók előtt,
az estben felragyog, hogy *Keravill*,
és Isten neve kigyúl a házakon:
Országos Takarékpénztár.
Búcsúzóom tőled, te szépség huligánja, fehér néger,
élhettél volna gyönyörűen, s éltél, ahogy lehetett,
kis kopasz, pocakos kobold, fura manó, te,
tömpe, dagadt ujjaiddal többé nem szorongatod a ceruzát,
nem szikrázik fekete keretes, kerek szemüveged
váróteremben, restiben,
kultúrházakban Kőszegtől Kazincbarcikaig,
nem döntöd polcnak a könyvtárosnőket,
rózsaszín bőrű malac, furcsa, csúnya, kóbor, szabad állat,
paprikáskrumpli-illatban, bőröndszabadságban,
fáradt kisember, te, éhes proletár.
Búcsúznak tőled a nők,
parfümös szeretőd füstszagú csókkal,
a főbérlők feleségei, a bakfisok,
fiatal nők, a hús virágai,
borzas kis cigány Mária,
a Liliom utcai szüzecke, a Nagymellű Lány,
a jó nők, a kiöregedett gépírólányok,
s valamennyi kékharisnya,
ki bebeszta magát a mozgalomba.
Búcsúznak a loknik, illatos kombinék, csipkés hálóingek,
az imbolygó rózsák a pongyolákon,
a dezodorillatú harisnyakötők,
a takarékbetétért elvetélő nők,
búcsúzik az Abortusz Bizottság.
Búcsúznak feleségeid és a tartásdíjak,
fájdalommal megtört szívvel hitelezőid:
az OTP, a Díjbeszedő Vállalat, az ÜMK stb.
Mint az állatra, rád van sütvé két iksze,
búcsúzik tőled a XX. század,
a DDT, a kvarcórák, az üzemi főzelék,
büfék bablevesei, Szabó bácsi,
a krumplislaska, a kolbászos-tojás,
a segélybélyeg, a híradómozik,
a jó behóved eszpresszók, a szedett tej,
a csurgli, a hepaj, a zrí,
régii indulózenék és a táncdalfesztivál,
a savanyúcukor, a teaforraló, a telefonkagyló,
búcsúznak a szakszervezeti tagdíjbeszedők.

Temetésedre nem jöttek el testvéri tömegek,
a nagyüzemi parasztság és az úgynevezett munkásosztály,
otthon nézték a Nagy Színész nő temetését.
Hogy meghaltál, rólad mit se tudnak,
hisz ők sincsenek már.
Lámpák elfojtott karbidszagában
a pillanat csilléje visszafordul,
zubog a föld vére, az elevenen eltemetett Jövő
felkopog a lucskos sötétből.
A Nagy Megoldást, a Kommunizmust
saját halottadnak tekinted.
Marx Károly lejött a falvédőről,
itt áll, szakállát vakargatja
és hatalmasakat vihog,
meglehetősen illetlenül viselkedik,
de nem vezetik el, hisz régi elvtárs,
az aggmenhely elmeosztályáról hozta
két ápolója, Engels és Lenin,
előbbi elnéz, hol a jövőt sejtí, a semmibe,
utóbbi levett sapkával zavartan álldogál.
Nincs itt az irodalmi élet, de eljött néhány pályatárs:
Csonkai, Villon, Berda, Majakovszkij, Jevtusenko,
Robespierre, Lumumba.
Che Guevara egy fa mögött bujkál,
szakállát levágta, minden neszre rezzen,
mint szellő a bozótoson,
nem mozdul, mint a mozgalom.
Itt van, magányosan és káromkodva,
öreg párttitkár, az Isten.
Prométheusz elfújja az örökmécsest,
és a földkupacba egyszerű fejfát szúr:
LADÁNYI MIHÁLY (1934–1986)
VOLT Ő
AZ UTOLSÓ KOMMUNISTA
KÖLTŐ
EZ CSAK A SÍRJA
NE ITT
KERESD A HULLAMOSÓBAN
FRÖCCSÖZIK ÉS ÍRJA
AZ ANARCHISTA KIS VERSEIT

Búcsúznak tőled, megyünk a Búfelejtőbe,
hová meghívtál bennünket az előlegből,
melyet posztumusz kötetedre vettél föl.
Rád koccintunk pohárt,
ki nem lehetsz közöttünk.
A söntésnél a sírásóval iddogálsz.
Egészségedre!

Gyere vissza

ad notam Ladányi Mihály: *Gyere vissza*

Éveken át dicsőség vett körül,
divatba jött kerek szemüveged,
John Lennon viselte, meg kávéházi költők,
hogy még értelmiségibbnek látsszanak.
A közönség a tenyerén hordott,
az ORI végig az országon Battonyától Nemesmedvesig,
estjeidre dőlt a dolgozó nép,
dolgozó nők dicséretüket nyikorgó sezlonodra.

Aztán az ódákból glosszák lettek,
s te, ki a történelmet szoptad, jól beszoptad,
okádtál a történelemtől.
A Jövő váróterme
a kollektívizmus levegőjétől bűdös,
belepték álmaid romlott fasírtját a legyek.
Hát nem tudom, mit gondoljak rólad?
Írócimborá, hol vagy?

Összegyűltünk a föld alatt,
a „Földi Pokol” kintinban,
mindenki itt van,
aki sikta után ráért,
és némán, akár a halak,
mert pofánk földdel befogva,
Föl, föll! fölökendjük az Internacionálét,
és indulunk a melóba,

vár az örök sötétség szene.
Ladányi Miska,
a halottak közé gyere
vissza!
Hiányzol. Van méreg-
erős pálinka,
halálexír. Az élet
bájjitala csak lónyál-limonádé!

A szövegekben Ladányi Mihály szavai, sorai; változatok, parafrázisok. Vendégszövegek: Dienes Eszter, József Attila, Juhász Ferenc, Simor András, Sztankovics Magda, Tabák András.

KOVÁCS DOMINIK – KOVÁCS VIKTOR ◀

Viharköröm Kamorka kertjében

– Milyen jó lesz újra otthon! – kiáltott fel Zalán, mikor eszébe jutott a park, ahonnan a hullámdalú lány Harmatkövek Országába röpítette. – El sem hiszem, hogy mindjárt ott vagyunk Viharköröm Kamorkánál! Megszerezzük a harangot, odaadjuk Mandulának, és már mehetek is haza.

Aztán hirtelen Szöcskegyúró Éliás férkőzött a gondolatai közé, Harcsafaragó Izidor, Aranyszív anyóka, Pipere Malvin és az egérárpa-fiú, a zöldcsend-asszony.

– Igazad volt, Harmatkövek Országá valóban gyönyörű. Egyáltalán nem bántam meg, hogy meg kellett tennem ezt az utat. Remélem, egyszer megszűnik Ötszázéves Góg hatalma felettetek, és mindnyájan szabadok lesztek.

– Régóta terveztem, hogy egyszer elhozlak ide – mosolygott a hullámdalú lány. – Amikor először megláttalak, három- vagy négyéves lehetél; épp megsértődte az anyukádra, amiért rád szólt, hogy ne a darázsészkek közelében játssz.

Zalán mosolygott, szégyenlősen hunyorogni kezdett.

Széles kerítéshez, lelakatolt paprikakedv-kapuhoz érkeztek.

A hullámdalú lány felsóhajtott.

– Nem lesz egyszerű bejutnunk Viharköröm Kamorkához – vélekedett. – Körülbelül negyedévente rádöbben, hogy mennyire gyűlöli az akácerdőket, örülhetünk, ha ilyenkor csak lelakatolja a kapuját, mint most. Volt már, amikor áprilisban hózivattal lepett meg bennünket!

Zalán kiáltozni kezdett.

– Viharköröm Kamorka! Viharköröm Kamorka!

– Ezzel csak felmérgeted – beszélt a hullámdalú lány, és énekelt.

Ezüstcsőrű kakukk, nézd csak,

Rőt a dala, zafír szem,

Hangjára agg varjú röppen,

Vigyél el, Szél, valamerre!

Nem nyílt a paprikakedv-kapu.

– Pedig úgy hallottam, nagyon érzékeny a művészetekre...

Várhoztak. Bent a kertben időnként pulykafejjé lilultak, bugyrosodtak az almafák.

Nem nyílt a paprikakedv-kapu, hiába fújta öt nótáját egyszerre a hullámdalú lány.

Zalán türelmetlenkedve járkált a kerítés mentén.

– Hú, de szeszélyes, makacs uraság ez a Viharköröm Kamorka – élcelődött –, kíváncsi vagyok, vajon hogy tudja megóvni a saját gyümölcsfáit a rigolyái okozta fagyoktól! Bár amennyire bolond egy alak, lehet, ilyenkor nem is gondol rájuk, hiába ápolgatja, metszegeti őket egy éven keresztül!

Hirtelen kiegyenesedtek a fűszálak, dér és köd hullott mindenre.

– Megbántottatok! Megbántottatok! – a töpörödött, potrohos Viharköröm Kamorka gyér haja teljesen begöndörödött a felháborodástól, mikor kinyílt a paprikakedv-kapu, és a házigazda előbukkant a jövevények előtt.

– Én Viharköröm Kamorka vagyok, szél és zimankó nagyura, és ti megbántottatok!

– Nem akartunk megbántani, ne haragudj. A segítségedet kérjük – motyogta a hullámdalú lány. – És szeretnénk látni a kertedet, mert úgy hallottuk, igen szép.

– Persze, persze – dűnyögött Kamorka. – Bolondnak neveztek, de azért kell a segítségem! Még mit nem!

– Ötszázéves Góg lánya, Mandula akar mindenáron egy sárga harangot a te kertedből! – mondta kétségbeesetten Zalán. – Ha nem teljesítem a kérését, örökre itt ragadok Harmatkövek Országában,

Ötszázéves Gőg rabszolgája leszek!

– De hisz adtam már Mandulának egy harangot... az nem elég neki? – kérdezte szél és zimankó nagyura.

Zalán lesütötte a szemét.

– Azt én eltörtem.

Viharköröm Kamorka hosszan bámult maga elé, csodálkozott.

– Nem hittem volna, hogy az én harangjaimat szét lehet törni. Minden bizonnyal ez azért eshetett meg, mert Mandula sosem figyelt oda a dalra, ami a harangból szólt. Holmi ócska, csilingelő játékszernek hitte, idővel azzá is lett; ripityára törött.

Zalánék észrevették, hogy a paprikakedv-kapun belül vannak.

– Jöjjetek hát! – szólt megenyhülve Viharköröm Kamorka a barátokhoz.

A kerti ösvényen haladva vizet szóró szobrok néztek rájuk. Viharköröm Kamorka ugyanis tizenhat szépnyájáig felmenően szobrot állíttatott az őseinek, s időnként megállt beszélgetni velük. Meg is sértődött néha egyikre-másikra.

Fél óra is eltelt, mire elértek a Harangok Fájához.

– Szúbogarak, hernyók falják a belsejét – beszélt Viharköröm Kamorka.

Pontosan kilencszáznegyvenkét sárga harangocska illatozott a fán, nem látszott rajta betegség nyoma.

– Válasszatok hát egyet! – Viharköröm Kamorka most barátságosan mosolygott.

A hullámdalú lány jó ideig mustrálta a különös terméseket, mire kiválasztotta a legformásabb harangot.

Erős vagy és boldog vagy, tudom jól,

Ügyelj, homlokútlidérc van elég,

Száradt galagonya, nyelőfűst-lég,

S lehet az ellenfél színaranyból.

– Jól jegyezzétek meg, mit mond a dal – mondta Viharköröm Kamorka.

Zalán is kezébe vette a különös hangszert.

Gyíkszemed van, mondták, te dühöngtél,

Vártad, míg körbenő a borostyán,

Azt hitted elrejt; súly voltál ostyán,

Sokat tudsz már, fújhat rád hideg szél.

– Mennyi mindent megtanultam itt, Harmatkövek Országában! – a sárga harang fénylett, Zalán hunyorgott.

– Fogytán az időnk – szólalt meg a hullámdalú lány. – Még ma el kell érünk a villámdac-palotába.

Viharköröm Kamorka füttyentésére felhő ereszkedett a két barát elé.

– Elvisz titeket oda – vigyorgott szél és zimankó bohókás, töpörödött, agg nagyura. Zalán és a hullámdalú lány felmásztak a felhő tetejére.

– Minden jót nektek! – kiáltotta Viharköröm Kamorka, s egyszeriben virágba borult a kert minden gyümölcsfája.

– Vajon hány percig marad ilyen jókedvű? – nevetgélt a hullámdalú lány, miután a felhő elszállt a kert felett.

– Ötszázéves Gőg arra számít, hogy a rabszolgája maradok – beszélt Zalán. – Most majd nagy meglepetés éri!

A felhő a Diószemnyi Rónaság felé indult. Zalán és a hullámdalú lány a magasból egyetlen hatalmas akácerdőnek látta Harmatkövek Országát. Ha lejjebb ereszkedtek, azokat a helyeket is megszemlélhették, ahol útjuk során megfordultak. Kíváncsian várták, hogy megtudják, mi történt a különös alakokkal, akikkel találkoztak.

(Részlet a szerzők *Szekfű Zalán az üveghegy nélküli országban* készülõ meseregényébõl)

Szia, Apa!

Szia, apa! Jó, hogy jössz!

Segítek neked levenni a kabátot.

De a pulcsit már tudod egyedül is!

A legszebb

Apa szerint én vagyok
a legszebb lány a világon.

Persze, elhiszem neki,
de azért tudom, amit tudok:
láttam, hogy anyát is ölelgeti!

Mint a mesében

Ma egy hatalmas csokitortát kaptam.
Eperkrém volt benne, a tetején pedig
marcipán kisvakond, mint a mesében.
Ráadásul ma pont hároméves lettem!

Egymondát

Apa, hányszor fogok még megszületni?

Most én főzök

Most én főzök mindenkinek,
habcsókos lecsó lesz mákkal,
aki szereti, annak retekkel,

de zsírt, azt nem teszek bele,
pedig úgy lenne igazán jó falat,
csak meg lett mondva apailag,
hogy ki rajzolta már megint össze
zsírkrétával az előszobafalat.

Jó

Én jó vagyok:
azt csinálom,
amit mondasz.

Csak ritkán.

Mindenki nevéssen

Mindenki nevéssen,
mondja apa, amikor fényképez,
de csak anya nevet,
mert én így nem tudok,
engem mindig meg kell nevetetni,
ezért apa leteszi a fényképezőt
egy alkalmas helyre,
ez pont alkalmas hely lesz,
mondja ilyenkor,
aztán bekapcsolja az időzítőt,
és lehajol, hogy megnyomja
az exponáló gombot,
és amikor szaladni kezd,
már tényleg mindenki nevet,
anya is, apa is és én is,
mert mindenki tudja,
hogy úgysem ér oda időben,
az ilyen fényképeken apának
mindig csak a háta látszik.

Papírsárkány

Apával a múlt héten
papírsárkányt csináltunk.

Azóta várjuk, hogy jöjjön a szél.

Japán gyártmányú kinyitható, angyalleső zseblétra kapható!

Dániel András: *Kicsibácsi és Kicsinéni (meg az Imikém)*

Azon töpregek, vajon megfelelő csomagolásban eladható lenne-e mondjuk egy múzeum-shopban a kinyitható zseblétra vagy semmilátó szemüveg. A gyötrő kérdés Dániel András kötete kapcsán merült fel. Tudniillik, Kicsibácsi néha felteszi ezt a szemüveget, akkor pihen, és előveszi a létrát, akkor angyalt les.

Szomorkás világ boldog szereplői Kicsibácsi, Kicsinéni és Imikém, aki egy kis főlhúzható bádognyúl. Hasonló boldog-szomorú felnőtt-gyerek világok sokfélék lehetnek Láng Zsolt Pálcikaember-történeteitől Myazaki Vándorló palotájáig. Ami közös, hogy az elmélázás, a merengés, a nap-pali álom és a minden önmagán túli cél nélküli fantáziálás a hétköznapi metabolizmus természetes funkciója (1). Hogy végigkísér a lélekbúgás (2). Hogy olyan kattant lények népesítik be, mint amilyen itt a Közismert Mágus, akinek egyetlen trükkje sem sikerül, a Bagolybarát, aki föld alatti bagoly közösségbe aspirál, vagy az Összes ismert felhő című szakkönyv köztiszteltben álló szerzője, aki Kicsinéni fiatalkori szimpátiája volt. Ezek jó fejek lehetnek, még ha kevés közös témánk lenne velük.

Vajon melyik polcra kellene betuszakolni Dániel András könyvét? Gyerekkönyvek? Illusztrált könyvek? Zen irodalom? Talán a „nem elfelejteni értékelni ezeket a könyveket” polcra. Vagy a „könyvek, amelyekől szimpatikusabb leszel” polcra. Vagy a „könyvek, amelyek jók pingpongütőnek is, mert kemény a borítójuk, és nem veszik zokon, ha pingpongozol velük” polcra.

Kicsibácsi és Kicsinéni egy öreg dióban laknak. Házimadaruk Imikém, a felhúzható bádognyúl. Apró méretük ellenére tisztas polgári életet élnek, bevásárlás, moziba járás, kirándulás, szocializálódás, szelíd bolondozás. Van idejük magukra is, egymásra is. Szokásaik vannak, szépen berendezett, kiszámítható biztonságban élnek. De a diót, amelyben élnek, néha felkapja a szél, és sosem tudni, hol teszi le őket. Ezt pedig nem értem pontosan, mármint, hogy a rutinos hétköznapiakat és a Marco Polo-életformát hogy lehet összeegyeztetni. Ez valószínűleg a könyv egyféle koncepcionális következetlensége. Dániel András nem egy nagy mesélő, egyperces történetei inkább kialakulnak, mint történnek. A szerző a szituációkban, parabolákban, paradoxonokban erős. Hogy az agy a könyvet mégis úgy rakja össze, mintha történet lenne, az nem pusztán fajunk epizálós készsége miatt van, hanem amiatt a többlet miatt, ahogy a szerző saját maga illusztrálja a szöveges anyagot.

Ha a szerző saját maga illusztrálja a szövegét, nem kell annyira aggódnia amiatt, hogy a textus kikerül a kontroll alól. Azok, akik maguk illusztrálják a könyveiket, kevésbé fegyelmeltettek, mert több az eszközük – kockáztatom meg a hipotézist.

Pozsonyi Pagony, 2013

Talált szív

Beszélgetés Turbuly Lillával

– *Jogászból író, költő lettél. Hogyan váltottál hivatást, és miért?*

– Előbb szerettem volna író lenni, mint jogász. Gyerekkori álmom volt. Emlékszem, tízéves lehettem, amikor megálltam a könyvszekrény előtt, néztem a könyveket és elhatároztam, hogy egyszer majd én is írok egy könyvet. Felnöve talán nem bíztam eléggé magamban, de mivel a magyar és a történelem érdekelt, és tanár nem nagyon szerettem volna lenni, a jogi egyetemen kötöttem ki, anélkül, hogy különösebb előképem lett volna a jogi munkáról. Végigjártam a jogi ranglétrát, közben végig az munkált bennem, hogy mégsem ezt szeretném igazából. Közben írtam, novellákat, meg is jelentek időnként. Úgy 35 éves korom körül volt egy nagyon nagy váltás az életemben, máshova is költöztem, Zalaegerszegről Sopronba, akkor értek mindenféle érzelmi hatások, amelyek elindítottak abba az irányba, hogy elkezdjek menni az álmom után. Bár mindig prózaírásban gondolkodtam, először ösztönösen

verseket kezdtem írni, a Holmiban meg is jelentek. Aztán kaptam egy pár hónapos jogi ösztöndíjat Németországba, és végre volt időm, egy kicsit mással is foglalkozni. Egy ottani élmény alapján született meg első regénytervem, meg is írtam, ez az *Eltévedt hold*, megnyert egy regénypályázatot, amit a Nők Lapja és a Révai Kiadó írt ki. Hogy végig tudtam írni egy regényt és megnyertem egy pályázatot, már adott annyi önbizalmat, hogy a váltásban merjek gondolkodni. Amikor öt évvel ezelőtt megjelent a második regényem is, az *Üveghold*, vettem egy nagy levegőt, és ugrottam a szabadúzásba. Azóta gyakorlatilag csak az írással foglalkozom. A jogból még az oktatás megmaradt, különben teljesen feladtam.

– *Hogy kezdted foglalkozni a gyerekirodalommal?*

– A Csodaceruzában van egy sorozat, ahová kortárs költők írnak gyerekverseket. Lackfi János ismerte a verseimet, többünket megkeresett, felkért, hogy írjak én is. Próbáltam rímes verseket írni, szerintem nagyon bugyutára sikeredtek, nem ment, de annyira izgatott a feladat, hogy egyszer csak rátaláltam a svéd gyerekvers hangra. A regény szempontjából azért érdekes, mert ott született meg Pepe, az öt és hat év közötti kisfiú. Aztán lett egy gyerekverskötet, lett benne egy történeti ív, Pepe 5-6 éves koráig, került köré egy család, életrajz, barátok. Ez lett a Titkosírás, egy kis soproni kiadónál, az Artemisz Kiadónál jelent meg. Szerintem nagyon szép lett, Lakner Zsuzsa, Stuttgartban élő képzőművész tipográfus készített hozzá kollázs képeket, ő is tervezte. Mivel kis kiadónál jelent meg, igazából nem került be a köztudatba, talán csak akkor, amikor az *Aranyfűnyál* antológiába átvettek belőle tíz verset. Itt kezdődött a gyerekirodalommal való kapcsolatom. Volt még egy gyerekkori álmom, hogy legyen egy saját pöttyös könyvem... Mivel hetediknyolcadik osztályban egy sportkollégiumban éltem, kosárlabdáztam, meg szerettem a kollégiumi regényeket, gondoltam, ez jó alapanyag egy pöttyös könyvhöz. Így született meg a *Kosársuli* című regény, aminek azóta már megírtam a második részét, szintén pöttyös könyvként jelenik meg hamarosan, a Móránál.

– *Horváth Ildi a Talált szív illusztrátora. Hogyan ismerkedtetek meg?*

– Úgy történt, hogy kivette a könyvtárból a *Titkosírás*... Pátyon él, és ez is olyan furcsa, hogy a pátyi könyvtárba valahogy eljutott a *Titkosírás*ból egy példány. Aztán a *Kakaófelhő* című versemhez készített egy

képet, és feltette a saját grafikus honlapjára. Én meg egyszer rákerestem a Kakaófelhő szövegére és kiugrott ez a kép. Nagyon meglepődtem, hogy valaki ehhez kicsoda fantasztikusan jó illusztrációt készített! Akkor megkerestem Ildit, megnéztem a többi képét, és elhatároztuk, hogy együtt indulunk az Aranyvacok pályázaton. Kiírták a tematikát: „Legendák, mítoszok”. Mivel ez a témakör tőlem egy kicsit idegen, mert inkább a hétköznapiak érdekelnek, rémülten gondolkodtam, hogy most mit írjak, ami még belefér. Gondoltam, a szívhez mégiscsak annyi legenda kapcsolódik, van ez a versem a *Talált szív*, és ha egyszer már sikerült verset megírnom könyvnek, megpróbálom, kibontom ezt a történetet. Különben valóban találtam a zalaegerszegi Vizsla parkban egy ilyen kis szívet, ami megindította a fantáziámat, és megszületett a vers. Ebből jött az ötlet a továbbiakhoz, hogy legyen egy kereséstörténet, legyenek stációi, hol keresheti, mi kapcsolódhat a témakörhöz, így jött a varrónő, a kórház és a karácsonyfadíszség.

– *Pepe, az óvodás kisfiú mondja el, mi történt, kicsit álomszerűen, emelkedetten – stílszerűen fogalmazva –, nyugodt szívdobbanásokkal. Ellenpontként nagyon jó az anya beszédmódja, egy kicsit ideges, aritmiasan szaggatott: „Amíg anya a többi anyukával arról beszélgetett, hogy: hogynálatok... esküszömte... melyikajobb... megszakadok... próbáldcsakki...” Nekem ez kifejezetten tetszett!*

– Örülök, ha így látod. Azért szerettem volna, hogy ez benne legyen, mert kicsit verses ritmusú, és az anyát jellemzi. Volt, akinek nem tetszett, nyilván stílusfüggő.

– *Nagyon kedves, ahogyan a varrónőnél elindul a keresési folyamat, folytatódik a boltban meg a beteg kislánynál, és miközben, összekapcsolódnak egy finom áramlásban, mindegyiküknél oldódik valami.*

– Próbáltam, hogy így segítsenek egymásnak, hogy mindenki adjon valamit a másoknak.

– *A szív, a szeretet nagy téma. Nem is könnyű róla beszélni. Te költőien ragadod meg.*

– Vigyázni kell, ne legyen túl rózsaszín, meg ne legyen giccses, próbáltam a lehető legegyszerűbben megfogni. Egyébként érdekes, hogy most több szív témájú könyv is megjelent, például Finy Petrától a *Szívmadár*. Lehet, hogy mások is arra gondoltak, hátha meg lehet kockáztatni egy ilyen, úgymond érzelmesebb tematikát? Egyébként utólag érzem, hogy ez nekem egy abszolút terápia volt. Például a beteg kislány meg a kardiológia úgy kerülhetett a könyvbe, hogy apukám nagyon hosszan szívbeteget volt, és állandóan jártam a kardiológiára. Az ember nem is gondolja, hogy a saját életéből is beleépít egy csomó kis apró részletet, csak utólag tudatosulnak.

– *Sok gondolatot elindít a meséd, az biztos! Nekem az is eszembe jutott, hogy ezzel a könyvvel divatba hozod a szív alakú karácsonyfadíszet!*

– Felmerült, hogy a kiadó ad a könyvek mellé egy kis plüss szívet, de nyilván költségtakarékossági okok miatt ezt lespórolták. Viszont gondolkodunk a folytatáson. Pontosabban, hogy elérjük Pépének a kisebb óvodáskori történeteit.

Aratóban a tirpákoknál

Váteszköltészet, politikai líra

Tanulságok és hiányok a „A tizenkét legszebb magyar vers” programsorozatban*

Konferenciánk utókonferencia. De nem ráadás, hanem összegzés. Visszatekintés és előrenézés.

2007 ősze és 2013 tavasza között a magyar irodalomtudomány egy jelentős és reprezentatív rendezvénysorozata zajlott le tizenkét „felvonásban” (ha megbocsátatik a műnem-kontamináció, lírai versokról lévén szó), ezek anyaga meg is jelent tizenkét kötetben. E kettős eredmény Fűzfa Balázs nagy és maradandó érdeme, melyet különösen akkor becsülhetünk, ha figyelembe vesszük a gazdaságnak és a kultúrának, kiváltképpen pedig a kettő kapcsolatának, helyzetét ezekben az esztendőkből. Aki majd valamikor meg akarja tudni, mi is volt a harmadik évezred elején a magyar lírában ama híres „kánon”, hogyan értékelte a honi irodalomtudomány a nemzeti költészet történetét, az ebben a kerek egytucatnyi könyvben megkerülhetetlen információforrást, tudástárat és hivatkozási alapot talál.

Ezt előrebocsátva, leszögezve és mindvégig szem előtt tartva, fogalmaznék meg néhány gondolatot, nemcsak az eddigi teljesítményeket értékelve, de a folytatás reményében is.

„A tizenkét legszebb magyar vers”: a főcím, a „gyűjtőcím” nyilvánvalóan és szándékosan provokatív. A „provocatio” nem botránycsinálás; „provocare” a latinban azt jelenti: előhívni, válaszadásra készíteni. Nos, én válaszolok, mert megszólítva érzem magam. Hangsúlyozom (újfent), nem a kritizálás, hanem a továbbgondolás, a továbblépés, az együtt gondolkodás szándékával.

A „tizenkét legszebb” között valóban csupa remekműveket, gyöngyszemeket találunk (*Szeptem-*

ber végén, Apokrif, Szondi két apródja, Esti kérdés, Levél a hitveshez, Hajnali részegség, Ki viszi át a Szerelmet, Kocsi-út az éjszakájában, A közelítő tél, A vén cigány, Eszmélet, Valse triste). Olyan költeményeket, amelyeket a Benedetto Croce emlegette olvasói piros ceruza felkiáltójelekkel jelöl. De a felkiáltójelek mellett akadnak kérdőjelek is. És hiányjelek.

A legfeltűnőbb hiány: a tizenkettő vers között egy sincsen a régi magyar irodalomból, egyetlen egy sem a tizenkilencedik század előtti évszázadokból. Nincs Janus Pannonius, nincs Balassi Bálint, nincs Zrínyi Miklós. Sőt, nincsen Csokonai Vitéz Mihály, nincsen Kölcsey Ferenc sem (Batsányi Jánosról nem is beszélve). A legkorábbi vers Berzsenyi Dániélé: *A közelítő téllal* azért a felvilágosodás kora „bejutott”. Tűnődöm, tamaskodom: Nagy László beavagottatott – Csokonai nem? Weöres Sándor van, Kölcsey nincs? És ha valaki ellenem vetné, hogy minek hasonlítok-mérek össze más-más korokbeli alkotásokat, azt válaszolnám azért, mert ez már megtörtént korábban, a válogatásnál. Más kritériumok szerint.

Olyanok alapján, hogy politikai vers nem került a „legszebb 12” közé. (Hazafias, a szó hagyományos-általános értelmében, egy: a *Szondi két apródja*.) Ez a másik hiányjel(zés)em: Nincs képviselve itt a váteszköltészet, amely a magyar irodalom egyik „támasza, talpköve”, meghatározó hagyománya. Batsányi (a szegény, kimaradt Batsányi) „látó”-jának költészete, „a tizenkilencedik század költői”-é, melynek jelképe Petőfinél a pusztában bujdosó népet vezető „lángoszlop” (Mazzininál pedig – sokatmondó egyezés – a sivatagi vándorokat irányító „felhőoszlop és villám”). Hiányzik a váteszek, a költő-próféták, az „apostol”-poéták költészete.

* *A tizenkét legszebb magyar vers – számvetés címmel, Koltón-Nagybányán 2013. szeptember 27–29-én megrendezett konferencián elhangzott előadás írott változata.*

Közélet, költészet* – avagy: régi költők dicsérete

Bevallom, haboztam valamennyit, hogy előadás címben a vessző helyett ne kapcsoljak-e egy melléknévképzőt a *közélet* főnévhez, és ne próbáljak-e arról beszélni, amiről a minap is kialakult egy viszonylag langyos vita, elsősorban az Élet és Irodalom hasábjain: a *közéleti költészet*ről. Akkor viszont el kellene fogadnunk, hogy skatulyázható a vers, és a tájleíró lírától a szerelmes versen át a bölcséleti költészetig számos válfaja lehetséges. Amibe én egyébként készséggel beleegyezek, nem látok benne semmi veszélyt egy egységes irodalomelméletre vagy esztétikára nézve, hiszen ezek a jelzők szerintem egyszerűen iskolai segédeszközök, szükség van rájuk legalább addig, amíg sikerül megértenünk és megértetnünk, hogy a meztelen nőt ábrázoló akt nem azonos a meztelen nővel, de kétségtelenül köze van hozzá. A politikai pamfletként is olvasható vers szintén nem téveszthető össze a politikai pamflettel, de ugyancsak köze van hozzá. Arra is gondoltam, hogy elfogadom a leginkább magától értetődő megfogalmazást, tehát egy *és* kötőszóval közelítem egymáshoz a két főnevet: *közélet és költészet*. De rá kellett jönnöm, hogy talán nem a közéleti költészetéről, nem is a politika és a költészet már-már illetlennek tartott viszonyáról szeretnék értekezni, hanem arról, ami engem úgy mond önéletrajzi okokból is a leginkább foglalkoztat: közélet és költő lehetséges kapcsolatáról, ami egyébként, úgy tűnik, korról korra más megítélés alá esik, és változni látszik ma is, eladdig, hogy sokszor már-már választani kényszerülünk: *közélet vagy költészet*. Ezek szerint jó helyen van egyelőre a címben az a vessző, és megkísérlem néhány irodalomtörténeti közhellyel - jól ismert szerzőkkel, művekkel - alátámasztani, hogy csak újabkori líránk

* A tizenkét *legszebb magyar vers – számvetés címmel, Koltón-Nagybányán 2013. szeptember 27–29-én megrendezett konferencián elhangzott előadás írott változata.*

Ez csak részben függ össze a századok kiválasztásával. Hiszen a tizenkilencedik század képviselője volt a konferencia- és könyvsorozatban. Igaz, csak négy verssel – szemben a huszadik századi nyolc költeménnyel. Újfent töprengő kérdések: a huszadik század kétszer annyi szép verset hagyott volna ránk, mint a tizenkilencedik? Jó kérdés ez? Aligha rosszabb, mint az a felelet, hogy a huszadik században több vers íródott. Mert erre meg azt lehetne vizontválaszolni, hogy szinte minden évszázad szinte mindenből többet „termelt”, mint a korábbi. Kivéve éppen a nagy költészetet, a magas művészetet.

Gyümölcsözőbb lehet arról cserélni eszmét, vajon melyik a helyesebb, meggyőzőbb, eredményesebb módszer: az, amelyik azért nevez szépnek és nagyknak egy verset, mert az hatott mai költőkre, avagy az, amelyik a jelenkor költőit értékeli-méri a múlt klasszikusainak mércéjével: A költői kérdés nem költői. Hanem úgyszólván a kérdések kérdése. Kivált az irodalomtanításban. Legalábbis a szakirodalmi vitákat olvasva.

Más értelmezésben viszont ez a kérdés nem is kérdés. Az tudniillik nem lehet kérdéses, hogy kell-e a középiskolában, gimnáziumban az *Iliászt*, az *Isteni Színjátékot*, az *ember tragédiáját*, az *Eszméletet* tanítani. Ahogyan matematikából a logaritmusok, biológiából a hüllők tanítása nem „tetszik-nem tetszik”, „szeretik-nem szeretik” kérdése, úgy irodalomból a *Levéltörédék barátémhoz* tanítása sem lehet annak függvénye, hogy egy nemrég lefolytatott közvélemény-kutatás szerint Berzsenyit (a kimutatható, mérhető tetszésindexű) klasszikusaink között a megkérdézett fiatalok az utolsó hely-

re tették. Engem mint Berzsenyi-hívót ez elkésérít, ám a gimnáziumi tanárkollégákat a tananyag kiválasztásában nem befolyásolhatja.

Oktatómunkájuk mikéntjét annál inkább. A feladat kettős: a régi remekeket közelebb hozni a mai tanulókhöz és olvasókhöz, s az utóbbiakat közelebb vinni az egykori klasszikusokhoz, felemelni azok megértésének, értő-érző „befogadásának” színvonalára.

Riasztó példák intenek. A hetvenes években tananyaggá tették a *Rozsdametet* – ma hányan olvassák, hol tanítják, kik „kanonizálják”? A nyolcvanas évtized híres-vitatott tankönyvsorozatában bő teret kapott a *Hidegvérrel*, miközben említve sem volt a *Moby Dick*. Így ne!

Tanítani azt kell, azt érdemes, ami kiállta az idő próbáját. A történelemoktatás megáll a rendszerváltozásnál, a vasfüggöny és a berlini fal lebontásánál. Olaszországban nem kötelező tananyag Umberto Eco vagy a Nobel-díjas Dario Fo. Más lapra tartozik, hogy *A jegyese* „talált kézirat” fikciójának visszatérése *A rózsza nevében* vagy a „poesia giullaresca” és a commedia dell’arte reminiscenciái a *Mistero buffo*ban említésre kerülnek irodalomórákon, irodalomkönyvekben.

Ceterum censeo: meg kell szerettetni a fiatalokkal az olvasást. A klasszikus remekművek alapján. Aztán ők maguktól elolvassák a legújabb szépirodalmat is.

Remélhetőleg.

A „legszebb magyar versek” újabb folyamában pedig majd foglalkozhatunk politikai líránk, vateszi költészetünk hagyományával is.

Remélhetőleg.

is oszt. Kultúránk elkésztő kettészakadása – sőt, több táborra való szakadása –, ami itt Erdélyben még nem annyira látható, de már érződik itt is, azért lehetséges, mert különös módon a műalkotásban kívánatos az *is-is* vagy a *sem-sem*, a mindenkori politikában viszont csak a *vagy-vagynak* van létjogosultsága. Az igazi költészetben lelepleződik a politika hamissága – vagy kitűnik időnkénti igazsága –, mert egy esztétikai, nem érdekek által vezérelt kontroll alá kerül. Ha a vers és vele együtt a költő is kivonul a közéletből, ez a kontroll megszűnik, néma, dekoratív pártkatona lesz az alkotóból. Itt vagy ott, egyik vagy másik oldalon. Lehet méricskélteni, kinek van nagyobb igaza, persze, én is inkább Európa felé nézek ma, előre, és nem vissza egy kilátástalan nemzeti romantikába, de kérdés, hogy egészen más céllal ugyan, nem a rovásírás el-sajátítása végett, vajon nem kellene-e visszatekinteni mégis addig, ahol még képes volt a magyar költő a közélet könyörtelen kritikájára és a közéleti lelkesültségre egyaránt.

Néhány éve kedvenc vakációs olvasmányom az *Odüsszeia*, Devecseri Gábor fordításában. Ráadásul, ha az Égei-tenger partján sikerül eltölteni egy hetet, stílszerű is ezt az ízig-vérig európai költészetet ott olvasni. Nem tudom, a kutatás mai állása szerint sikerült-e véglegesen bizonyítani vagy cáfolni, hogy az *Íliász* és az *Odüsszeia* is ugyanannak a szerzőnek, Homérosznak a műve, de állítom, hogy amennyiben tényleg ugyanaz a költő énekelte meg a trójai háború Akhilleusz hőstetteitől visszhangzó tíz esztendejét és az okos, minden hájjal megkent Odüsszeusz rákövetkező, szintén tíz évig tartó bolyongását, akkor ez maga az irigylésre méltó teljeség. Egy hősiessen patetikus és emberien fájdalmas világ. A mi világunk, amelynek egyik vagy másik részéről önként lemondunk abban az önpusztító megosztottságban, amely újabb kultúránkat jellemzi. Ismétlem, én az *Odüsszeiát* szeretem igazán, de az *Íliászt* is remekműnek vélem, akár csak mások.

Meddig kell visszamenni hát, hogy a teljességre leljünk, és ne kelljen választanunk például közélet és költészet között, mert a politikai véleményalkotásban is fellelhető lesz a műegész, illetve fordítva: a műegészben természetes módon helyet kaphat a közélet kritikája, ritkábban dicsérete? Mondjuk Balassi Bálintig? Hiszen az *Egy katonanének* mai szóhasználatunkkal egyértelműen politikai reklámnak számít, hazafias toborzónak, aminek semmi köze a valósághoz. Ne is legyen köze nyilván semmiféle más valósághoz, mert ez maga a valóság, a hihető szépség. „A Szépr: igaz, s az Igaz: szépl!” itt is, akár csak John Keats görög vázáján. Van-e na-

gyobb lélegzetű, patetikusabb verskezdés a magyar költészetben, mint ez: „Vitézek, mi lehet ez széles föld felett/ szebb dolog az végeknél?” Van-e lenyűgözőbb metamorfózis annál, mint amikor a rettenet gyönyörűséggé változik: „Holott sebeseedik, öl, fog, vitézkeedik,/ homlokán vér lecsordul”? Kezdhethetnek ezek szerint már Balassival a bizonyítást, hogy hajdanában volt költészet a közéletben, avagy közélet a költészetben, de még csak a pátoszig jutottunk, a fennkölt hazafiságig, és például Balassi Bálint levelezését is hozzá kellene olvasni a verseihez, hogy együtt láthassuk a pátoszt és az iróniát, ha nem is a költőben, hát az emberben. Jöjünk hát közelebb az időben, legalább Csokonai Vitéz Mihályig.

Ugyanis még csak nem is az a legfontosabb kérdés, hogy hozzászól-e a költő a közügyekhez, hanem hogy képes-e a maga módján a *fennkölt* és a *nevetséges*, az *elragadtató* és a *kiábrándító*, bizonyos értelemben a *szent* és a *profán* között egyensúlyt teremteni, képes-e úgy eksztázisba esni, hogy közben szerepéből ki-kilépve, kívülről figyelje önmagát. Azt gondolom, hogy ez a nagy költészet egyik titka, de nyilván nem úgy, hogy ezt a kettősséget minden szövegben, minden egyes versben feltétlenül tetten kellene érniünk. De ha egy életműben nincsen ott a kétely, akkor az az életmű nekem őszintén szólva gyanús, bár egyik-másik darabja attól még lehet remekbe szabott, ezt nem vitatom. Csokonai Vitéz Mihálytól tudjuk, hogy egészen fiatalon, 1792–93-ban már írt egy Homérosz-fordításnak álcázott remekművet, a *Batrachomyomachiát* vagy *Békaegérharcot*. Általában azt tapasztaltam, hogy egy mű életkoronként másként mutatkozik meg az embernek. Engem ez a csupa poén, csupa gúny travesztia, a szinte még kamasz Csokonai zsenialitásának kétségtelen bizonyítéka fiatalon egyáltalán nem ragadott meg, untam. Miközben más, érzelemmel telített, pátoszos verseit könyv nélkül fűjtam. Mostanában kellett újra felfedeznem, mint politikai szatírákat, amelynek csak egyik – de nem alaptalan – olvasata, hogy az egerek a magyar, német, szláv összetételű Habsburg-hadakat jelentik, a békák pedig a francia királyi sereget, és végül a kígyó a jakobinusokat. Már-már nem is számít, hogy ki kicsoda lehetne, végigömlik a vitriol az egész akkori politikán, ráadásul a hétsoros, rím-telen csattanóra végződő, üres formaként is szellemes Czuczor-strófákban. Íme, hogyan mutatkozik be egymásnak a béka- és az egérkirály: „*Én princ Fizignátus vagyok,/ E nagy tónak királyja,/ A vitéz békahadnagyok/ Hatalmas generálja,/ Enyim, mint örökös úré,/ Haereditario jure/ Vízvári uradalom./ Hogy a koronát második/ Peleus fejére teszi,/ Két hétre megházasodik/ És feleségül veszi/ Madame*

Vizellősi Sárát,/ Aki bírta Mocsár várát,/ Ettől nemzett engemet”. Az egérkirály meg így prezentálja magát: „*Én vagyok király Pszikharpax,/ Ezen néven hetedik,/ Születésem Nagy-Troxartax/ Vérével dicsékedik,/ Anyám, kit a gözü nemzet/ Hatalmas királya nemzett,/ Volt Donna Lisztnyalóczi*”. Nem folytatom, az egész mű tobzódik a humorban, érdemes mindenkinek időnként újraolvasnia legalább az indítást, a *casus bellinek*, az egérkirály vízbefulladásának leírását. Nos, ugyanaz a Csokonai Vitéz Mihály ezzel egyidejűleg Árpádról tervezett hőskölteleményt, ami végül nem készült el, de már az elképzelés is mutatja, hogy ezek a magyar költők akkor vitathatatlanul mindenevők voltak, semmiféle ellentmondást nem láttak abban, hogy egyazon szerző egyformán játszik különböző regisztereken, az iróniára éppúgy rá tud hangolódni, mint a lelkesültségre. Illetve nem csupán ráhangolódásról van szó, hanem egy olyan nyitottságról, ami ma már csak nyomokban mutatható ki a magyar lírában a legnagyobbaknál is. Valami különös színeváltozás ment végbe, nem is színeváltozás, hanem a színes filmből, a hihetetlenül gazdag színorgiából, ami a magyar poézis volt valaha, fekete-fehér film lett mára. Sőt, visszamenőleg is kezdünk így olvasni, azt hiszem. A legfontosabbakat is, például Petőfi Sándort vagy Arany Jánost, akik szerintem a legtöbb tanulságot kínálják nekünk most a huszonegyedik század elején is.

Ha politikai költészetéről van szó, kettőjük közül illik egyébként először a versnyelvet és szemléletet is kétségtelenül forradalmasító Petőfiről beszélni, de én most mégis Aranyról szólnék először. Talán azért is, mert ha már méricskélteni kell, akkor kétségtelenül Petőfi és Ady a népet, nemzetet, hazát legöblösebben, legmesszehangzóbban megverselő, nemzetélményüket versbe olvasztó - de a salakját is felmutató - költők, viszont ma már valószínűleg szobrok ők, le lehet ülni melléjük, meg lehet pihenni mellettük, de már nem lehet beszélgetni velük. Nem alkalmasak arra, hogy velük bizonyítsuk, mit veszítünk, ha választani kényszerítjük az alkotót pátosz és irónia között. Petőfi még talán csak-csak, Ady viszont már egyáltalán nem, ő már csupa tűz, csupa láva, csupa átszellemültség még akkor is, amikor porba sújt. De Arany János hivatkozási alap lehetne ma is, állandó önreflexiója, iróniája és öni-róniája egészen mai költőnek mutatja, illetve olyan költőnek, aki nekünk ma kell. Versei tükör-vibrálásúak, kiszólások, visszakérdések, kiemelések jelzik, hogy tulajdonképpen nem verset olvasunk, hanem a vers születését követjük éppen. Azt figyeljük, hogy egy zseniális elme hogyan kapcsolja egymáshoz a szavakat, és időnként akár a fonák-

jukat is megmutatja nekünk. Furcsa modernség ez persze, hiszen eposzokat és balladákat teremt, létrehozva egyúttal saját tizenkilencedik századi romantikáját, amely egészen más, mint a Vörösmarty Mihályé. Lehet-e mai szemmel korszerű költő, aki hősi énekeket ír, és kortársaival együtt a nem létező nemzeti eposz vagy erdetmonda megalkotásán munkálkodik? Mi több, *Toldija* mintha feledtetné velünk mára, hogy megírta *Az elveszett alkotmányt* és *A nagyidai cigányokat* is, holott magában az életműben is kimutatható ugyanaz a sokrétűség – és jelentésgazdagság –, mint az egyes versekben. A tizenkilencedik század költőit, különösen a reformkori és a negyvennyolcas nemzedéket sokszor érezzük avultnak, néha már avítottak, miközben egyre inkább meggyőződésem, hogy számos kételyünkre ők kínálnak választ. Igaz, hőseposzaikkal, a *Zalán futásával*, a *Buda halálával*, de az olyan komor és egysíkú elbeszélő költeménnyel is, mint *Az apostol*, szintén ők maguk zárták el látszólag előlünk az utat maró, keserű és kérelhetetlen társadalomkritikájuk, vagy akár nyelvkritikájuk felé, ha szabad egy mai keletű kifejezést visszavetítenem abba a korba. Az 1845-ös keltezésű *Az elveszett alkotmány* ünnepélyes hexameterekben áradó, ellenállhatatlan komikuma persze hogy nem illik a három év múlva kirobbanó márciusi forradalom szelleméhez. De vajon tényleg nem illik hozzá? Vajon nincs-e a maradi Rák Bendéket és a szabadelvű Hamarfyakat, de a kettőjük közt hintázó Ingadyakat is könyörtelenül kifigurázó Arany János-i iróniának ellenpontozó, kiegészítő vagy akár hitelesítő szerepe az életmű egészében? Meggyőződésem, hogy „*nemzeti gombokat*” majd csak az viselhet a szabadságharcban, aki ilyen hasonlatokban csillogtatja őket jókedvűen évekkel azelőtt: „*...e szót, meg a többit, végire jártam,/ Egy csak imént besuhant nagy feket macska beszélé./ Csillogván szeme, mint tündöklő nemzeti gombok/ A daliás frakknak hideg ellen célszerű farkán.*” (*Az elveszett alkotmány*). Attól tartok, ma ezt a kétségtelenül komikus-ironikus műfajt csupán paródiának gondoljuk, pedig a költői teljesítmény szempontjából miért kellene feltétlenül különbséget tennünk, mondjuk, *A szegény jobbágy* és annak előképe, *Az elveszett alkotmány* kétségtelenül humorban feloldott, de ugyanolyan fájó „országimázs” között: „*Ott egy öreg jobbágy ballag haza úri dologról,/ Évei számát s a törvény-tiltotta botokból/ Csak vagy húszat emelve legörnyedt háta gerincén/ Ó hajdúságának egész napi úri kegyéből./ Szemközti pár sühder lovagol s a pusztá felé tart,/ Gondosan elrejtve, ha fölösleg pányva, kötőfék;/ S ilyennemű ártatlan több eszköz volna kezökönél./ Ők, hihető, költők s – andalгани mennek*

az éjben./ Távoly egy agg vándor siet a faluvéget elérni;/ Vállán csizma, butyor; húsz éve tapasztal az isten-/ Adta, keresve falut, várost kikerülve, az útban;/ Sok homi bort megivott, kenyeret megevett, s jutalomként/ Megtanulá e szót: keszenem... Légy büszke, Magyar-hon!” Vagy veszítettek-e valamit is politikai – és poétikai – időszerűségükből a következő sorok: “... úgy-maradásnak/ Emberi, kik, hazugúl, fontolt haladásnak eszélyes/ Pártja gyanánt vetitek magatok’ fel, nyiltan előttem/ Titkaitok, Ti hazát háznéppel, multat a mosttal./ Összecserélgettek...” Az idő múltával tagadhatatlanul komorul Arany János világképe is, nemzeti ügyekben egyneműbb is lesz, de társadalomábrázolásban gyakorlatilag változatlan marad mindvégig. Politikai-közéleti költészetének kétség-telenül a legviszhangosabb darabja *A walesi bárdok*, amely választ ad arra a máig érvényes kérdésre, hogy mi dolga van a poétának a közéletben, és az allegorikus szemléletnél maradva, mi lehet a viszony *költő és fejedelem* között. Értsük itt a költőn nyilván általában az értelmiségieket, fejedelmeket pedig mindazokat, akik a hatalmat birtokolják. Nem állítom, hogy Arany János műve minden dilemmánkat feloldja, és minden kételyünkre feleletet ad, de számomra szinte minden út hozzá vezet, többet tud a nyelvről, mint bárki más, ez közhely, de többet tud a társadalmi viszonyokról is, amit viszont hajlamosak vagyunk figyelmen kívül hagyni, talán azért is, mert lehetetlen őt besorolni valahová, forradalmárnak nem elég optimista, tudósnak nem elég száraz, urbánusnak nem elég szofisztikált, népinek sem elég programatikus. Szóval éppen olyan költő, amilyenre szükségünk van ma is. Ahogy mondtam: mindenevő. A mai magyar kultúra szét-daraboltsága – amit lehet tagadni, de attól még tény marad – Arany Jánosnál és kortársainál még nem észlelhető, a mindenkori almanach-lírával való szembenállásban elsősorban értékszempontok érvényesülnek, nem ideológiaiak, bár természetesen a költői nyelvezet megújítása vagy a már meglévő formák szakralizálása ideológiai különbségeket is takar. Ha akarom, ilyen értelemben a költészetnek akkor is van politikai üzenete, amikor még ennek a látszatát is kínosan kerüli. A saját neki-nekirugaszkodó pátoszát kijózanító közbevetésekkel ellenőrző Arany költészete egyúttal nyitott ajtajú műhely is, ahova be lehet nézni, de bent természetesen semmi rendtelenség nincsen. Nem győzöm biztatni újra meg újra biztatni magunkat, hogy vegyük a kezünkbe ismét, tőle lehet a legtöbbet tanulni annak érdekében, hogy a nemzeti nagyotmondástól éppúgy megszabaduljunk, mint a hagyomány fölös tagadásától. Mert hiszen hagyomány például maga Arany János is.

De miért nem Petőfi Sándor? Miért nem őt hozom fel magán- és közcsillagzatok együttállásának szép példájaként. Miért nem a *szabadság* és *szerelm* költőjének életáldozattal is hitelesített teljességéről beszélek? Hiszen ebben a költészetben is ott van a *magasztos* és a *gyarló*, nemcsak *Az apostol*, hanem *A helység kálapácsa* is, nem beszélve arról, hogy az előbbi sokat porosodott a megírása óta eltelt több mint másfél évszázadban, az utóbbi viszont szívet-lelket tisztító, neveltető remekmű ma is. Hol trochaikusan, hol jambikusan is olvasható, daktilusokkal és anapestusokkal megbolondított ritmusa, széttördelt verssorai a hexameteres hősköltemények torzképének tűnnek, és egyúttal azt is bizonyítják, hogy szerzőjük sokkal virtuózabb formaművész, mint ahogy ezt róla a közhiedelem, de néha az irodalomtörténészek is, többek közt már-már népköltői státusa okán is, sugallják. Az az igazság, hogy ismét Adyt kell melléje állítanom, ugyanis csak ők ketten tudták ilyen mesterien keverni-kavarni a versritmust, csak náluk ennyire „*cifra szolgál*” a vers, semmi több. Arany János, el kell ismernem, sokkal tanárosabb, bár zseniális tanár kétségtelenül. Summa summarum: ki tagadná tehát, hogy Petőfi életműve szintén teljes, szintén egész, sőt spontaneitása okán is talán ő a *primus inter pares*. Politikai költészetéről pedig nem nekem kell most itt értekezni. Amiért viszont mának szóló tanulságul Arany Jánost olvasnám és olvastatnám elsősorban, az éppen hogy a folyamatos tudatosság és önkontroll, Petőfi említett spontaneitásával szemben. A fehéregyházi csatában eltűnt huszonhat éves költő plebejus indulatait, messianisztikus haláljósolait felülmúlni senki sem tudta azóta sem, viszont ez a folytonos izzás, ez a verssel forradalmat indító pátosz időnként magára hagyja a nyelvet is, a képzeletet is. Az egyébként borzongató szépségű, 1847 szeptemberében Koltón született költemény, a *Beszél a fákkal a bús őszi szél...* jól példázza a mértékvesztő elragadtatást, amikor a vers kilép saját medréből, és ha nem sodorna minket is magával a lelkesültség, talán groteszknek látnánk, mondjuk, ezt a képet: „*Egyik kezemben édes szendergőm/ Szélededen hullámzó kebele./ Másik kezemben imaönyvem: a/ Szabadságháborúk történet!*” Petőfi Sándor olyan szuggesztív költő, hogy nem hőkönünk meg rajta, elhisszük neki ezt is, mint ahogy elhisszük a *Füstbe ment terv* különös képét, amikor a vers lendülete a konkrét síkról az elvontba viszi át a képet, hiszen másképpen nem képzelhető el ez a strofa – amely egyébként diák-élcek tárgya is sokszor –: „*S a kis szobába toppanék.../ Röpült felém anyám.../ S én csüggttem ajkán... szóltanúl.../ Mint a gyümölcs a fán.*” Bár *A helység kálapácsa* és sok más költemény

bizonyítja, hogy ez az életmű is tele van humorral és iróniával, mégis egészében a pátosz jellemző rá, képes a szentnek tartott üggyel való maximális azonosulásra, és kevésbé alkalmas annak időnkénti, mindenképpen kívánatos kritikájára. Ilyen kritikai elemek megjelennek ugyan nála is, elsősorban *Az apostolban*, de mégsem helyezik más megvilágításba az életművet. Eppen ezért el kell fogadnom, hogy Petőfi Sándor közéletisége, egyáltalán ez a rendíthetetlen költő-szobor nem mindig kínál magyarázatot mai dilemmáinkra, mi több, akár megosztottságunkat is növelheti. Arany János viszont, úgy képelem, alkalmas arra, hogy közelítsen egymáshoz minket. Akárcsak az előbb idézett Csokonai Vitéz Mihály, és még több jelentős kortársuk, akiket mind-mind érdemes ismét föllapozni.

A reformkortól egészen a kiegyezésig nyilvánvalóan föl sem merülhetett a magyar társadalomban egy olyan munkamegosztás, hogy az író írjon, a politikus politizáljon. Pazarlás lett volna. Minden bizonnyal ezzel is magyarázható a témaválasztás és a feldolgozás változatossága egy-egy alkotónál. Ráadásul a reform sem egyszerűen a viszonylag független Magyarország megteremtésére irányult, hanem egyidejűleg az önálló magyar gazdaság, tudományosság, művészet és irodalom működtetésére, illetve a magyar nyelv olyan mértékű megújulására, hogy ennek hordozója lehessen. Ahogy a reform látszólag végbement, a nyelvújítás lendülete is alábbhagyott, és az irodalom is visszaszorult egy sokkal szűkebb mederbe. Úgy tűnt, hogy a magyar költő megtalálta a maga helyét a magyar glóbuszon, és legfennebb csak egy Ady nagyságú alkotó tudott ideig-óráig nosztalgiát ébreszteni az elveszett pátosz iránt, de ő is úgy, hogy közben öniróniára vagy akár kételyre nem volt képes. Állítom, hogy a huszadik században nem a helyét találta meg a költő a magyar kultúrában, hanem az addigi, tizenkilencedik századi szerepét veszítette el, és kérdés, hogy van-e még egyáltalán értelme ma, a huszonegyedik században hely- és szerepvesztésről beszélni. Az előadásom elején említett vita a közéleti költészetéről azt mutatja, hogy igen, ez talán magának a költészetnek – és általában az irodalomnak – a lényege, hogy kánonjai időlegesen és ideiglenesen, helyzettől függőek. Ami engem nem keserít el, éppen ellenkezőleg, megnyugtat.

Nemzeti és kozmopolita, népi és urbánus, konzervatív és liberális esztétikát feltételezni, sőt tételezni ma a magyar költészetben természetes lehetséges, mert az irodalom-értelmezés világnézeti kérdés is szerintem, és még azzal sem lenne baj, hogy a költőket is megpróbálja kisajátítani egyik vagy másik politikai oldal. A baj az, hogy a

pártlogikába nem fér bele az önkritika, önmagunk szatírája még kevésbé, és az igazi alkotó, ha ezt elfogadja, pártpolitikussá degradálódik, vagy éppen ellenkezőleg, megundorodik az (ön)kritikátlan közélettől, és elköveti a lehető legnagyobb hibát: másokra hagyja a véleménymondást a társadalom állapotáról.

Nem véletlen, hogy a huszadik században már szinte kizárólag csak az ilyenfajta munkamegosztást fényűzésnek tartó, valamilyen zsarnoki elnyomással szembeálló magyar közösségekben vállaltak a költők közéleti-társadalmi-politikai szerepet. Ahhoz képest, ahogyan ma a magyar közélet és irodalom viszonya alakul, nyugodtan tarthatnánk mélyen korszerűtlennek Kós Károlyékat, és hogy nem tesszük, azt bizonyítja, nem vett el mégsem a folytonosság. A két világháború közti Erdélyben még az olyan játékos poeta doctus is, mint Dsida Jenő, lelkiismeretfurdalással gondol az elveszett vagy nem vállalt szerepre. Megpróbálja a dilemmáit megfogalmazni, megpróbál kitörni. Nem is a *Tűkör előtt* történelmi tragikumára gondolok itt elsősorban, hanem a *Psalmus Hungaricus* rendkívül mély – sokak által talán nem is érzékelt – drámájára, hogy vállalni kell a megszólalást, de ezáltal feladunk valamennyit a bennünk levő Európából, lemondunk a teljességről. Íme, nála már ez a szerepvállalás, eltérően Arany Jánoséktól, öncsonkításnak, lemondásnak tűnik, valamiféle áldozatvállalás lett abból, ami kevesebb mint száz évvel azelőtt maga volt a kiteljesedés. Nyilván ezért olyan erős a bibliai, azon belül is a krisztusi motívumrendszer ebben a költeményben, ezért lett *psalmus*, vagyis zsolnár az ön-vallomásból: „*Vagy félezernyi dalt megírtam/ s e szót: magyar,/ még le nem írtam./ Csábított minden idegen bozót,/ minden szerelmet bujdató liget./ Ó, mily hályog borult szememre,/ hogy meg nem láttalak,/ te elhagyott, te bús, kopár sziget,/ magyar sziget a népek Óceánján!*” – így indul a szöveg, és átokkal végződik: „*Mérges kígyó legyen eledelünk,/ ha téged elfeledünk,/ ó, Jeruzsálem!/ Nyelvünkön izzó vasszeget/ verjenek át,/ mikor nem téged emleget,/ ó, Jeruzsálem!/ Rothadjon el lábunk-kezünk,/ mikoron hozzád hűtleneik leszünk,/ ó, Jeruzsálem, Jeruzsálem!*” Természetesen azt is lehet mondani, hogy a megfelelő akarási hozta ki ezt a verset Dsidából, vannak is ilyen irodalomtörténeti feltételezések, de minket ez most kevésbé érdekel, illetve csak megerősíti azt, hogy a kor Erdélyében volt egy ilyen elvárás a költővel szemben. És most ne arra tessék figyelni, hogy kívánatos vagy sem, hogy egy öniróniával megáldott költő egyszerre patetikus legyen, nemzeti és messianisztikus, hiszen történhetett volna fordítva is. A lényeg az, hogy akkor még az erdélyi magyar

költő – készséggel elismerem, a magyarországi is olykor, gondoljunk Babits Mihály *Jónására* – így vagy úgy, de keresi a politikai beleszólás lehetőségét. Mint ahogy magam is megtapasztalhattam az 1989-es Erdélyben, hogy micsoda társadalmi kényszer taszította az alkotó értelmiségieket a politikába, beleértve engem is, egy olyan kimondatlan igazságnak engedelmessé, hogy nem engedhetjük meg magunknak a távolmaradást, ahhoz túl kevesen vagyunk. Ez is egy magyarázat, de ennél fontosabb, hogy a rákövetkező években kiváló költők, mint például Kovács András Ferenc, szóltak hozzá – versben is – a közélethez, és olyan remekművek születtek, mint a *Saltus Hungaricus*. Patetikus *Psalmus*? Ironikus *Saltus*? Nem ez a kérdés. Még csak nem is az, hogy szabad-e múlt körülményekből táplálkozni a poézisnak. Végére is a művészet vagy irodalom tétje éppen az, hogy múlt körülményekből sikerül-e többé-kevésbé mulhatatlant teremteni. Az igazi kérdés: lemondhat-e a költő arról, hogy közben valóban a maradandót célozza, hatni próbáljon arra is, ami nap mint nap múlik körülötte. A valóságra mindközönségesen, vagyis arra, amiből a verse vétetett. Be kell vallanom, egyre kevésbé hiszek abban, hogy érdemes a művet kontextusából kiemelni, ha már módunk volt ezt a kontextust megismerni. A bizonyos életrajzi tényeket makacsul takargató – de ugyanakkor az esztétikai szempontokat mégis ideológiai-politikai érvekkel helyettesítő – Wass Albert-kultusz éppúgy megnehezítette a közélet és irodalom viszonyának helyes értelmezését, mint ami különösen a Nyíró József újratemetése körüli hercehurcában volt megfigyelhető, élete egyik, józanésszel csak egyértelműen elítélhető és elítélendő időszakának mentegése. Nem vagyunk képesek ma még sem szétválasztani, sem a maga összetettségében szemlélni művet és életet, mert ismétlem, elfogadtuk, hogy munkamegosztás van a mai magyar társadalomban, odaállhatunk, sőt oda kell állnunk egyik vagy másik oldalra, de nem szólhatunk bele abba, ami velünk történik. És ha ez így van, akkor természetesen nem számít, hogyan élünk. Hogy egy egészen más jellegű példával éljek:

akik azt mondják, hogy Szilágyi Domokos ugyanaz a költő marad azután is, miután kiderült róla a politikai rendőrséggel való kényszerű együttműködés, nem mond igazat. Sem rosszabb, sem jobb nem lett ettől a tragikus sorsú költő megrendítő költészete, de kétségkívül más lett. Pedig a szövegek ugyanazok, a nyelv, a forma, a stílus sem változott. De vajon a művek jelentése sem? Szemantikailag természetesen nem. Viszont politikailag? Közéletileg úgymond? Egyáltalán van-e ilyen konnotációja egy versnek? Szabad-e összekeverni politikát és poétikát, és ha már összekeveredtek, szét lehet-e még valaha választani? Szét kell-e választani?

Ezekhez a kérdésekhez próbáltam néhány lehetséges választ megfogalmazni, hevenyészve talán, túl nagy időt átítelve, de igazság szerint a kezdetektől mostanáig ez a magyar líra egyik, vagy talán az egyetlen igazi dilemmája. Hogy – Illyés Gyula mára már korszerűtlennek tetsző szavaival – „nem menekülhetsz”. Ha nemzeti romantikába – vagyis egyfajta nacionalizmusba – próbálsz menekülni, akkor sem, de ha fájdalmas ironiával ostorozod azokat, akik a „köz dolgokban” megszólalnak, akkor még kevésbé. Magam is, amikor amatőr politikusként – bár szerintem minden igazi politikus amatőr – próbáltam a múzsákat elhallgattatni, könnyen rájöhettem volna, de csak mostanában kezdek számot vetni azzal, hogy a politikában, egész közéletünkben is elég lenne két zseniális költőnk egy-egy idézetére figyelmeztetni, és nagyon pontosan értelmezni azokat. Az egyik József Attilától: „Költő vagyok - mit érdekelne/ engem a költészet maga?/ Nem volna szép, ha égre kelne/ az éji folyó csillaga.” (*Ars poetica*). A másik idézet pedig Ady Endrétől való, ettől a szoborrá fagyott düh-, láng- és érzelmcsóvától, egy jelzős szerkezet csupán: „Utálatos, szerelmes nációm”. Aki ebből annyit mond csak, hogy „utálatos”, hazudik. És aki csak annyit mond: „szerelmes”, ugyancsak hazudik. Ha nem is a tizenkilencedik századig, de legalább a huszadik század első feléig nézzünk vissza egy pillanatra, mert jobban meg fogjuk érteni mai meghasonlott közös érnünket.

Mi a viszonyunk a haza fogalmához?

Beszélgetés Markó Bélával Csitolmány című kötete kapcsán

– *Igazán termékeny alkotói korszakodnak lehetünk tanúi, az erdélyi költők között talán a legtermékenyebb vagy napjainkban. Az elmúlt években sorra jelentek meg újabb köteteid, előbb gyerekirodalmi könyvek, majd szonett-kötetek, haikukötetek, novemberben a Bookart kiadónál a Csitolmány című, egészen más jellegű verseket tartalmazó kötet, de három nagyobb veled készített beszélgetés-kötet is, s a különböző lapokban esszéiddel, publicisztikáiddal is rendre találkozhatunk. Valahol nyilatkoztad is, hogy szinte nem telik úgy el nap, hogy valamit ne írjál, ha nem verset, akkor esszét, publicisztikát. Belülről hogyan látszik ez a termékenység, s vajon miből táplálkozik? Túl sok mondanivalód szaporodott föl abban a nagyjából tíz évben, amíg nem írtál, az akkori íráshiány, írásvágy tart ki mindmáig? Vagy újabban esetleg már a közéleti szereplés pótléka is az írás, hiszen politikusként kevésbé vagy már jelen, de ezekkel a szövegekkel mégiscsak a nyilvánosság elé lépsz?*

– Nem mértem be, de még az is lehet, hogy vers dolgában valóban én vagyok a legtermékenyebb mostanában. Tréfásan azt is mondhatnám, hogy mindannyian megcélzunk valamilyen leg-eket, s ha már más nem sikerül, legalább legyen az ember a legtermékenyebb. De természetesen nem erről van szó. Nálam sokat számított, hogy a költészet, de a többi írásbeli műfaj is, folyamatos reflexió a körülöttünk lévő világra. S ez a folyamatosság egy időszakra megszakadt, elég sokáig hiányzott a reflexió, s ezt valahogy valóban szerettem volna pótolni. Érzem, hogy sok kimondanivalót elmulasztottam, sok mondanót elhalasztottam. Másrészt, az is igaz, hogy szeretek írni, szeretek a nyelvvel bánni, keresni a legfeszesebb, legmegfelelőbb kifejezésformát. Azért is a kedvemre való például a szonett, mert az jellegzetesen egy ilyen kihívás: találd meg a rendelkezésre álló szókincsből, nyelvtani-szerkesztési

lehetőségekből azt, ami legfeszesebben beleillik a szonettformába. Tehát, hiányzik valóban nap mint nap az írás, olyan értelemben, hogy reflektálni kell mindarra, ami körülöttünk van, és általában is van egy ilyen hiány ma, mert az értelmiségekkel valahogy elhitettük, hogy a reflexió nem annyira fontos.

– *A megfelelő forma keresése kapcsán kérdezem, hogyan találtál rá az új, CsatoImány című köteted versformájára, a versek többségére jellemző, inkább hangsúlyos, ütemező, népies(kedő), négysoros, félrímes strófavilágra? Amely formavilágban (a legutóbbi köteteidől eltérően) család- és nemzet(rész)történeti, illetve közéleti témákat dolgozol föl, a nemzethez, a hazához, a magyarsághoz való viszonyodat fogalmazod meg (illetve újra) aktuálisan. Mennyire kell ezt a formát komolyan vennünk? Az a fajta ironikus modalitás, amely az egész kötetet átjárja, benne van-e ebben a formaválasztásban is?*

– Igen, benne. S az is igaz, hogy amikor néhány éve nagy lendülettel újrakezdtém a versírást, elsősorban a szonettek írását, akkor szinte tudatosan kerültem, hogy a verseknek valamiféle átkötésük legyen a politika, a közélet, a körülöttünk lévő társadalmi mozgások felé. Persze, nem volt ez erőszakolt, hiszen a meditáció, a nagy létkérdések, amiről én is beszélni próbáltam, az mégiscsak a középpontjában van a költészetnek. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy próbáltam a vers és a közélet, a vers és politika közét egy éles határvonalat húzni, mintha én is elfogadtam volna azt a tételt, hogy a kettőnek egymáshoz semmi köze nincs. Az új kötetben nyilván azért is kellett bekövetkeznie egy formai váltásnak, mert ezekben a versekben úgy mond beismerem, hogy engem továbbra is izgat, mi van azzal, hogy hazá, nemzet, mi van a közelmúlt történelmével, amelyik mögöttünk van, mi van ezen belül a családom történetével. Hagytam, hogy ez az élményvilág áttörje a falat, amit mesterségesen húztunk föl tulajdonképpen. Viszont ezek a versek nem feltétlenül patetikus versek, nem feltétlenül úgy viszonyulnak ezekhez a témákhoz, ahogy emlékeink szerint a 19. századi költőink viszonyultak. Akiiktől ugyanakkor csak az életmű egyik felét szoktuk olvasni. Arany Jánostól például nem nagyon olvassuk *A nagyidai cigányokat* vagy az *Elveszett alkotmányt*, Csokonai Vitéz Mihálytól a *Békaegérfarcot* még kevésbé, pedig ezek zseniális művek. S ezekben ironia is van, nem a nemzet, a hazá fogalmával szemben, hanem annak egy közkeletű, fellengzős, patetikus és sokszor demagóg értelmezésével szemben. Van ezekben is, és az én verseimben is, pátosz és szenvedély, éppen annak érdekében, hogy bontsuk le ezt a demagógiát, ezt

a hamis magasztosságot ezekről a fogalmakról, és tisztázzuk, hogy nekünk, erdélyieknek mi a viszonyunk a hazá fogalmához, van-e nekünk hazánk. Amikor írtam ezeket a verseket, például rá kellett jönnöm, hogy számomra ez a szó egyelőre csak egy szótári tétel. Rájöttem, hogy ezekről a kérdésekről versben is lehet beszélni, kell is, s hogy mennyire válik verssé ez a beszéd, ebben a forma sokat számít. Van ezekben a versekben is átkötés a jambikus szonettek felé, mert ha egy kicsit megkopogtatom őket, akkor a jambikus ritmus ezekben is ott van, de ironikusan, egy ilyen népies, félrímes formában, amely rátelepszik a mögötte többnyire ott rejtőzött jambikus ütemre. Tehát tagadhatatlanul igazad van, amikor azt mondod, hogy itt iróniáról van szó.

– *De miért érezted éppen ezt a versformát adekvátnak, ehhez a mondanivalóhoz, s hogyan találtad meg?*

– Visszautalhatnék ifjúkorom költészetére is, a sajátomra, és az előttem járó generációéra, Farkas Árpádék, Király Lászlóék nemzedékének a költészetére. Akkoriban írtak, írtunk hasonló, lazán kötött, de népies ritmikájú, félrímes verseket. Onnan jöhet ez a forma talán nálam is, s jellemző módon azok a versek is többnyire népi, közösségi, közéleti tematikájúak voltak. Ez a forma később aztán eltűnt. Most pedig azért jött elő sokkal feszesebben, fegyelmezettebben és többnyire jambikusan, mert formában is visszavisz ahhoz a világhoz, amely képileg itt van ezekben a szövegekben. Képileg a mi saját történelmünk dominál ebben a kötetben, a saját hőseink, Petőfi, Kossuth, Rákóczi, illetve a saját családtörténetem, amely szintén jól elhelyezhető ebben a formavilágban. Szinte magától értetődően adódott számomra, hogy erről a világról ebben a formában kell írnom.

– *Nem is olyan régen, a Látó 2013/7. számában jelent meg az Anyapityóka című esszéed, amelyben többek között ezeket olvashatjuk: „ami 1989 előtt történt vagy nem történt, mégis fel kellene dolgozni egyszer. Versben, regényben, esszében, tanulmányban, memoárban, bármiben. Nem másnak akarok feladatot adni, csak magamnak.” (...) „Hogyan értelmezzük hát ezt az egész szöveg alá söpört múltat, ezt az erdélyi hepehupát, amelytől úgysem szabadulhatunk? Mi van a föld alatt valójában?” (...) „De a félig felszívódott múlt, ország múltja, Erdély múltja, irodalmunk múltja itt a lábunk alatt, nekünk csak ez van, beszélni kellene róla.” Fogadhatjuk úgy ezt az új kötetedet, hogy a magad módján, megkezdted, illetve az Egy irredanta hétköznapi című köteted után folytattad, immár költőként, ennek a programnak a végrehajtását, a mulasztások ledolgozását?*

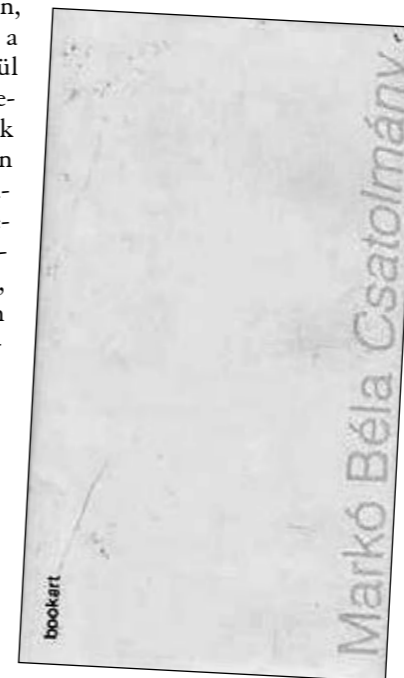
– Abban az értelemben igen, hogy ezekben a versekben, vagy a versek egy részében azokhoz a témákhoz próbáltam hozzájárulni, amelyekkel kapcsolatban nekem is hiányérzetem van. Érdekes jelenség, hogy az utóbbi időben fiatal prózaírók egymás után dolgozzák föl az 1989 előtti időszakot, regényben, novellában. Tehát elkezdődött a hiánypótlás, de nem feltétlenül azok részéről, akik az életük jelentős részét abban a korban éltek le, mint én is, hiszen 1989-ben én 38 éves voltam, s olyan tapasztalatom van nekem is, az én nemzedékemnek is, amit el kell mondanunk. Olyan tapasztalatunk van, s nemcsak az anekdoták szintjén a szürke diktatúra ricsajos színéről, hanem számos olyan morális dilemmáról, drámai helyzetről, amelyeket mindenképpen kötelességünk földolgozni. Nemcsak versben és prózában, hanem memoárban is, nekem személyesen már az 1989 utáni időszakkal kapcsolatban is – ami máris hosszabb, mint a két világháború közötti időszak volt –, van ilyen mulasztásom. Mégsem merném azt állítani, hogy ezekkel a versekkel elkezdtem az én adósságtörlesztésem, legfennebb csak a családommal szemben. Ami ugyanakkor egy erdélyi történet, voltak is barátaim, akik megjegyezték egyik másik verset elolvasva, hogy azokat az élményeket maguk is hasonlóképpen éltek át.

– *Szükségszerű, hogy az új köteted kapcsán a költészet és a közélet általános, elvi, elméleti és gyakorlati kérdéseiről is beszéljünk. A régebbiekéről és a maiakról. Tudom, hogy ez téged régóta foglalkoztat. Tehát úgy is feltehetném a kérdésemet, hogyan látod ma például azt, amit jó negyven évvel ezelőtt a Vers és magatartás című (Igaz Szó, 1973. 1. 38–41.) Petőfi emlékező esszédben többek között így fogalmaztál meg: „a vers mint fórum, mint magatartás, a vers mint a közéleti harc eszköze”; „A költészetnek a politikum elidegeníthetetlen része, hiszen – már volt szó róla – a költő társadalommal szembeni magatartása a vers; „A forradalmár költő, aki csata előtt verseivel lelkesíti a katonákat – anakronizmus. De nem anakronizmus, hogy a vers tett is legyen egyben?”*

– Hogy vállalom-e ma ezt a kvázi ars poetiát? Igen is meg nem is. Volt olyan időszaka is a

pályámnak, amikor azt mondtam volna, hogy már nem vállalom, ma viszont igen is és nem is. Ha visszagondolok, milyen helyzetben született ez a Petőfi idéző szöveg, akkor azt kell mondanom, hogy ez egy diktatúra körülményei között megfogalmazott ars poetica. Le lehetne tagadni, hogy az irodalomnak akkor a képzelet határain túlmutató szerepe volt, de nincs miért letagadni. Egy olyan diktatórikus rendszerben, amikor nemhogy politikai nem lehettek egy adott közösségnek, de még az újságíró sem írhatta le, mi is a valószínűségi helyzet, s ha megkockáztatta, hogy leírja mégis, például azt, hogy nincsen paradicsom a zöldségboltban, abból is baj lett. Tehát ilyen körülmények közepette azokra a közszereplőkre hárult mindenféle üzenetnek a megfogalmazása, akiknek egyáltalán volt valamilyen lehetőségük szólani a közönséghez. Nagyon sokszor az irodalom és a vers ilyen, egyébként kimondhatatlan, dolgokról szólt. Ez az ars poetica ilyen közegben született, és egyáltalán nem lóg ki azok közül, amelyek az erdélyi írókat akkoriban jellemezték. Volt később

egy időszak, amikor ezt már egyáltalán nem vállaltam volna. 1989 után azt mondtam én is, hogy megváltozott a világ, s ma már sok mindent meg lehet fogalmazni a parlamentben vagy akár újság-cikkben, és nincs már arra szükség, hogy valaki versben írja meg ugyanazt. Csakhogy különbséget kellene tennünk a két dolog között. Ha ma valaki azt mondja, amit az a fiatal költő akkor, hogy a költészetnek feladata van, kötelessége van, mert a költőnek kell megmondania, merre kell mennünk, akkor az óriási hiba. Isten őrizzen attól, hogy feladatokat adjunk a költőknek. De ugyanígy hiba, ha azt mondjuk, hogy a költészetnek az égvilágon semmi köze nincs a közülethez vagy a politikához, és hogy a költőnek nem abból kell merítkeznie, ami körülötte van. Vagyis a magánélet, a szerelem kimeríthetetlen forrása a költészetnek, de az is fontos, hogy meghasonlottan él egy társadalom, hogy mi van a nemzeti identitásunkkal stb. Bármí, ami az életünkhöz tartozik, versbe vihető, s ha úgy érezzük, hogy versbe kell vinni, akkor tegyük is meg. De Isten őrizzen attól, hogy feladatot adjunk a költőknek – ilyen szempontból ma már másként gondol-

lok erre a viszonyra –, ne adjon feladatot senki, s azt hiszem, ezt a jogot ki is vívtuk.

– *A kötet versei, a dátumozásból láthatóan 2011. szeptember 8-tól 2013. március 15-ig ívelően szépen időrendben követik egymást (ha csak nem cselezett a szerző). Miért érezted szükségét annak, hogy ezt az időrendi versfolyamatot három ciklusra tagold, és azokat egy-egy más formájú ciklusnyitó verssel (Magyar kert, Magyar sors, Magyar bánat) is ellásd? S ezek a ciklusnyitó versek mikor készültek, utóbb, a kötet szerkesztet koncepciójának megszületése után vagy készen voltak már akkor?*

– Ez valós kronológia, nem csaltam ezúttal. A szonett-kötetek esetében, amelyeket szintén naplószerűen írtam, előfordult egészen kivételesen, hogy újradatáltam, mivel belejavítottam egy-egy szonettbe. Még az is előfordult, hogy felcseréltem egy dátumot, néhány nap különbséggel, mert két szonettet túlságosan hasonlóan éreztem egymáshoz, és betettem egy harmadikat közéjük. Itt még ilyen apró, a lényegi kronológiát nem érintő módosításokat sem végeztem. Olyannyira nem, hogy van például egy a nyár hevében született vers, amelyik téli borzongást idéz fel. A belső időjárás egészen eltért a külsőtől ebben a kötetben. De hát a mi belső időjárásunkkal amúgy is baj van, mondhatnám. A cikluskezdő versek valóban különböznek a többitől. A legelső, a *Magyar kert* előbb született, mint a ciklusban szereplő versek, a másik kettőt viszont hozzáírtam a ciklusokhoz, alkalmi versek abban az értelemben, hogy a ciklusok elé írtam őket. S azért, mert magam is végigkövettem, hogyan változik a versekben a közéletre, a történelemre való saját reflektálásom. Kezdődik indulatos, valódi közéleti versekkel, s a végére eljutok a *Magyar bánatig*, ahová én valójában nem is akartam eljutni, mert sok bajom van azzal a bizonyos magyar búval, de mégis eljutottam odáig. A harmadik ciklus meditatívabb, már-már létverseket tartalmaz, majdnem ugyanabban a ritmusban, mint az előzőek.

– *Az elmúlt években a kortárs magyar lírában megszaporodtak azok a versek, amelyekben szerzőik a magyarsághoz, a nemzethez, a hazához s egyúttal közéleti, politikai kérdésekhez való viszonyukat fogalmazták meg aktuálisan. Ugyanakkor az Élet és Irodalomban lezajlott vita a politikai költészetéről és az Édes hazám című antológia bizonyította, hogy ez nem is annyira új jelenség, ha a tematika újabb keletű megélénkülésről beszélünk, akkor is legalább húsz évvel érdemes számolni. Mennyiben hatott rád a vita és a hazafias tematika legutóbbi évekbeli megélénkülése, tekinthetjük-e az új kötetedet egyfajta hozzászólásnak*

ehhez a vitához, a saját álláspontjaid versbeli megfogalmazásának?

– Jó lenne most képmutatón az azt mondani, hogy nem, az ember megy a maga útján, de ez nem ilyen egyszerű, igen, valamiképpen mindarra akartam reagálni, amit említesz a kérdésedben. Persze, nem úgy, hogy most ráébredtem én is, hogy lehet közéleti verset írni, hiszen arra már ráébredtem régen, nem is csak 1989 előtt, de a kilencvenes évek elején is. Kevés ilyen verset írtam akkor, de azok között van két-három számomra nagyon fontos és tagadhatatlanul közéleti ihletésű szöveg. Viszont ebben a kötetben valóban benne van az én hozzászólásom is az említett vitákhoz. Az első két-három vers mindenképpen arra a közéleti költészetéről lezajlott vitára is reflektál. De fordítva is meglehetne közelíteni, úgy látom a magyar irodalomértelmezésben is megérett az idő arra, hogy beszéljünk egy kicsit ezekről a kérdésekről. A kilencvenes évek úgy teltek el, hogy szemérmesen hallgattunk a költészet és a közélet viszonyáról, s most kiderült, hogy ezt nagyon rosszul tettük.

– *Nemcsak az első versek, de az egyik utolsó vers, a kötet egyik legfontosabb verse a Láthatás című is azzal kezdődik: „Hozzád, hazám, most verset írnék, / mert látom, újabban divat,” és a vers három mottója közül az egyik éppen Kemény István Búcsúlevelével című verséből való...*

– Igen, igaz, vissza is tértem, és eléggé hangsúlyosan visszatértem ehhez a vitához egy idő elteltével. De azt gondolom, hogy ez a vita még folytatódik, nem zárult le. Nemrég egy koltói konferencián elmondott szövegemben a közélet és költészet viszonyát próbáltam én is körüljárni, bennem sem zárult még le ez a dilemma.

– *És lezárult-e már benned a cselekvő és a reflektáló ember közötti vita. Régebbi szövegeidben is többször beszéltél erről, most is a reflektálás szerepének a fontosságát hangsúlyoztad. Eldőlt-e már benned véglegesen ez a vita?*

– Nem, és nem is fog, úgy érzem. Ez a másik vitám önmagammal, és másokkal is akár. Én cselekvés nélkül például nem nagyon tudnék létezni, persze, kérdés, hogy mit értünk cselekvésen. Gondolom, azt az aktust, s ez lehet egy esszé, egy tanulmány, egy cikk, bármi más, ami azért születik, hogy közvetlenül hasson arra, ami az adott pillanatban körülöttünk van. A vers nem azért születik, akármiből vétetik az anyaga, hogy másnap a csúnya politikusok, amilyen én is voltam, vagy vagyok, ne azt csinálják, amit addig tettek. A vers nem erről szól, de egy publicisztika igen, mert azzal az illúzi-

óval születik, hogy másnap ezt valaki megszívleli. Amikor ezt, ezt is cselekvésnek gondolom, akkor én ettől nem tudok, és nem is akarok szabadulni, mert az utóbbi időben rájöttem, hogy nincs is miért szabadulni. Többször elmondtam már, hogy Európának ebben a részében elég nagy fényűzés az értelmiséggel elhitetni azt, hogy üljenek csak otthon a könyvtárszobájukban és meditatáljanak, mások pedig majd intézik a sorsukat. Nem vagyok a meditáció embere, még a kizárólagos reflexió embere sem, nem tudnék ülni otthon a könyvtárszobában, és könyvek közé menekülni attól, ami körülöttünk van. Nem baj, ha valaki így él, de én erre nem vagyok képes. De most már a másik végletre sem, hogy csak cselekszünk-cselekszünk, s közben nem ülünk le, és nem gondolkozunk el a saját létünkéről, létbe vetettségünkről.

– *A napokban került föl a Bárkaonline Megkérdeztük rovatába egy interjú a Pozsonyban élő kiváló íróval, Grendel Lajossal. A Négy hét az élet című regénye kapcsán mondja: „Dani, az egyik mellékszereplő, tudatosan hagyja el az országot. Keserűen állapítja meg, hogy Szlovákia nem a hazája, de már Magyarország sem az. A kisebbségi magyar embernek nincs hazája. Ezt nem tudhatják a magyarországiak, mert nincs hozzá személyes tapasztalatuk. Ez számomra a legfontosabb tanulság a rendszerváltozás óta. De minden kisebbségi ember tanulsága, még ha nem is így mondjuk:”Beszélgetésünk kezdetén, Te is úgy fogalmaztál, hogy a haza számodra egy tétel a szótárban. Hogyan viszonyulsz a grendeli mondatokhoz, ahhoz az állításhoz, hogy a kisebbségi magyar embernek nincsen hazája?*

– Ha a haza szó fosztóképzős változatát használjuk, hogy hazátlan a kisebbségi magyar ember, akkor nem értek vele egyet, de azt gondolom, hogy Grendel Lajos sem így értette. Merem állítani, hogy felvidékiek, erdélyiek, vajdaságiak nagyon sokszor ugyanazt értik ugyanazon szavakon, s ezért azt hiszem, hogy ő is ugyanarról a közérzetről beszél inkább, amiről én is a verseimben, például éppen az említett *Láthatás*-ban. Van otthonunk, van szülőföldünk nekünk is, de mi nem tudjuk teljes átéléssel azt vallani a saját országunkról, hogy ez a hazánk, és csakis ez a hazánk, mert ez az ország sokat meg-

tett a múltban, és még ma is megtesz egy-két dolgot azért, hogy ezt ne vallhassuk teljes szívvel-lellekkel. Én örülnék a legjobban, ha saját országunk nem próbálna az ellen cselekedni, hogy hazánkunk mondhatnánk. Magyarországot pedig, azt az országot, amelytől elzártak minket, és amely után annyit sóvárogtunk 1989 előtt, hogyan mondhatnánk a szó szótári értelmében véve hazánkunk, amikor nem ott születünk, nem ott élünk, s ami engem illet, ezután sem akarok kitelepülni, annak ellenére, hogy egy nemzethez, egy kultúrához, egy irodalomhoz tartozunk. Talán Grendel Lajos is valami ilyesmire utalt. Én itt akarok élni Erdélyben, és itt akarok olyan helyzetet teremteni, hogy tartalma legyen ennek a szónak. Nem érdemes erről túlságosan sokat filozofálni, sok más nyomorúságunk van. Nem deklarálnám tehát, hogy mivel ilyen helyzetbe hozott a történelem, nekünk soha, semmilyen körülmények között nem lehet hazánk, csak ha innen elmegyünk. Nem, ezt az országot kell hazává tenni, sikerül, nem sikerül, meg kell próbálni hazává tenni, ha az egészet nem is lehet, legalább Erdélyt. De nem folytatom, mert a végén még átcsapok politikai szónoklatba, s ezt nem akarom.

– *A hazának azonban, miként a nemzetnek is, a konkrétan létező államiságok mellett lehet egy szellemi, lelki régiókban létező értelmezése, egy légiüst formája is, hogy ne mondjam, haza a magasban. Azt a hazát, gondolom, Te is a magadénak vallod, annak a hazának rendületlenül híve vagy ...*

– Természetesen. De senki félre ne értse, itt most nem arról beszélek, hogy esetleg a mostani Magyarország kinek tetszik, kinek nem, és hogy csak a „haza a magasban” tart össze minket, az az eszményi haza, amelyről a Szózat is beszél, és amelyről nem lehet vitatkozni, hanem egyszerűen szeretni kell. Én azt próbálom ezekben a versekben is fölmutatni, inkább közvetve persze, hogy mivel mi történelmileg és kulturálisan nem idegenben születünk, hanem egy olyan helyen, amelyhez minden szempontból jogunk van, ezt kell hazává tennünk valahogy ismét, a maga mindennapi valóságában. Miközben nyilván mindannyian hívei vagyunk, én is, te is, államiságtól, hovatartozástól, jogi státustól függetlenül az eszményi hazának.

„Nem tudom elképzelni sem azt, hogy másutt éljek”*

Kner Imre a kirekesztés és az üldöztetés éveiről

„Kezdjük megszokni azt a rettenetes feszültséget, amit ez a borzasztó bizonytalanság jelent, amiben ma élünk” – írta a gyomai nyomdász, Kner Imre, egyik unokaöccsének 1940 novemberében.¹ A mindennapi élet részévé vált feszültség mögött ott volt két zsidótörvény, a folyamatos közvetett fenyegetettség, az aggodalom a gyerekek és a többi családtag sorsa miatt. A vállalat napi működtetése során is évről évre több bizonytalansági tényezővel kellett szembenéznie a neves nyomda vezetőjének. Az egyszerű helyzetjelentésnek szánt mondat papírra vetésekor már több mint két éve tartott a közvetlen veszélyhelyzet. Az idő múlásával csak fokozódott a fenyegetettség, egészen 1944 áprilisáig, amikor is más, „állambiztonságra veszélyt jelentő” személyekkel együtt deportálták. A törvényekkel szentesített s a család tagjainak mindennapi életét alapvetően meghatározó kirekesztés időszaka hat éven át tartott. A hat esztendő eseményeit folyamatosan és pontosan dokumentálja Kner Imre gazdag levelezése. A szellemi központoktól távoli alföldi községben élő tipográfus számára korábban is a levelezés jelentette az üzleti és szellemi kapcsolattartás legfontosabb eszközét. A fővárosban élő családtagokkal is folyamatosan levelezett, s mivel szeretett „beszélgetni”, sok terjedelmes levelet írt. Ha valami erősen foglalkoztatta, akár öt-hatoldalas levélre sem sajnálta az időt. 1938 után a korábbiaknál is ritkábban mozdult ki Gyomárról, így a levelezés valóban a kapcsolattartás egyetlen eszköze maradt. Szerencsére a hajdani levelezéskötegek nagy többsége megmaradt, s őrzik a napi eseményekhez kapcsolódó közvetlen kommentárokat és helyzetelemzéseket. A levelezőpartnerek között volt irodalmár, esztéta, közgazdász, üzletember és

voltak családtagok, így egy-egy kérdés többféle kontextusban is szóba került. Írásomban a különleges forrásadottságok kínálta lehetőségeket kihasználva azt szeretném megvizsgálni, hogy az ilyen hosszú ideig tartó, folyamatos fenyegetettséggel párosuló kirekesztést hogyan próbálja elviselni az érintett. Hogyan értelmezi önmaga számára az először ideológiai-politikai áramlatként jelentkező, majd intézményesülő antiszemitizmust? Milyen védekezési stratégiákat dolgozott ki, honnan merített erőt? Ugyancsak fontos kérdés, hogy miként reagált a környezet, felvillantak-e a szolidaritás gesztusai?

Az előzmények

A Kner család ősei a megmaradt források tanúsága szerint a 18. században telepedtek Magyarországra. A Vág vidékéről indulva az 1830-as években jutottak el Békés megyébe, a vándorkönyvkötész család egyik tagja – Kner Imre nagyapja – Gyomán telepedett le. Az ő fia, Kner Izidor alapította 1882-ben a később oly nagy hírre jutó nyomdát. Az nyomdaalapító remek érzékkel fedezte fel a dualizmus időszakában a vidéki nyomdák számára kínáló lehetőségeket s a kis műhely húsz év alatt országos piacra dollalattá nőtt. A cég a közigazgatási nyomtatvány piacon játszott vezető szerepet, ugyanakkor a nyomda ismertségét és presztízsét elsősorban a Gyomán készült könyveknek köszönhetette. Az alapító legidősebb fia, Imre 1907-től, 17 éves korától, kapott komoly szerepet a családi üzemben – s mint az jól ismert – ő lett a magyar tipográfia első számú megújítója. A vállalat felemelkedése, a család társadalmi beilleszkedése számottevő konfliktus nélkül zajlott le. Az országos ismertséget szerző Kner Izidor a kisszámú helyi elit egyik meghatározó tagja lett, a közigazgatási nyomtatvány piacon mozgó cég – épp a nagy kiugrás idején – komoly támogatást kapott a megye alispánjától és más vezető tisztviselőitől. Az 1900-as évek elején telje-

sen bizonyosnak látszott, hogy a család érzelmi, szellemi és lelki asszimilációja és befogadása véglegesen befejezett, visszafordíthatatlan folyamat. Kner Izidor gyermekei ebben a szellemben nevelkedtek. A későbbiekben Kner Imre a normalitás időszakaként tekintett vissza a dualizmus évtizedeire: amikor a gazdaság működési feltételeit a racionális érdekek alakították, amikor a jogi környezet biztonságot adott, s a személyi és vagyonbiztonság magától értetődőnek számított. Egyik levelében említi, hogy a világháború négy esztendeje alatt végig a régi jó idők visszatértét várták – mint tudjuk, nem ez történt. A veszített háború, a forradalmak és Trianon feldolgozhatatlan traumája után új formában és korábban nem tapasztalt erővel jelent meg az antiszemitizmus. A jelenség a megmaradt források tanúsága szerint nem váltott ki erősebb reakciót a család tagjaiból. A területvesztéssel párhuzamosan a közigazgatási nyomtatványpiac összeszűkült, de az éles versenyhez szokott Kner-nyomda piaci pozícióit a konkurencia ellenségesebb környezetben sem tudta megrendíteni. Az új jelenségre egyedül Kner Imre reagált: 1922 márciusában *Néhány megjegyzés a zsidókérdéshez* címen terjedelmesebb írást tett közre a *Független Szemlében*.² A cikk elején hangsúlyozta, hogy a kérdéshez vidéki perspektívából kíván hozzászólni, majd világos gondolatvezetéssel röviden bemutatta, hogy milyen tényezők vezették a zsidóságot a kereskedelmi pályák felé, milyen okokból értékelődött fel köreikben a szellemi tőke. A feszültség megszüntetésének kulcsát az oktatás általános színvonalának megemelésében találta meg. Írásának egyik tételmondata: „... az iskola és a nevelés volna az az eszköz, amellyel a zsidóságnak annyiszor fölpanaszolt szellemi, kulturális és gazdasági fölényét meg lehetne szüntetni...”.³ Gondolatai alátámasztásaként bemutatta a gyomai felekezeti iskolák helyzetét, kiemelve, hogy a helyi keresztény intelligencia számos tagja a nagy áldozatokkal fenntartott zsidó elemibe járatta és járattja gyermekét. A környék községeiben és városaiban szerzett tapasztalatainak összegzése végén elmarasztalta az uralkodó osztályt, amiatt, hogy keveset tett a földműves nép gyermekeinek iskolázatásáért. A sok érdekes adalékot felsoroló írásból számunkra ezúttal a legfontosabb az, hogy Kner Imrét foglalkoztatta a kérdés s már az első alkalommal is racionális társadomelemzéssel próbálta megragadni a problémákat, érzelmi tényezőket és számára mindig is idegen irracionális elemeket nem említett. Magát a jelenséget megoldható, orvosolható problémahalmazként tárgyalta. A gazdaságban

és a társadalomban jelentkező irracionális és érzelmi erőket általában is csupán a „közeggellenállást” növelő tényezőknek tekintette.

A húszas években az említett cikken túl egy-egy megjegyzés utal arra, hogy az antiszemitizmus jelenléte foglalkoztatta. Egy firenzei könyvvásáron való részvétel előkészítésekor a szervezéshez segítséget adó Fülep Lajosnak jegyezte meg: „Mint jeleztem, üzletileg nincs semmi értelme. De mint demonstrációnak igen. Hadd tegyünk mi, destruktív zsidók valamit azért, hogy külföldön tudják, van itt valami kultúraféle.”⁴ Sokkal inkább a háborús évek, az azt követő időszak káros hatásait és az általános bizonytalanságot emlegette. Többször írt arról, hogy míg apja a viszonyokból eredően teremtette meg a maga művét, addig ő a viszonyok dacára. S az évek múlásával mind több nosztalgiával emlegette az 1914 előtti világot. „Közös a sorsunk. Én is úgy érzem, elhagytam egy országot, ahova sohase fogok visszatérni” – írta egyik legjobb barátjának, Kozma Lajosnak.⁵ A nyomda a „viszonyok dacára” is jól ment: az 1920-as évek elején megjelent a Monumenta Literarum 24 és a Kner-klasszikusok 12 kötete, azaz lezajlott az a nagy tipográfiai kísérlet, amely Kner Imrének, az európai nyomdászat központjában, Németországban is tekintélyt szerzett. 1927-ben egy lipcsei nemzetközi könyvkiállítás után – a magyarok közül harmadmagával – a Német Könyvművész Szövetség tagjává választották. E nagy elismerés után vállalt szerepet olyan magyar bibliofil szervezetekben is, amelyekről korábban óvatosságból távol tartotta magát. A húszas-harmincas években nemegyszer komoly áldozatot vállalt azért, hogy a magyar nyomdászat a legszebb arcát mutathassa meg a nemzetközi könyvkiállításon és vásárokon. Az 1920-as évek második felében a gazdasági élet rendje stabilizálódott, a vállalatok vezetői ismét hosszabb távra tervezhettek. S természetes, hogy a Kner-nyomdához hasonló jól szervezett, magas szinten teljesítő üzemek tudtak maguknak leghamarabb állandó piacot teremteni. Egy közszállításból élő cégnek ugyan az átlagosnál nagyobb gondot okozott a „keresztény” konkurencia, de lehetett állni a versenyt. Maga Kner Imre is úgy vélte, a cég teljesítménye – egybekel mellett – az átlagosnál erősebb versenyhelyzetnek volt köszönhető: „De ha nem volnánk zsidók, akkor nem volnánk azok, akik és amik vagyunk. ... azért, mert ha nem lettünk volna zsidók, akkor sohasem nyomott volna

1 Kner Imre Haiman Györgyhöz, 1940. nov. 29. MNL Békés Megyei Levéltára. (A továbbiakban MNL BéML.) XI. 9. A Kner-nyomda ir. b/15.

2 K[ner] J[Imre]: Néhány megjegyzés a zsidókérdéshez. *Független Szemle*, 1922. 3. 71–74. A kézirat monogram helyett a következő aláírás szerepel: „Egy zsidó, aki nem filozemita”. MNL BéMLXI. 9. A Kner-nyomda ir. b/8.

3 Uo. 74.

4 Kner Imre Fülep Lajoshoz, 1922. jan. 23. MNL BéMLXI. 9. A Kner-nyomda ir. c/30. Közölve Fülep Lajos és Kner Imre levelezése. Szerk. Erdész Ádám. Gyula, 1990. 26. (A továbbiakban: Levelezés.)

5 Kner Imre Kozma Lajoshoz, 1927. nov. 5. MNL BéMLXI. 9. A Kner-nyomda ir. c/20.

a verseny bennünket annyira, nem lett volna nekünk annyira muszáj dolgozni. ... »Necessitas mester« a legnagyobb tanítómester, ahogy Jókai írja valahol.⁶ A régi, jobb időkre emlékeztető gesztusnak tekintette a család, hogy 1932-ben, a nyomda alapításának 50. évfordulóján, Kner Izidort Békés megye törvényhatósága örökös tagjává választotta. Ezt a megtiszteltetést a megye elitjének csak néhány tagja kapta meg.

Megváltozott a helyzet Hitler hatalomra jutása után, Kner Imre a németországi fordulat után többször is foglalkozott a várható következményekkel. „A német események rendkívül nyomasztó hatással vannak rám – írta unokaöccsének, Haiman Györgynek. – Mit csinálnak azok az intelligens elemek, akik világosan tudják azt, hogy mekkora romlást provokálnak ezek az események? – Mit csináljon Ullstein a zsidóbojkottra? Mondjon fel 10 000 embernek? Megáll az eszem?”⁷ A nemzetiszocialista mozgalomnak főként a gazdaság törvényszerűségeivel ütköző törekvései foglalkoztatták, de világosan látta a társadalmi következményeket is. Ettől fogva legközelebbi barátainak írott leveleiben újra és újra visszatért a zsidóság-magyarág kérdéskörre. A hol rövidebben, hol hosszabban kifejtett gondolatsoroknak általában volt konfesszionális eleme, amely a magyarsághoz való tartozásáról szólt. A kor ismert irodalomtörténészével, az Ady-hagyaték gondozójával, Földessy Gyulával gyakran visszatértek erre a témára. Neki írta egy alkalommal: „Én a zsidóságot csak annyiban érzem, hogy a problémaérzékenységet a 2000 esztendő zsidó múlt örökségének tartom.”⁸ Majd azt is hozzátette, hogy ez a problémaérzékenység a társadalom más rétegeinek is hasznára válna. Az erős kötődésről másik barátjának, a korabeli magyarországi viszonyokat leveleiben kíméletlenül ostromozó Fülep Lajosnak írt: „Én nem tudok arra az álláspontra helyezkedni, mint Ön, mert nem éltem másutt soha, s nem tudom elképzelni sem azt, hogy másutt éljek. A gondolkodásom formái, az egész lelki berendezettségem az itteni viszonyokon, élményeken, tapasztalatokon épül fel, az óvodában is parasztyerekkel jártam együtt, számomra ez annyira adott környezet és világ, hogy vitatkozni sem tudok vele. Így van, s ebben kell dolgoznom, s ha sok-sok minden fáj is és rosszul esik is, annál inkább érzem azt, hogy itt kell kitartani és valami rendes dolgot csinálni.”⁹

6 Kner Imre Fülep Lajoshoz, 1940. márc. 17. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/30. Levelezés 160.

7 Kner Imre Haiman Györgyhez, 1933. márc. 29. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. b/15.

8 Kner Imre Földessy Gyulához, 1934. júl. 13. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/10.

9 Kner Imre Fülep Lajoshoz, 1936. márc. 18. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/30. Levelezés 110.

A harmincas évek közepe felé lezajlott diskurzusokban Kner Imre végiggondolta azokat az identitással kapcsolatos kérdéseket, amelyek normális körülmények között fel sem vetődtek volna benne. Sorra vette a helyzet – kiszámítható, de mégis csupán elméleti esélyként kezelt – rosszabbodása esetén adódó lehetőségeket, s kialakította a maga álláspontját. A jövőt illetően két megkérdőjelezhetetlen tételt fogalmazott meg: úgy döntött, hogy bármi történik is, szűkebb családjával együtt a végsőkig a helyén marad és működteti a nyomdát. A másik alaptétel – egy később papírra vetett megfogalmazásban – úgy hangzott: „ami sérelem ér, az mint magyart ér”. Elhatározását egy nagyon fontos döntéssel meg is pecsételte, gyermekei nevelését – Kodály-tanítvány felesége támogatásával – úgy irányította, hogy a maga erős magyar identitását átadja nekik. Elvetette az esetleges korai külföldi tanítatás lehetőségét, hogy alapélményeiket itt szerezzék meg, s különös hangsúlyt fektetett arra, hogy a Budapesten gimnáziumba járó fia számára közvetlen tapasztalatot jelentős antiszemitizmus romboló hatását ellensúlyozza.

A zsidótörvények idején

Lényegesen megváltozott a helyzet 1938 elején, amikor realitássá vált az úgynevezett „zsidókérdés” törvényes „rendezése”, azaz a polgári jogegyenlőség megszüntetése. A „kérdés törvényes és tervszerű rendezésének” megindítását Darányi Kálmán miniszterelnök jelentette be 1938. március 5-én a fegyverkezési programot meghirdető győri beszédében. A zsidóság befolyását „illő mértékre” csökkentő törvényről szóló előzetes híresztelések is rendkívüli izgalmat váltottak ki az érintettek körében. Kner Imre unokaöccse, Haiman György már februárban arról írt, hogy a fővárosban hisztériás járvány tört ki, ami alól senki sem vonhatja ki magát.¹⁰ Kner Imre – a maga szokott módján – azon volt, hogy az érzelmeket háttérbe szorítva minél pontosabban átlássa az éppen zajló folyamatokat, és hideg fejjel kereste az adott helyzetben vállalata számára megmaradt lehetőségeket. A legnagyobb bajnak a bizonytalanság elhatalmasodását tartotta. „Most érzem azonban csak, mennyire fontos a cselekvés szabadságához a jogi viszonyok rendezett és rendszeres volta – írta számára oly fontos Fülep Lajosnak –, s hogyha olyan rendelkezés jön, amely eddig megdönthetetlennek hitt alapelvekkel helyezkedik szembe, mennyire meg tudja az ember biztonságérzését rendíteni. Az én munkaköröm túlmegy a napi dolgokon, én foglalkozom nálunk a hosszú lejáratú, a jövőt építő, de messzemenő kötelezettségeket maguk után vonó

10 Kner Imre Haiman Györgyhez, 1939. febr. 13. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. b/15.

dolgokkal s ezért hazaérkezésem óta egyenesen bánának érzem magamat.”¹¹ Ám ugyanebben a levelében arról is írt, hogy ha majd eldőlnék a dolgok és kiderül, mekkora az a terület, ahol megvetheti a lábát s újra hozzáfoghat a munkához, bizonyára visszatér a cselekvéshez szükséges akarat és erő. A diszkriminatív törvénytervezet érzelmi hatását igyekezett önmagától távol tartani. „...a megaláztatás érzését soha nem engedtem elhatalmasodni magamon, fel sem bukkant bennem.” – írta a már idézett levélben Fülepnek, s hozzátette azt is, jobb a jogtalanságot elszenvedni, mint elkövetni.

Bármennyire fegyelmezett volt is Kner Imre, egy-egy pillanatra érezhetően megrendült. Egy másik közeli barátjának, Móricz Miklósnak – Móricz Zsigmond öccsének – írta két nappal az első zsidótörvény kihirdetése után: „Nem is az ijeszt engem azonban, kedves Miklósom, amit végre lehet hajtani, hanem éppen az, amit nem lehet. Az, hogy milyen hang és színvonal jutott az utóbbi időben szerephez a fórumon a felelős és felelősséget vállalni képes és akaró elemekkel szemben. Ha az ember belenéz néha a lapjaikba, visszaretten a hangjuktól, a színvonalától, a magyartalan és műveletlen tónustól, mely belőlük árad. Hát lehetséges az, hogy Bartókkal, Kodály Zoltánnal, Móricz Zsigmonddal egyidejűen ez a hang szerephez jusson? Hát csak ennyit fogott az embereken az a sok esztendő, amit egyetemen komoly tanulmányok között töltöttek, hogy ilyen lapok kandikáljanak ki a zsebükből és a környék intelligenciája olyan dolgokat higgyen el, sőt tartson kíváncsnak, mint ma?”¹² Ugyanakkor ebben a megrendültséget tükröző levélben is határozottan leszögezte, hogy üzleti elvein és vállalatvezetési gyakorlatán semmit nem változtat: „...nekem nincs is kedvem kibújni a rám eső felelősség alól, de lehetőségem se, de mást mondok, nem is akar ráváltani az eszem arra, hogy keressem ennek a módjait. Én véges végig, bármi történjen is, fizetni fogom a személyzetemet, alá fogom írni a váltókat, be is fogom azokat váltani. Sem áruban, sem pénzben nem fogok több hitelt igénybe venni, mint amennyit az üzleti szempontok igényelnek és esedékességkor mindig pontosan fogok fizetni. Nem ismerem más életformát és nem tudom másképpen a módját. És hidd el, hogy nagyon sokan vagyunk ilyenek.”¹³ A Móricz Miklósnak írottakat a vállalat ügyeibe egyre jobban bevont 15 éves fia számára is alapvető üzletvezetési elvként fogalmazta meg: „Még ha nagyon

11 Kner Imre Fülep Lajoshoz, 1938. ápr. 19. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/30. Levelezés 120–121.

12 Kner Imre Móricz Miklóshoz, 1938. máj. 31. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/23.

13 Uo.

rossz helyzetbe kerülünk, akkor se tudnék nem becsületesen dolgozni, mert másként élni és dolgozni nem is érdemes. Voltunk mi már, amióta én élek és dolgozom, sokszor igen nehéz helyzetben s a végén mindig nekünk lett igazunk. Ha csak sokkal hatalmasabb történelmi erők nem lépnek fel, most is igazunknak kell lenni.”¹⁴ Noha Kner Imre nagyon is pontosan kalkulált a „hatalmasabb történelmi erőket”, mégis a maga egész stratégiáját arra építette, hogy előbb-utóbb a dolgok visszazökkennek a rendes kerékvágásba. Meg volt győződve arról, hogy a cég minél tovább szolgálja ki megrendelőit a rendkívüli körülmények között, annál hamarabb fog talpra állni az összeomlás után.

Az első zsidótörvény elfogadása után a kormánypárti politikusok úgy nyilatkoztak, hogy ezzel jogszabállyal a kérdés rendeződött és nem lesz folytatás. Ám a viszonylagos nyugalom sem tartott sokáig, már 1938 novemberében napirendre került az újabb korlátozó törvény előkészítése. Ráadásul a törvény előkészítése és vitája alatt több, a gazdaság törvényszerűségeivel összeegyeztethetetlen rendelet is napvilágot látott. Az új törvény a gyomai nyomda számára sokkal fenyegetőbbnek látszott, mert megfogalmazói korlátozni kívánták a zsidónak minősített cégek közszállításban való részvételét. A Kner-nyomda megrendelői körét pedig 90%-ban a közigazgatási nyomtatványokat rendelő községek és városok adták. A bizonytalanság hónapjaiban reális lehetőségnek látszott az, hogy a nyomda elveszti piacait, az alkalmazottak többségét el kell bocsátani. Ekkor írta Kner Imre egyik legelkeseredettebb hangú levélét Fülep Lajosnak: „Nem tudom, mi lesz velem és azokkal, akik rám vannak bízva, s úgy érzem, ki vagyok szolgáltatva minden elképzelhető, eddig elképzelhetetlen rossznak ... Egészen primitív, állati rettegés van bennem, bennem, aki annyi mindenféle viszonyok között vezettem ezt a kis hajót, és aki annyit kibírtam és helyreigazítottam. – Ismeretlen veszedelmek ellen védekezni nem lehet – a lelki felkészültség annyiban van bennem, hogy egyelőre higgadt és nyugodt vagyok külsőleg, s látszólag folytatom a munkámat, de már régen nem az azelőtti tempóval és biztonsággal, határozottsággal.”¹⁵ Kner Imre talán egyedül Fülep Lajosnak írt ilyen nyíltan a maga félelméről, másoknak éppen ő igyekezett erőt adni. Családtagjai és barátai között is voltak olyanok, akikben ezekben a hónapokban fogalmazódott meg a kivándorlás gondolata. A távozás lehetőségeit latolgató sorokra általában a hazához, a magyarsághoz való viszonyát összegző konfesszió

14 Kner Imre Kner Mihályhoz, 1938. okt. 27. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. b/13.

15 Kner Imre Fülep Lajoshoz, 1939. dec. 19. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/30. Levelezés 138–139.

számba menő levelekkel válaszolt. Ilyen levelet írt régi barátjának, az építész és tipográfus Kozma Lajosnak is: „Kedves Lajoskám, nem akarok itt most érzelegni, és még nehezebbé tenni azt, amit úgy is olyan nehéz végiggondolni. Nyilván alapos megfontolás után teszed azt, amit teszel, s nagyon szeretném, ha tájékoztatnál konkrét terveid felől. Mi az ellenkezőjére határoztuk el magunkat. Vidéki emberek vagyunk, udvarhoz, házhoz, fűhöz-fához-környezethez sokkal jobban hozzánőve. A munkánk is más természetű. Anyagiakban, családi viszonyokban is olyanok a körülményeink, hogy nem tudjuk kihúzni a gyökereinket innen, s nem tudunk likvidálni semmit. Akinek olyasmije van, mint nekünk, s akinek ez a vagyona nem az eszében és kezében, hanem egy hatalmas, az ország minden lehetőségéhez és sajátosságához kapcsolódó apparátusban, az azon változtatni nem bírhat, s ha másként nem tehet, vele kell elpusztulnia. Valahogy aztán érzelmileg is arra jutottunk: nem bírunk elmenni innen, s vállaljuk mindazt, amivel az itt maradás jár. Hogy ez a mindaz mi lehet, egyelőre nem tudjuk végiggondolni. Talán nincs is fantáziánk hozzá. Mindegy, a lehetőségünk sincsen meg arra, hogy felkészüljünk ellene, hogy védekezzünk, s hogy elmenjünk előle. Megbeszéltük együtt, mindnyájan s emellett kell most már maradnunk. Ez persze személyes állásfoglalás, amely minden adottságból folyik, érzelmiekből úgy, mint anyagiakból és személyiekből, s ez az állásfoglalás nem jelenti azt, hogy elítéljük azt, aki másként tesz. Nyilván másként kell tennie.”¹⁶ Hogy a történetek valóban nem rengették meg korábban kikristályosodott elveit, azt legpontosabban fiának írott levelei dokumentálják. Folyamatosan gondot fordított arra, hogy sem fia önérzete, sem magyarságtudata ne sérüljön, többször is nyomatékosan hangsúlyozta, hogy ami most történik, az racionális okfejtéssel is leírható kisiklás, amolyan baleset, amely el fog múlni. 1938 őszén a következőket írta a Budapesten tanuló Mihálynak: „Sohase jusson eszedbe azonban azokat, akik a piacon ágálnak és jelszavakkal dobálóznak, a magyarsággal azonosítani. Te ismeresz az én barátaim között sok-sok kiváló, derék, világosfejű és elfogulatlan magyart, s tudod, hogy azok mennyire ismernek és elismernek bennünket. Ha majd már sokkal többet olvashatsz komoly könyveket, látni fogod, hogy már száz év előtt a nagy magyarok sürgették és követelték ezt az átalakulást, mert látták, hogy a magyarság szaporodása, helytállása, boldogulása ettől függ. Mindig gondoldj arra, hogy

¹⁶ Kner Imre Kozma Lajoshoz, 1939. jan. 3. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/18. Kner Imrétől eltérő stratégiát választott fiatalabb öccse, Albert, ő kivándorolt az Egyesült Államokba. Az általa választott útról: Erdész Ádám: Kner Albert. Gyomaendrőd, 1999. 58–63.

mi magyarok vagyunk, magyarnak nevelt bennünket már dédapád, nagyapád és szüleid is, és minden jogunk, okunk megvan arra, hogy jó magyarnak érezzük magunkat. Senkinek az az emberi, erkölcsi joga nem lehet meg, hogy ezt a magyarságot kétségbe vonja, elvonja tőlünk. De, éppen mert zsidók vagyunk, és mert mások ezt kétségbe vonják, nekünk be kell bizonyítanunk, hogy értékes és jó magyarok vagyunk, ennek az egyetlen módja: mennél több, mennél jobb, mennél értékesebb magyar munkát végezni.”¹⁷

„A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” szóló 1939. évi IV. tc. 13. paragrafusa valóban drasztikusan korlátozta a zsidónak minősített személyek közszállítási kontingenseit. Ez a korlátozás érintette volna a gyomai nyomdát, de a mentesítő rendelkezések egyike is vonatkozott a vállalatra. Az üzemnek Kner Imre és öccse Kner Endre volt a két tulajdonosa. Kner Endre hosszú éveken keresztül harcolt az első világháborúban s megkapta azt a két frontharcos kitüntetést is, amelynek köszönhetően mentesült a törvény közszállításra vonatkozó korlátozó hatása alól. Mivel ő lett a többségi tulajdonos, a cégre nem vonatkoztak a közszállítást szabályozó korlátozások, s ha folyamatosan nehezedő körülmények között is, de működhetett 1944 áprilisáig.

Farkas esz meg, medve esz meg

A maga polgári evolucionista hitén túl honnan merített erőt Kner Imre? Világnézetének első számú alaptétele volt, hogy hosszú távon a világ sorát irányító tényezők közül a gazdaság a legfontosabb. Meg volt győződve arról is, hogy az a politikai rendszer, amely a gazdaság törvényszerűségeit figyelmen kívül hagyja, vagy éppen tudatosan megsérti, bukásra van ítélve. Szemléletének gazdasági meghatározottsága miatt a legfontosabb támaszt a vállalat üzleti sikerei jelentették. 1938 őszén, az antiszemita hisztéria egyik csúcspontján, csökkent a nyomdától rendelő községek száma. A közigazgatási nyomtatvány megrendeléseket intéző jegyzőket politikailag is lehetett presszionálni. Viszont a következő évben örömmel tapasztalta, hogy a községek egy része visszatér, mivel a konkurenciánál nem kaptak olyan minőségű árut és olyan kiszolgálást, mint a Kner-nyomdánál. Az 1938-as csökkenést is sikerült pótolni a visszatért felvidéki községeknek köszönhetően. Kner Imre 1939 januárjának letelején arról számolt be fiának, hogy a 290 felvidéki jegyzőségből már 88-nak kartont kellett nyitni, azaz újra a nyomda megrendelői lettek. „Mindezek azt mutatják, mi vagyunk a leggyor-

¹⁷ Kner Imre Kner Mihályhoz, 1938. szept. 11. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. b/13.

sabbak, legpontosabbak, legszakszerűbbek, csakis erőszakkal lehet elbírni velünk” – kommentálta az eredményeket Mihály fiának. Az nagy megrendelési hullám pedig csak ezt követően indult el. Külön örömet jelentett, ha egy-egy elcsatolt község az 1918 előtt üzleti kapcsolatra hivatkozva jelentkezett. Akadt jegyző, aki arról írt, hogy húsz éven keresztül őrizte a Kner-nyomda nagy közigazgatási mintatárát, egy másik úgy kezdte a levelét, „Régi cégünkhöz való visszacsatoltatásunk alkalmából...”. Az ilyen gesztusok érzelmileg is sokat jelentettek Kner Imre számára és egyben megerősítették abban a meggyőződésében, hogy a korrekt üzletpolitika olyan tőke, amelyre évtizedek múltán is lehet építeni. Észak-Erdély visszacsatolása után hasonló kellemes tapasztalatokban volt része, a vállalat piaca pedig lényegesen kibővült. Nem lehet elég magasra értékelni a vállalat üzleti partnereinek korrekt együttműködését sem. A Kner-nyomda 1944. március végéig zökkenőmentesen működött. A sokféle nyomdai anyag, a papír, a hitel – nem kis szervezőmunka árán – mindig időben megérkezett és a megrendelt tételek jó minőségben, csaknem a békebeli gyorsasággal és pontossággal jutottak el a megrendelőhöz. Pedig a háború idején a nyomda bizonyos meglevő készleteit is csak külön jóváhagyás után használhatta fel. A vaskos üzleti levelezések dokumentálják, hogy a Kner nevet a megkülönböztető törvények dacára régi üzleti partnerei között változatlan tisztelet övezte. A háborús anyaghiány a gyomai nyomdát az átlagosnál kevésbé sújtotta. A vállalatot és a munkát abszolút értéknek tekintő Kner Imre számára alighanem ez a cselekvő szolidaritás jelentette a legtöbbet.

A szorongatások idején felértékelődnek a szolidaritás jelképes gesztusai is. Kner Imre erről is Fülepnek írt a legnyíltabban: „Mondom, minden perc olyan dolgokat hoz, amelyek sérteni ugyan nem sérthetnek, meg nem alázhatnak, de állandóan borzolják a kételyt bennem, Ilyenkor bizony kellene, hogy egynémely barátomban lenne annyi gyöngédség, hogy írjon. Egy szót csak, egy levelezőlapon egy mondatot, nem többet. Kiállást, erkölcsi, anyagi áldozatot úgysem várhatok, mert az értelmetlen dolog lenne és céltalan, mint a külföldi példák mutatják. ... De voltak hetek, amikor még újabb volt a dolog s szinte elepedtem ezért. Most már mindegy, sok mindent elintéztem magamban s egyre kevésbé nyugtalankodik a lelkiismeret. Már tudom, hogy 5% feláldozása nem menti meg a 95%-ot, s ez volt az, ami a legjobban izgatott.”¹⁸ Ha nem is mindig abban a pillanatban, amikor a legnagyobb szükség

¹⁸ Kner Imre Fülep Lajoshoz, 1938. dec. 9. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/30. Levelezés 137.

lett volna rá, megérkeztek ezek a gesztusok, például Móricz Miklós 1938 utolsó napján írt egy ilyen levelet: „Kedves Imrém! Az óévből már csak kevés van hátra, de nem akarom, hogy ez a kevés a Rátok való gondolás nélkül teljék el. Sokszor jutok eszembe, és szeretnék Veletek lenni, mert tudom, nagy gondokkal és nagy szenvedésekkel búcsúzol ettől a rettenetes évtől. S ezt meg kellene osztani Veled, mert ha volt valaha értelme az együttérzésnek, hát bizonyára most van a legjobban. Legalább írok hát, az írás sok mindent kifejez, mert abban is türelmes, hogy ha akarom, lelket fejez ki, ha akarom, csak anyag marad. ... Édes Imrém, Neked igazán nem akarok semmiféle sablont mondani és írni. Mondom, látni szeretnék Benneteket, és mindenesetre szeretném, ha legalább írnál. A világon mindig a törpe kisebbség uralkodott, mert szerencsére mindig törpe kisebbség volt az, aki uralkodni akart. S uralkodni alig jelent egyebet, mint készséget szenvedések kiosztására. Meleg szeretettel üdvözlöm az egész kedves családot. Régi, változatlan barátsággal: Miklós.”¹⁹ Kner Imre barátai közül Fülep Lajos és Földessy Gyula tevéteges segítséget is felajánlott. Az utóbbi egyike volt az első zsidótörvény ellen a sajtóban is tiltakozó 59 művésznek, közéleti embernek. Lélekerősítő gesztusnak tekintette Kner azt is, hogy dunántúli utazása során Pannonhalmán és más egyházi központok könyvtáraiban könyvművészi rangjához illő tisztelettel és előzékenységgel fogadták. Orszolgálat közben a gyomai parasztemberek között szerzett jó élményekről is olvashatunk a levelekben. Az adott körülmények között a szolidáris, sőt az egyszerűen csak normális gesztusok is értékkel váltak.

Amikor bizonyossá vált, hogy Kner Endre két frontharcos kitüntetésének köszönhetően a nyomda továbbra is korlátozás nélkül részt vehet a közszállításban, a legnagyobb fenyegetés egyelőre elmúlt. Megkezdődött az az időszak, amikor a feszültség, a bizonytalanság a mindennapi élet megszokott részévé vált. A nyomda működött, még könyveket is adtak ki egészen 1944-ig, a nyomdászati megindulásának 500. évfordulóján, 1940-ben Gyomán készültek a legszebb jubiláris kiadványok, többek között Misztótfalusi Kis Miklós *Mentségének* új kiadása. A közigazgatási nyomtatvány üzletág kimondottan pörgött: bekövetkezett az a fordulat, amelyet a nyomdaalapító Kner Izidor is, Kner Imre is húsz éven keresztül várt, visszatért az elcsatolt területek nem kis része. Nagyon hamar kiderült, a maga keresztény voltát hangsúlyozó konkurencia nem tudja háttérbe szorítani a Kner-nyomdát. A nyomda közigazgatási sikereinek egyik

¹⁹ Móricz Miklós Kner Imréhez, 1938. dec. 31. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/23.

Kiszolgáltatta és kifosztva

Mozaikok a kuláküldözés Békés megyei történetéből

A II. világháború után a háború sújtotta országban az egyik fő feladat a parasztság sorsának rendezése volt. Az 1945-ös földosztást követően a nagybirtokok megszűntek, a földtulajdon felső határát 200 holdban állapították meg. Összesen több mint 3 millió holdat osztottak ki mintegy 642 ezer paraszt között. A földhöz juttatottak átlagosan 5-6 hold földön kezdhették meg a gazdálkodást. A földreformot ugyanakkor nem követte agrárreform, így a paraszti birtokok zömének termelése csak az önellátásra volt elég. A földosztás lényegében a kommunista párt koncepciója szerint, politikai céljainak elérése érdekében zajlott le.

Ezt követően a mezőgazdaságban jelentkező problémákért a kommunista párt azt a vagyonszámba vett paraszti réteget tette felelőssé, amelyet orosz jövevényezővel kuláknak neveztek, magyarul a kifejezés zsirogazda, nagygazda értelemben terjedt el 1945 után. Miután a kommunista párt megszerezte az egyedüli hatalmat és 1948 júniusában megalakult a Magyar Dolgozók Pártja, megindult a mezőgazdaságban is a sztálini modell másolása. Rákosi Mátyás Kecskeméten 1948. augusztus 20-án az új kenyér ünnepén elmondott beszédében meghirdette a mezőgazdaság kollektivizálását, illetve ezzel összekapcsolva a kulákság elleni nyílt harcot. Kijelentette, hogy a „demokrácia nemcsak a dolgozó parasztság szövetkezését támogatja, de gondoskodik róla, hogy a kulák nagygazda fája ne nőjön az égig, hogy korlátok közé szorítsák a kulák terjeszkedését. Ennek egyik módja a fokozatos, a progresszív adózás, azaz aki gazdagabb, az fizessen több adót, akinek erősebbek a vállai, azokra nagyobb terhet kell rakni”.¹ Felmerül a kérdés, hogy kik voltak a kulákok, illetve kiből lehetett kulák? A kulákhátárt eleinte többször változtatták, végül

1949. május 25-én az MDP Titkárság határozata 25 katasztrális holdban vagy 350 aranykorona jövedelemben állapította meg.² Ugyanakkor szintén kuláknak számították azokat, akiknek kevesebb földjük volt, mint 25 hold, de kocsmájuk, kereskedésük, cséplőgéjük, traktoruk vagy egyéb vállalatuk volt.

A már említett kecskeméti beszéd után sorra születtek kulákokat korlátozó rendeletek, de a mezőgazdasági járulék bevezetéséről szóló rendelet még a beszéd előtt 1948. június 26-án jelent meg. A rendelet kimondta, hogy „az a birtokos, akinek egy község határában 15 kataszteri holdnál nagyobb olyan földbirtoka van, amelynek kataszteri tiszta jövedelme a 150 koronát meghaladja, mezőgazdasági járulékot köteles fizetni”.³ Ez a különadó a középparasztokat is sújtotta, ezért 1949 tavaszán a 25 hold, illetve 350 aranykorona alatti jövedelemmel rendelkezők számára megszüntették a mezőgazdasági fejlesztési járulékot, a kulákok viszont továbbra is fizették azt.

Az elvonás fő eszköze azonban a beszolgáltatás volt. A háború alatt kialakított beszolgáltatási rendszert a háború után újjászervezték. Ezt akkor indokoltá tette, hogy a háború utáni helyzetben biztosítani kellett a lakosság ellátását. A rendeletek 1948-ig teljesíthető előírásokat tartalmaztak, a kollektív tárgyalásokon pedig szóba került a beszolgáltatás megszüntetése. Ez végül nem történt meg, de 15 holdig nem volt beadási kötelezettség, fölötté mérsékelt progresszivitás érvényesült.⁴ 1948-ban azonban felszámolás helyett szigorították a beszolgáltatási rendszert. A beadás alapja a földadó lett, egy aranykorona 4 kg búzával volt egyenértékű, ezt kellett felszorozni pl. 6 hold esetén 1,1-el, 25

2 A Titkárság határozata a kulák és középparaszti közötti határról. In: Izsák Lajos (szerk.): A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956, Budapest, 1998. 66–69.

3 Nagy József: A kulákkérdés és megoldása. In: Múltunk, 1993. 3. sz., 48.

4 Nagy József i. m., 67.

1 Rákosi Mátyás: A dolgozó parasztság a szövetkezés útján. In: Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek, Budapest, 1950. 333.

kulcsa a kétévente megjelenő közigazgatási nyomtatványjegyzéke volt, a jegyzékben szerepelt valamennyi Magyarországon használt közigazgatási nyomtatvány, a nyomtatvány használatát elrendelő jogszabály megjelölésével. Ez a különleges szellemi befektetést tartalmazó kötet sok segítséget adott minden jegyzőnek, a visszatért községek jegyzői számára pedig rendkívüli támogatást jelentett. Teljes joggal írta Kner Imre, hogy „nélkülünk a magyar közigazgatás rosszabb és drágább volna”.

A helyzet persze mindig romlott valamennyit, 1942 elején a nyomda faktorától kellett megválni annak zsidó volta miatt. „Mintha a saját temetésemet néztem volna végig” – kommentálta a nyomda alkalmazotti gárdáját mélyen megrendítő eseményt a vállalat vezetője. Ugyanezen év nyarán behívták munkaszolgálatra Kner Imre testvérét, Endrét, aki a vállalat pénzügyi munkáját irányította és végezte. Feladatkörük nagy részét Kner Imre vette át, lassan ideje nagy részét beszippantotta a vállalat. Az üzem megőrzése mellett akadt egy-két örömteli dolog is: az utódjának szánt fia leérettségizett, s Kner Imre az inas időszak letelte után nyomdászként felszabadította. Abban bízott, át is adhatja neki a maga tudását. Közben folytatta lélekerősítő levélbeli diskurzusait barátaival, újra és újra leírta, hogy mindaz, ami történik, milyen nagy károkat okoz az országnak. Olykor indulattal írt arról, hogy mint polgár, húsz éven keresztül tégláról téglára építette azt a rendszert, ami most másoknak az ölébe hull, mert alkalmatlanok lettek volna az építésre. Közeli barátainak többször is örömmel számolt be arról, hogy gyermekei önéretten, magyarságtudatán nem esett csorba. Gyermekeinek többször is leírta: ami példát adtam nektek, abból egy szó visszavonni-valóm nincs, egy lépést sem tennék másként. Családtagjait és önmagát a vállalat hosszú történetéből vett példákkal erősítette, idézte apját, aki a nyomda 1920-as román leszerelése, a piac nagyobbik részének elvesztése után mondta: „Nem baj, Fiam, elkezdjük újra, még mindig többünk van, mint az a 75 pengő [forint], amivel kezdtem, mert megvan a nevünk.”²⁰ Minden balsejtelmére bízott is ebben, 1943 augusztusában azt fejtegette Fülep Lajosnak, milyen nagy baj, hogy az állandó leterheltség miatt nem tud foglalkozni az átmeneti időszak, az újrakezdés problémáival. Ugyanakkor egyre világosabban látta az új veszélyforrást, nevezetesen azt, hogy ha Magyarország szovjet befolyási övezet lesz, mint „burzsuj” kerülhet célkeresztbe.

Az 1944-es levelekben már jóval kevesebb nyoma van a bizakodásnak. Egyre aggasztóbbnak, sőt

rémítőnek látta az ország sorsát és a maga helyzetét. „... farkas esz meg, medve esz meg, de megesznek minket” – idézte 1944 februárjában Fülep Lajosnak nem egészen pontosan Ady *Kurucok így beszélnek* című versének alap gondolatát. A versben megfogalmazott gondolatot egzaktabbul is kifejtette: „...osztály- és társadalmi helyzetem olyan roppant exponált és veszedelmes sokfelé, hogy erre sok vonatkozásban mentesség vagy enyhítő körülmény nem is lehetséges, példaképpen fel kell esetleg áldoztatnom, akár így, akár úgy fordul a sors. És én annyira belefáradtam mindenbe, hogy ha kötelességszerűen húzni tudom is még soká az igát kedvezőtlen körülmények közt, változtatni a helyzeten nem tudok, erre erőm, de reális lehetőségem sincsen.”²¹ A legborzalmasabbnak nem a saját sorsát látta, hanem azt, hogy munkája nyom és folytatás nélkül elsüllyedhet; és azt, hogy a maga végzete ráborul azokra is, akiket hozzá kötött a sors. A helyzet változását pontosan érzékelte ezúttal is. Az ország német megszállását követően 1944. április 4-én „az állambiztonsági és közbiztonsági szempontból veszélyes baloldali személyek” között letartóztatták, majd bő kétheti gyomai fogva tartás után deportálták.²² Ahogy 1938-ban elhatározta, a nyomda az utolsó percig működött. Amikor Gyomán felszállt a vonatra, azzal nyugtatta családtagjait, „hogy neki nagyon érdekes tanulmány lesz mindaz, amit látni fog, hogy biztosan tanulni fog mindabból, ami most rá vár, és még hasznosíthatja az életben”.²³ Az utolsó mondatok teljes összhangban voltak az 1938 körül megfogalmazott elvekkal és későbbi magatartásával – de mindaz, ami hat éven át működött, erre az időre érvénytelenné vált. Erről az utazásról nem volt visszaút. . .

21 Kner Imre Fülep Lajoshoz, 1944. febr. 20. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/30. Levelezés 241.

22 Erdész Ádám: Gyomától Németországig – Kner Imre internálása. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv XVIII. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2008. 99–114.

23 Kner Imréné Fülep Lajoshoz, 1944. ápr. 22. Levelezés 256

* 2013 szeptemberében az MNL Békés Megyei Levéltára *Kutyaszorítóban – A kiszolgáltatottság társadalomtörténeti vetületei* címen rendezett konferenciát. Összeállításunkban három Békés megyei vonatkozású, 20. századi témakájú előadás szerkesztett változatát közöljük.

► CSEH GERGŐ BENEDEGÚZ

Hogyan nem került Lili bárónő Kondorosra?

Adalékok a Békés megyei kitelepítések történetéhez

Az '50-es évek magyarországi jogsértéseinek hosszú sorában külön fejezetet érdemel – és szerencsére az utóbbi időkben már a feldolgozás és emlékezés keretében ezt a figyelmet kezdi is megkapni – a Budapestről történt kitelepítések története¹. A Rákosi-korszak „derekán”, 1951 májusa és júliusa között, kevesebb mint két hónap alatt lebonyolított kitelepítési akció és annak következményei ugyanakkor még mindig kevésbé épültek be a kollektív emlékezetbe, mint az internáló- és kényszermunkatáborok – Recsk, Kistarcsa vagy Tiszalök – kétségkívül alaposabban feltárt és sokrétűbben dokumentált története. Az említett kényszermunkatáborok megszüntetésének ugyanúgy épp 60. évfordulója van 2013-ban, mint a Budapestről való kitiltások feloldásának. Ennek apropóján is érdemes felidézni egy véletlenszerűen² kiválasztott Békés megyei

településre, Kondorosra kitelepítettek kálváriáját, illetve ennek a kálváriának a „lenyomatát” a budapesti kitelepítésekkel kapcsolatos legteljesebb forrásanyagot őrző Történeti Levéltár irataiban.

Az internálás- és kitelepítés története természetesen nem 1951-ben kezdődött Magyarországon. Az állam számára vélt vagy valós veszélyt jelentő társadalmi csoportok vagy egyének bírói ítélet – és így kellő jogorvoslati lehetőség – nélkül, közigazgatási eljárás keretében végrehajtott izolálására Európa szerte a 20. század elejétől kezdve nyílt jogi lehetőség. Ezt a hatalomgyakorlási eszközt általában háborús helyzetekben alkalmazták, amikor a közvetlen veszélyre hivatkozva ellenséges államok polgárait vagy az ország háborús potenciálját veszélyeztető más társadalmi elemeket igyekeztek rendőrhatalósági úton elszigetelni. Nem véletlen, hogy az '50-es évek Magyarországon alkalmazott rendőrhatalósági őrizet (internálás) és a kitelepítés intézményrendszere is alapvetően háborús jogszabályokra épült. Némiképp ironikus módon az '50-es évek „osztályharcának” leghatékonyabb politikai eszköze a Horthy-korszakban gyökerezett, hiszen az 1939. évi II., a honvédelemről szóló törvénycikk, valamint az ennek végrehajtására kiadott 8130/1939 ME sz. rendelet (a kitiltásról és a rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezéséről), illetve a 760/1939 BM sz. rendelet (a kitiltás, a ref. és az őrizet részletes szabályairól) képezték az internálás és a kitelepítés jogi alapját. (Az 1951 nyarán kézbesített több ezer kitelepítési illetve kényszerlakhely-kijelölési határozaton a két fenti rendelet jelenik meg hivatkozási alapként.)

Az 1951-es budapesti kitelepítések megtervezésével és végrehajtásával a magyarországi politikai vezetés egyszerre több legyet is kívánt ütni. Az éleződő osztályharc jegyében egyfelől

még egy csapást kívántak mérni az államosítások, B-listázások után gazdasági és politikai befolyását már elveszített korábbi társadalmi elit Budapest belső kerületeiben még többé-kevésbé zárt tömbben élő, egyfajta szociális hálót alkotó közösségeire. Ez a „zárvány” ugyanakkor a harmadik világháborús hisztéria tetőpontján azt a víziót is jelentette, hogy egy katonai konfliktus esetén az ország szívében, a főváros közepén az aktuális politikai renddel ellenséges társadalmi csoportok „trójai falova” marad. Ugyancsak az osztályharc jegyében fogant az intézkedések azon eleme is, hogy a budapesti kitelepítetteket szintén osztályellenséghez, az ország keleti megyéinek nem szövetkezeti falvaiban élő módosabb parasztgazdákhöz, korabeli kifejezéssel kulákokhoz költöztették be, fokozni szándékozván ezzel az egymástól földrajzi és társadalmi értelemben amúgy is távoli társadalmi csoportok ellentéteit. Szintén a katonai logika, azon belül is a gyorsan közelgő harmadik világháború sztálini víziója indokolta, hogy a kitelepítések kizárólag Kelet-Magyarországra, a szovjet határ felé történjenek, hogy az ellenséges elemek a hadi állapotok bekövetkezése után is kellő mértékben izolálva legyenek. A fentieknél gyakorlatibb szempont volt ugyanakkor az, hogy a kitelepítések révén több ezer, általában jó minőségű bel budapesti ingatlanhoz juthatott az állam,³ ez pedig a szűkös lakásviszonyok mellett az új társadalmi elit gazdasági helyzetének megalapozása érdekében elengedhetetlen volt.⁴

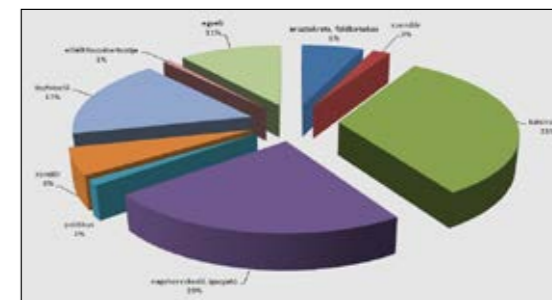
Az 1951. május 21. és július 18. között lezajlott kitelepítések összességében több mint ötezer családot, legalább 12-14 ezer⁵ személyt érintettek.⁶ A statisztikai összesítések tanúsága szerint a kitelepítettek egyharmada 1945 előtt katonatisztként szolgált (33%), több mint egyötödük (23%) a gazdasági elit tagja (nagykereskedő, bankvezető, üzemtulajdonos vagy igazgató) volt, mintegy 17%-uk egykori állami tisztviselőként, 6%-uk rendőrként, ugyanannyien egykori arisztokratákként került fel a kitelepítési listákra.

³ A kitelepítettek ingatlanait a 6000/1948. Korm. sz. rendelet alapján ellenszolgáltatás vagy kártérítés nélkül vette igénybe, vagyis kobozta el az állam.

⁴ Lásd ezzel kapcsolatban: Keller Márkus: *Indokolt lakás-szükséglet. Lakáspolitikai az 1950-es években*. ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 36.

⁵ A kitelepítettek pontos számát tekintve még mindig számos bizonytalanság van az adatok körül. Lásd ezzel kapcsolatban: Hantó: i.m.

⁶ Lásd ezzel kapcsolatban: ÁBTL 4.1 A-287

A korabeli statisztikai kimutatások szerint az eredetileg a listára került családok nagyjából egytizedét valamilyen okból mentesítették a kitelepítés alól: ez általában téves adatfelvétel, vagy befolyásos pártfogó személy, intézmény közbenjárására történhetett meg.

A budapesti kitelepítettek legnagyobb része Budán a II., XI., XII. és az I., illetőleg Pesten az V., VIII., IX., VI. és VII. kerületekben lakott, vagy másként fogalmazva: az elkobzásra kiszemelt lakások legnagyobb részben ezekben a kerületekben helyezkedtek el. Az alábbi ábrán az egyes kerületekben megürülő lakások számát a színek intenzitása jelzi: míg a budai II. és XII. kerületekből egyenként közel 1700 főt telepítettek ki, a XII. és az V. kerületből 1244, illetve 1182 személyt, majdnem ugyanennyit a kicsi budai I. kerületből, a belső pesti kerületek – VI., VII., VIII. IX. – pedig 5-700 fővel járultak hozzá a lakáshelyzet „konszolidálásához”. Jellemző adalék, hogy a Budapesthez alig egy éve csatlakozott külső pesti kerületekben – XV., XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXI., XXII. – csak nagyságrendekkel kevesebb, 20–80 kitelepítendő személy találtatott 1951-ben.

A statisztikai kimutatások alapján a fenti kerületekből – a korábban említett okok miatt – legtöbbször Békés megyébe kerültek (összesen 1.236 család), valamivel kevesebben Hajdú-Biharba (996 család), Szolnok megyébe (995 család), Heves megyébe (898 család), Szabolcs-Szatmár megyé-

¹ Lásd egyebek között: Hantó Zsuzsanna: *Kitiltott családok*. Magyar Ház Kiadó, 2010.; Széchenyi Kinga: *Megbélyezettek. A kitelepítések tragédiája*. Kráter Műhely Egyesület, 2008.; Kisari Miklósné Chovanyecz Magdolna (szerk.): *Hiánypótló történelemkönyv. Mezőberény öröksége II.* Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális Gyűjteménye, 2011.; Bank Barbara–Gyarmati György–Palasik Mária: *Állami titok. Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon, 1945–1953*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2012.; Kis-Kapin Róbert: *Budapesti kitelepítettek Gyula-házán 1951–1953 között*. Betekintő 2013/1.

² A „véletlenszerűséget” két tényező ugyanakkor mindenképpen árnyalja. Egyfelől az ennek az írásnak az alapjául szolgáló előadás a Békés Megyei Levéltár 2013. évi szakmai napján hangzott el Gyulán, ebből következően is esett a választás egy Békés megyei településre. Másfelől olyan, a kitelepítettek számát tekintve átlagosnak mondható települést próbáltam kiválasztani, ahol az érintettek létszáma elegendőnek mutatkozott arra, hogy demográfiai és szociológiai vonatkozású statisztikai következtetéseket is levonhassunk.

be (497 család), Borsod-Abaúj-Zemplén megyébe (456 család), illetve Pest megyébe (114 család). Az egyes megyéken belül is több tényező alapján választották ki a céltelepüléseket. Egyfelől a nem kívánt társadalmi kölcsönhatások elkerülése és a büntetés súlyosbítása érdekében városokba egyáltalán nem telepítettek budapestieket, ugyanígy nem kerültek kitelepítettek szövetkezeti falvakba (hogy ne befolyásolják károsan a szövetkezeti parasztság világnézetét), vagy olyan településekre, ahol nem élt elegendő számú, szintén büntetni kívánt kulák. Ezen szempontok alapján Békés megyén belül összesen 13 településre költöztették erőszakkal a Budapestről kilakoltatott családokat: a legtöbbet Mezőberénybe (251 család) és Déványára (166 család), a legkevesebbet Okányba és Pusztaföldvára (57, illetve 55 család). Kondoros ezen a listán hozzávetőleg középtájon helyezkedik el az ide került 80 családdal, hiszen egy-egy békési településre átlagosan 95 fámiliát költöztettek.

1951 nyarának elején tehát a Békés megyei Kondorosra 80 családot, összesen 167 főt telepítettek ki. A kondorosi kitelepítettek alig több mint harmadát sújtotta a büntetés „saját jogon”, hiszen a kimutatások szerint csak 58-an kerültek a listára azért, mert 1945 előtt katonatisztként, csendőrként, köztisztviselőként, vagy esetleg bankigazgatóként dolgoztak. Majd kétszer ennyien, összesen 109-en a célszemélyek egy háztartásban élő rokonaiként kerültek a kitelepítési listára, s így Kondorosra.

A kondorosi kitelepítettek eredeti lakhelyét tekintve még markánsabban megmutatkozik az országos összesítések alapján is kibontakozó kép, hiszen ide már csak összesen három budapesti kerületből érkeztek a családok. Ezen belül is túlnyomó többségüknek az I. kerülettől (93 fő) és a XII. kerülettől (72 fő) kellett megválni; a XIII. kerületből pedig egyetlen család érkezett, két fővel.

Az eredeti tervek szerint összesen 87 család Kondorosra költöztetését tervezték, de a mentesítések után ez a szám végül héttel csökkent. Ebből a 80 családból azután további nyolc család az elkövetkező két év során engedélyt kapott arra, hogy rokonokhoz, ismerősökhöz települjön át az ország más részébe (természetesen Budapestre egyikük sem térhetett vissza), 72 fámília azonban egészen a kitiltások 1953-as feloldásáig Kondoroson maradt.

Az egykori állambiztonsági szerveknél fennmaradt kitelepítési iratok⁷ – a kutatók legnagyobb szerencséjére – rengeteg demográfiai vonatkozású adatot is megőriztek, érdemes ebből a szempontból is megvizsgálni a Kondorosra költöztetettek hely-

⁷ Ezek az iratok a Történeti Levéltárban a következők fondban találhatóak: ÁBTL 2.5.6.

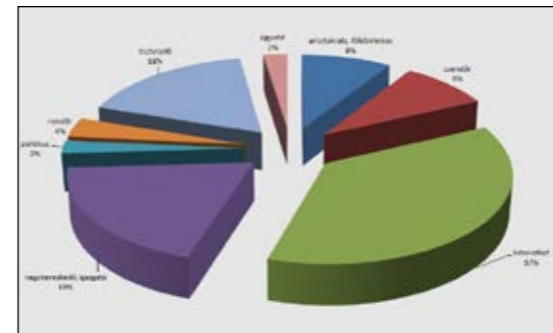
zetét. A Kondorosra került 167 kitelepített átlag életkora 1951-ben 50,1 év volt, ami első pillantásra meglehetősen alacsonynak tűnhet annak ismeretében, hogy javarészt – az ekkor már hat éve véget ért – Horthy-korszakban elért gazdasági, katonai vagy politikai téren betöltött vezető pozíció jelenthetett okot a kitelepítésekre. Úgy is fogalmazhatunk tehát, hogy ennek az 1945 előtti elitnek a tagjai átlagosan legfeljebb 44 évesek lehettek, amikor a politikai változások megfosztották őket társadalmi, gazdasági státuszuktól. Figyelembe kell venni ugyanakkor két másik tényezőt is. Egyfelől számos családdal együtt költöztették a gyerekeket is Kondorosra, ez a tényező pedig jelentősen befolyásolja az átlagos életkort. Másik fontos tényezőként megemlíthető, hogy a kitelepítések már nem elsősorban a Horthy-korszak felső elitjét érintették, hiszen azt a háború, illetve az azt követő népbírósági, majd a későbbi koncepciók perek sora, illetve az emigráció eddigre jórészt már szétzilálta. Ha különválasztjuk a „saját jogon” kitelepítetteket a rokonoktól, akkor azt tapasztaljuk, hogy előbbieket átlagéletkora 58,7 év, míg utóbbiaké 45,6. E két adat azt is megmutatja egyrészt, hogy a „saját jogúak” az ötvenes éveik elején jártak, amikor a 45-ös rendszerváltás kihúzta a lábuk alól a talajt, másfelől pedig nyilvánvaló, hogy a kitelepített rokonok jelentős része – a megszerzendő budapesti lakásban együtt élő – feleség vagy özvegy volt. A legidősebb kitelepített egyébként már 83 éves volt 1951-ben, ezzel szemben legfiatalabbként még egyéves gyermek is volt a költöző családokban.

A kondorosi kitelepítések ugyanazt a korábbi felső-középosztálybeli polgári réteget sújtották, mely – mint azt az országos statisztikák is mutatták – elsődleges célpontja volt az akciónak. A kitelepítés indokaként megjelölt korábbi társadalmi státusz vagy foglalkozás természetesen a korabeli állampolgári szervek értékítéletén alapult. Így gyakran kerültek a „kapitalisták” közé kisebb üzemek igazgatósági tagjai (akiket esetleg csak pár évre, a zsidótörvények alóli mentesülés érdekében névleg neveztek ki vezetőségi tagnak, vagy netán maguk is holokauszt-túlélők voltak), illetve a „horthysta erőszakszervezetek” képviselői közé már 1945 előtt – esetleg éppen demokratikus beállítottságuk miatt – leszerelt katonatisztek vagy rendőrök. Sőt, esetenként bohózatba illő félreértések is előfordultak, mint például Papp Ilona „bárónő” esetében.⁸ Kiss Ernő aradi vértanú egyenes ági leszármazottja, Papp Ilona arisztokrata származású ugyanis sohasem volt, ellenben Huszka Jenő róla mintázta Lili bárónő c. operettjének címszereplőjét, ismerősei

⁸ ÁBTL 2.5.6. A-00537/1951.

körében pedig ezután ragadt rá a „Bárónő” becenév. A hatóságok e becenév alapján a kitelepítési listára, mint arisztokrata származású személyt, fel is vették 1951-ben. Papp Ilona „bárónő” végül a félreértés tisztázása után mentesítést kapott a kitelepítés alól, ez azonban kivételnek számított, mivel az esetek többségében a mentesítési kérelmek után sem hozott enyhítő döntést a véghatározatokat jegyző Belügyminisztérium. (A kitelepítési határozatok és a mentesítési kérelmek természetesen ugyanannak az éremnek két oldalát képezik, s adott esetben az érintett valódi társadalmi státuszára vagy 1945 előtti szerepére vonatkozóan – egyéb adatok híján – csak a két forrás eredőjéből vonhatunk le következtetéseket.)

A Kondorosra került 167 fő 37%-a esetében jelölik meg a belügyi dokumentumok az 1945 előtti hivatás katonatiszti foglalkozást, mint kitelepítési indokot, ez valamivel magasabb az országos átlagnál. Szintén több csendőr (9 % az országos 2%-hoz képest) és egykori arisztokrata vagy földbirtokos (9% szemben a 6%-os országos aránnyal) került a kitelepítettek közé, ezzel szemben a „kapitalisták” és a rendőrök aránya alatta marad az összes kitelepítettek közötti arányuknak.

Bár a statisztikai adatok rendkívül sokat elárulnak a magyar történelem e fejezetéről és az e fejezet által sújtott családok életéről, néhány jellemző példa talán még jobban rávilágít a kitelepített családok viszonyaira és a belügyi szervek döntéshozatali mechanizmusára.

Boros Zsigmondot a Belügyminisztérium 1951. június 15-én kelt, 05466/1951. számú véghatározatában XIII. ker. Katona József utcai lakásából, és egyúttal Budapest területéről azonnali hatállyal kitiltotta, lakhelyeül pedig Kondoros községet jelölte ki.⁹ A Békés megyei Tanács Végrehajtóbizottsága pár nappal korábban kelt határozatában Boros Zsigmond kényszerlakhelyét Bakos Béla kondorosi „kulák” házának 5X5 méteres szobájában jelölte ki. A kitelepítési határozatot azonban az érintett –

⁹ ÁBTL 2.5.6. 5466/1951.

a Vacuum Oil Company egykori magyarországi ügyvezető igazgatója – önhibáján kívül átvenni már nem tudta, mivel annak keletkezésekor már több mint egy éve letartóztatásban volt, 1950 augusztusa óta pedig 12 éves jogerős büntetését töltötte Márianosztrán. Boros ugyanis főszereplője volt az egyik legjelentősebb hazai szabotázs-pernek, mely a MAORT-ügyhöz kapcsolódóan a külföldi tulajdonú hazai olajvállalatok államosítását készítette elő.¹⁰ A kitelepítési határozatot hozó Belügyminisztériumban ennek az információnak láthatólag nem voltak birtokában, bár a kitelepítést megelőzően a határozat hátlapjára valaki kézzel feljegyezte: „letartóztatásban van, nem kell kimenni”. Boros Zsigmond felesége egyébként a kitelepítést úgy kerülhette el, hogy – 1951. június 18-án kelt levele¹¹ tanúsága szerint – férjétől már annak letartóztatásakor elvált és azóta semminemű közösséget vele nem volt hajlandó vállalni. A hatóságok vélhetőleg akceptálták Boros Zsigmondné kérelmét, mivel a kitelepítési listákon többet nem fordul elő a neve.

Egészen más helyzetben volt a kondorosi kitelepítettek között Prihradny Lily 12 éves tanuló.¹² A kislány csak 10 éves volt, amikor özvegy édesanyjával együtt Kondorosra telepítették. (Testvére, Tamás ekkor épp sorkatonai szolgálatát töltötte, így ő csak leszerelése után követhette családját a kitelepítésbe.) Két évvel később Lily már a helyi általános iskola 6. osztályos tanulójaként, iskolás gyöngybetűkkel írt levelet a szarvasi rendőrkapitányság címére. Ebben arról tájékoztatta a hatóságokat, hogy osztálya 1953 nyarán Budapestre és környékére tesz tanulmányi kirándulást, melyen nagyon szeretne részt venni, ezért erre az időre távozási engedélyt kér a rendőrkapitányságról. Az ügyintézési feljegyzéseket ezután érdemes szó szerint is idézni. A kérelem hátuljára két nappal annak kelte után a helyi rendőrség parancsnoka, Jenei Sándor rendőr törzsőrmester a következő pro domo-t írta: „Jelentem, hogy a benti kérelem engedélyezését nem javaslom, mivel nevezettnek nem feltétlenül szükséges az utazás.” A szarvasi járási kapitányság vezetője öt nap múlva a következő megjegyzéssel továbbította Békéscsabára a kérelmet: „Felterjeszttem azzal, hogy az engedély megadását nem javaslom, mivel Budapestre is akar menni és így személyes összeköttetést létesít budapesti ismerőseivel és üzeneteket adhat át és hozhat.” A kérelemre végső soron a Belügyminisztériumban adták meg a lakonikus választ:

¹⁰ Lásd ezzel kapcsolatban: ÁBTL V-136741/1 Boros Zsigmond és társai.

¹¹ ÁBTL 2.5.6. 5466/1951.

¹² ÁBTL 2.5.6. 5508/1951.

„Prihradny Jánosnének. Lánya Bpestre való eltávozását nem engedélyezem.”

Az eddigieknél tragikusabb, s egyben morbidabb is Major Miklós egykori altábornagy története. A 05459 sz. kitelepítési határozat értelmében feleségével együtt szintén Kondorosra kellett volna kitelepíteni őket 1951 júniusában. A véghatározat hátlapján azonban a következő kézzel írott pro domo olvasható: „Jelentem, hogy a 05459 számú véghatározatot kézbesíteni nem tudtam, mert vezetett VI.17-én 22:30 meghalt. Jelenleg a lakásán fekszik halva. A felesége a tem[etés] ügyben távol volt. Meleg Sándor r. fform [?]” A helyzet morbiditását, ha lehet, csak tovább fokozza az ügy további elintézési módja, ugyanis még két kézírásos, de aláírás nélküli feljegyzést találunk az iraton. Az első így hangzik: „Megkérdezni, hogy később ki vigyék [sic!] e neki”. Vélelmezhető, hogy itt már az özvegy (és lakása) további sorsáról rendelkeznek, hiszen az

eredeti „célszemély” ekkorra már elhunyt. Az abszurd ügyintézés az iraton lévő utolsó feljegyzés zárja: „A legközelebbi listára rávenni.” A levéltári források tanúsága szerint a hatóságok számára az egykori altábornagy családjának eltávolítása, és/vagy ingatlanhelyzetének végső rendezése különösen fontos lehetett, mivel özvegy Major Miklósét végül szintén kitelepítették, bár nem Kondorosra, hanem a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Dombórádra.

A fenti, önkényesen kiragadott példák csak három jellemző, abszurditásukban mégis egyedi történettel szerették volna illusztrálni, hogy a hatvan éve feloszlott internálótáborok, és a szintén hatvan éve megszüntetett kitelepítések milyen, hol tragikus, hol inkább komikus, hol pedig teljesen morbid helyzeteket teremtettek, s mindez hogyan tükröződik vissza a csak anyagukban száraz levéltári forrásokban.

Búzaszentelés Püspökhatvanban

„Magyarország Európa kicsinyben”

Információdömping a nemzetiségek konferenciáján

Az embereknek általában kialakul valamilyen képe a cigányokról vagy a svábokról, azt azonban már kevesebben tudják, hogy kik azok a huculok vagy éppen a bunyevácok. De még a nemzetiségként hivatalosan elismert ruszinokról vagy örményekről is kevés szó esik. A Magyar Művészeti Akadémia *A magyarországi nemzetiségek hagyományos kultúrája* címmel szervezett hiánypótló konferenciát 2013. november 14–15-én a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetében.

Bármelyikünknek lehetnek bármilyen nemzeti-ségű felmenői, még ha nem is mindig tudunk róluk. Ezzel a gondolatlalt igyekszem a kéttucatnyi előadás egyetlen percéről sem lemaradni. Még ha valaki nem is „érintett” adott nemzetiséggel kapcsolatban, nem árt tudni, milyen népek élnek egymással erősen összekavarodva a Kárpát-medencében. A származás gyakran még ma is tabu, vagy legalábbis kényes téma, pedig nehéz olyan magyar családot találni, amelynek ne akadnának például sváb, horvát vagy más gyökerei. Konkrétumokat viszont kevesen tudnak, néhány nemzedék alatt eltűnik a nyelv, a vallás visszaszorulásával, a falvakból városba költözéssel pedig a hagyományok is kihalnak.

A tudományos konferenciák nem a nagyközönségnek szólnak, nem keltik fel szélesebb körök érdeklődését, pedig ezúttal igazán izgalmas volt a téma. Bár az MMA által szervezett tanácskozás nyitott volt, de az ilyen programokon jellemzően a téma kutatói vesznek részt, és csak kisebb számban a más területről érkező érdeklődők, hiába van rengeteg honfitársunknak például németes vagy szláv csehszlovák vezetőneve. Magyarországon tizenhárom törvényesen elismert nemzetiség él, létszámukat alapján sorrendbe állítva cigányok, németek, szlovákok, románok, horvátok, szerbek, ukránok, lengyelek, bolgárok, görögök, ruszinok, örmények és szlovének.

Nem is olyan régen ez a szám még tizenkét nemzeti és egy etnikai kisebbséget fedett le, de ma már

hivatalosan nem használják ezeket a kifejezéseket, mind a tizenhárom csoport egységesen számít nemzetiségnek. A konferencián a tizenháromból tizenkettőről, az ukrán kivételével mindegyikről szól legalább egy-két előadás. Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy mi a helyzet a zsidókkal: ők saját döntésükből kifolyólag nem tartoznak a hivatalosan elismert nemzetiségek közé. Becsült létszámuk alapján dobogósok lehetnének a cigányok és németek mellett a zsidók is, így talán az ő kultúrájukkal foglalkozó prezentációk is helyet kaphattak volna a rendezvényen.

Ha már a számoknál tartunk, további érdekesség, hogy a hazánkban élő arabok vagy kínaiak is minden bizonnyal többen vannak, mint például a magukat bolgároknak vagy éppen görögöknek vallók, előbbiek esetében viszont nem teljesül az a kritérium, hogy legalább száz éve itt éljenek. Ez ugyanis további feltétele annak, hogy az állam a történelmi kisebbségek közé sorolja őket. A konferencia tehát csak a hivatalosan elismert csoportokra koncentrál, de így is a sokszínűség bemutatására törekszik. Az MMA elnöke, Fekete György a téma fontosságáról szólva megemlítette, hogy a hazai nemzetiségekre már csak azért is érdemes odafigyelni, mert más országokban éppen a magyarság él kisebbségben.

„Európa kicsinyben”

A hazai néprajzkutatás egyik legnagyobb szaktekinetelye, az MMA Néprajzi Tagozatának vezetője, Erdélyi Zsuzsanna, akinek beszédét csak felvételtől hallhattuk, egy történetet mesél el: a békési románok körében végzett kutatásokat, amikor egy idős néni csodálkozva kérdezte tőle, hogy magyar létére miért érdeklik őt a románok hagyományai. Az ilyen kutatások célja Erdélyi szerint éppen az, hogy többé ne legyen furcsa, ha több száz éve egymás mellett élő nemzetiségek tagjaként egy másik nép iránt érdeklődünk, mert egymás megismerése egymás elfogadását segítheti. Bár személyesen

nincs jelen, „Zsuzsa néni” neve még többször elhangzik a tanácskozás során.

Richter Pál, az MTA Zenetudományi Intézetének igazgatója például a konferencia szellemi anyjának nevezte őt. Az előadások többségét egy-egy zenei illusztráció tette érdekesebbé, és a hely szellemének megfelelően Richter, illetve az intézet főmunkatársa, Tari Lujza is a zene oldaláról közelítette meg a témát. Tari elmondta, hogy a nemzetiségek kultúrája iránti érdeklődés nemcsak nálunk, de egész Európában a 18. század végén éledt fel. Richter és Tari a néprajzkutatás területén jelentős érdemeket szerzők közül példaként említette a még sokszor szóba kerülő Vikár Bélát, Bartók Bélát és Kodály Zoltánt, akiknek több ezer népzenei gyűjtése között bőven található szlovák, román és cigány dallamok is.

A beteget jelentő Eperjessy Ernő nyugalmazott miniszteri főtanácsos írásában általánosságban foglalkozik a nemzetiségekkel és azok kutatásával, abból az ismert és fontos tényből kiindulva, hogy Európában nincs olyan ország, amelyben ne élne a hivatalos nyelvet beszélők mellett más nyelvű közösség, álljon az akár őslakosokból, bevándorlókból, menekültekből vagy vendégmunkásokból, amely kifejezések, mint leszögezi, nem szinonimái egymásnak. Ezen csoportok hagyományai állandó kölcsönhatásban vannak a többségi társadalom kultúrájával. Magyarországra a fenti állítás már az államalapítás óta jellemző, bár azóta több nép is nyom nélkül asszimilálódott (ilyenek a jászok vagy a kunok), a később érkezők azonban többé-kevésbé még ma is őrzik identitásukat.

Eperjessy a néprajzkutatás előfutáraként említette az egyaránt szlovák felmenőkkel (is) rendelkező Bél Mátyást, Tessedik Sámuel és Csaplovics Jánost a 18–19. századból, utóbbiétól származik a „*Magyarország Európa kicsinyben*” kifejezés, a történelmi határokon belül ugyanis a mainál jóval nagyobb létszámú kisebbségek éltek. Úttörőnek számít a 19–20. század fordulójának kutatói közül a német származású Hermann Antal, aki kijelentette, hogy a kutatásoknak ki kell terjedniük minden itt élő népcsoportra, őt magát például a cigánykutatás is vonzotta. Elősegítette a tudományág fejlődését a Néprajzi Múzeum 1872-es megalapítása, megakasztották viszont a világháborúk. A szocializmus éveiben a nemzetiséggé válás kritériuma volt a legalább tízezer fős lélekszám, vagy hogy legyen az adott kisebbségnek anyaországa. Ezek alapján mindössze négy, úgynevezett demokratikus szövetség létezett: a német, a délszláv, a szlovák és a román.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma részéről Paulik Antal tartott előadást a jelenlegi kor-

mány nemzetiségi politikájáról, előtérbe helyezve a szakemberhiánnyal küzdő nyelvtanítást, amely az identitás megőrzésének záloga. A hagyományok kihalófélben vannak, a korfák alapján többnyire a hatvan felettiek vallják magukat valamelyik csoporthoz tartozónak. Bár ezernél több nemzetiségi óvoda működik Magyarországon, a nyelvtanárral rendelkező általános iskolák száma már jóval kevesebb (nagyobb részük jellemzően német), felsőbb szinteken pedig még kevésbé megoldott a nyelvtanítás. Az elképzelések szerint azon az ötszáz településen, ahol legalább húsz százalékos az adott nemzetiség aránya, kétnyelvű ügyintézés és kétnyelvű feliratok is szükségesek, illetve fontos a közösségi terek működtetése, az épített örökség állagmegóvása és felújítása, a szellemi örökség dokumentálása, digitalizálása, hozzáférhetővé tétele.

Nem minden német sváb

Az általános kérdésekkel foglalkozó előadások után következnek az egyes nemzetiségekről szóló prezentációk. A magyarországi németiségről a téma avatott szakértője, Manherz Károly germanista, az ELTE volt dékánja, a legutóbbi MSZP-kormány oktatási államtitkára szolgált sok-sok információval. A neves történészt, Glatz Ferencet idézte: „*A magyarországi németiség történelme, a mai élet szokásainak megismerése és ápolása mind a németiségnek, mind a velük egy államban élő más népeknek korparancsa és érdeke.*” Magyarország török-dúlta területeire a 18. században nagy számban érkeztek németek, de több hullámban már a nagyszabású betelepítés előtt, és még azután is történt német bevándorlás.

Érdekes, hogy a különböző német csoportokat hagyományosan és egységesen sváboknak nevezik. A környezetük is őket, ők is magukat, hogy miért, arra Manherz adott egy magyarázatot: a Buda-környéki településekre például jellemző, hogy egy-egy utcát Sváb utcának neveztek el, ami viszont csak arra utal, hogy az első telepesek ténylegesen svábok lehettek, a később érkezők azonban nem feltétlenül. A német népesség ugyanis származási helyét és nyelvjárásait tekintve sem egységes. A svábok mellett települtek a történelmi Magyarország területére többek között frankok, bajorok, pfalziak, hesseniek, osztrákok.

Az eredeten túl a letelepedési helyük alapján is megkülönböztethetők például a Mosoni-síkságon élő németek (heidebauerek), a Sopron környéki németek (poncichterek), a szepességi szászok (cipiszerek) vagy az erdélyi szászok. Ha szigorúan csak a mai Magyarország területét nézzük, elsősorban a nyugat-magyarországi határsávban, a Bakonyban, Buda környékén, illetve a Dél-Dunántúlon, azon belül is Tolnában és Baranyában

Manherz Károly

telepedtek le nagyobb számban németajkúak, a keleti országrészben kevésbé, bár ott is megtalálhatók, például Bácskában, Békésben vagy Szatmárban. A 17–18. századi betelepülési hullámok után a 19. századi belső migráció is összekuszálta a szálakat.

Közvetlen kapcsolatban a német nyelvi tömbel csak a nyugati határszáron élők maradtak, családi és munkakapcsolataik átnyúltak és ma is átnyúlnak az osztrák határon, a távolabbra kerülők és elszórtan élők viszont mintha más nyelvet beszélnének. Még ma is jelentős lélekszámú nemzetiség a németeké, a 19–20. századi asszimiláció és az 1946-os kitelepítésük dacára. Ekkor a kollektív bűnösség jegyében nemcsak az egykori Volksbund- és SS-tagokat, hanem az előző népszavazáson magukat német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallókat, és a magyarosított nevüket visszánémetesítőket is lakóhelyük elhagyására kényszerítették.

A következő előadásban Dabóczi Ákos a Kismaros Sváb Gyűjtemény vezetőjeként kimondottan saját települése hagyományairól beszélt, említést téve a helyi sváb temetőnek még a 20. századra is jellemző gót betűs és német nyelvű sírfeliratairól, a gazdátlaná vált sírkövek megmentéséről, a tárgyi emlékek dokumentálásáról. A kutatók fényképeztek borospincéket is, amit a német gazdák megtiszteltetésnek vettek. Hogy miért érdekes nekünk Kismaros, arra kérdés nélkül is választ kapunk: a falu adott egy szót a magyar nyelvnek, még ha túl gyakran nem is találkozzhatunk vele. A sajbba kifejezés a német Scheibe (korong) szóból származik, a sajbázás pedig egy sajátos népszokás: a tűzben izzított és magasba repített korongokat a sajbázó legény Istennek, az édesanyjának, majd szerelmének szánta.

A főisten és családja

A konferencia előadásai a tervezettnél általában hosszabbak voltak, egy-egy szünet alkalmával az előtérben fogyasztható kávé és sütemény segített, amikor már lankadt az érdeklődés. Mert természetes módon lankadt, még ha érdekes is volt a téma. Romániai magyarokról például sokat hallunk, magyarországi románokról keveset. Utóbbiakat a népzene felől közelítve mutatták be a témával foglalkozók, a távolmaradó Sebő Ferenc népzeneíró írásában például egy konkrét település, a Békés megyei Méhkerék hagyományos román népzeneje van terítéken. A község még ma is román többségű, ami ritkaságszámba megy.

Kisebbségi arányban és számban élnek románok többek között Szegeden, Makón, Békéscsabán és Gyulán is. A hazai románság két, határokon átnyúló tájegységhez, Biharhoz és a Bánáthoz köthető. Méhkerék a bihari-békési románság egyik központja, ennek a vidéknek tradicionális tánczenéje Bartók Bélát is lenyűgözte a múlt század elején. Képzletben belepillanthattunk egy méhkeréki lakodalmi menetbe: a sor végén muzikusok, előttük üveggel a kezükben táncoló férfiak, azok előtt pedig tapsoló és rigmusokat kiabáló asszonyok vonulnak. A zene, a lábdobogás és a kiáltások összességét tombolásnak nevezték a korabeli leírások.

Martyin Emília békéscsabai muzeológus, aki megemlítette, hogy maga is méhkeréki illetőségű, a román kolindákról beszélt, vagyis a karácsonyi és újévi énekekről, amelyek szintén kiemelt fontosságúak voltak a bánáti születésű Bartók számára. A szövegüket és dallamukat tekintve is sokszínű kolindák komoly szakirodalommal rendelkeznek, a kolindálás Románia számos településén ma is élő hagyomány, de Magyarország románok lakta településein is az volt egészen az 1980-as évekig, akkor is, amikor más tradíciók már eltűntek, és ott is, ahol a nyelvet egyébként már nem beszéltek. Ezeket az énekeket minden hazai községben ismerték, változó szöveggel, vagy hasonló szöveg mellett különböző dallammal. Témájuk elsősorban vallásos és a karácsonyi ünnepkörhöz kötődik, különböző kolindákat a húsvétól a lakodalmakig egyéb ünnepek alkalmával énekeltek, az ősi szövegek keveredtek a keresztényekkel, az egyházi témák a világiakkal. Bár a kolindálásban az egész falu részt vett, elsősorban a gyerekek és a fiatal legények kolindáltak. A kezdeti cél a bőség, a termékenység elősegítése volt, később az adomány- és pénzgyűjtés.

Daróczy Ágnes

Daróczy Ágnes kisebbségkutató a cigányság kultúrájáról és Bari Károly költőnek a nyelv megőrzése területén tett erőfeszítéseiről tartott előadást. A költőként és képzőművészként is ismert Bari, akit a hetvenes években politikai tartalmú versei miatt börtönbüntetésre ítétek, foglalkozott többek között gyermekfolklórral, gyűjtött eredettörténeteket, népmeséket, népdalokat, balladákat, álmotféjtéseket, babonákat, varázslásokat, és a nyelv szűkös szókincsével kapcsolatos sztereotípiákat megcáfolva talált mintegy negyven ezer cigány szót.

A cigány folklórba némi betekintést nyerve megtudjuk, hogy a főisten neve Del, akinek van felesége és gyermeke (fiúisten) is, illetve egy fiú- és két lánytestvére, utóbbiak a szerencse és a szerencsétlenség úrnői, akik a napot és a holdat születték. A világ hármastagolású, létezik égi, emberi és fekete világ. Szerepelnek még a roma mítoszokban gyermekijesztő lények, halálszellemek, tüzes sasmadarak, törpedémonok, erdei démonok és fehér tündérek is. A kultúrtörténeti érdekességek mellett elhangzik, hogy a cigányságnak legnagyobb létszámú nemzetiségként sincs megfelelő kulturális infrastruktúrája, bár önkormányzatokkal rendelkezik, nincsenek például múzeumai vagy színházai.

Kereskedőkből értelmiségiek

Bármennyire kis létszámú csoport is, az egyik legrégebbi magyarországi nemzetiség az örményeké, akikről Sasvári László tanár és Krajcsir Piroska armenológus előadásából tudhattunk meg érdekes információkat. Hogy a kaukázusi nép gyermekei már a vándorlások során csatlakoztak-e a magyarokhoz, illetve hogy az Árpád-kori templomok örmény jellege egy-egy idetévedt örmény építésznek,

netán az esetlegesen örmény származású lakosságnak köszönhető-e, nem lehet száz százalékos biztonsággal kijelenteni. A középkorban mindenestre már éltek itt közülük néhányan, ennek például Esztergomban nyomai is vannak, a török korban pedig nagy számban érkeztek, elsősorban Erdélybe. A magyarországi örmények jellemzően kereskedelemmel foglalkoztak, de voltak köztük tímárok is. Bár egyes örmény csoportok Lengyelországból vallási okok miatt menekültek magyar földre, nálunk letelepedve önként tértek át a katolikus hitre. Érkeztek hazánkba örmények az 1915-ös törökországi genocídium idején is. A napjainkban néhány ezresre tehető és az elszórtan élő örménység származástudata nyomokban

még megvan, nyelvüket azonban már kevesen beszélik. Az egykori szarvasmarha- és szőnyegkereskedő-családok sarjai közül sokan választottak a későbbiekben értelmiségi pályát, Sasvári a saját ismeretségi köréből is hozott példákat, és olyan, jellegzetesen örmény családnéveket sorolt, mint a Bogdán, a Goreve vagy a Kabdebó.

Az örményekhez hasonlóan kereskedelemmel foglalkoztak és később szintén értelmiségi pályákra léptek a hasonlóan kis létszámban nálunk élő görögök is, akiknek hazai jelenléte szintén a középkor óta ismert. Görög közösségek telepedtek meg Pesten, Kecskeméten, Gyöngyösön, Egerben, Miskolcon és Tokajban. Érdekes, hogy a címereiken is szerepel a négyes szám, amely a kereskedőknél bevett négy százalékos kamatra utal. A görög kereskedőkompanyiáknak komoly etikai szabályzatuk volt, aki ezt nem tartotta be, azt nemcsak hogy kizárták, de a későbbiekben nem nősülhetett görög családból, ami igazán súlyos büntetésnek számított... A görög-magyar kapcsolatok minden írásos, tárgyi, építészeti emlékét fáradhatatlanul kutató Diószegi György szórakoztató, már-már Farkasházy Tivadar Heti Hetes-béli történeteit megszegyenítő terjedelmű és hasonlóan terjedős előadása zárta a konferencia első napját. Leszögezte, hogy a hazai görögök nem haltak ki, amit nyílán az ő személye is bizonyít. Hallottunk sztorit görögországi látogatásáról, görög származású magyar családokról, láttunk egy albumra való fényképet görög templomokról, sírkövekről, írásos kiadványokról, vagy éppen a lelkes kutató egyik saját felmenőjének anyakönyvi bejegyzéséről.

Szláv nap a konferencián

A konferencia második napja teljes egészében szláv nap volt, a magyarországi szerb, horvát, szlo-

vén, szlovák, ruszin, lengyel és bolgár nemzetiségek seregszemléje. A szláv nyelvcsaládba tartozó nemzetiségek közül a szlovákok vannak a legtöbben, a rokonnyelveken beszélő csoportok létszámait összeadva azonban egészen nagy számot kapnánk, ami nem is csoda, ismerve a magyarságot körülvevő szláv tengert. Külföldön járva jómagam is tapasztaltam már, hogy közös alapszókincsüknek köszönhetően cseh és szlovák, lengyel és ukrán milyen könnyedén megérti egymást. Az egyik életmentő kávészünetben el is hangzott a megállapítás, hogy ezek akár egyetlen nagy közös nyelv egymástól alig különböző dialektusainak is tekinthetők, tehát aki egyetlen szláv nyelvet beszél, az beszél mindet.

A délelőtti folyamán elsőként a korábban rácnak is nevezett szerb nemzetiségről esett szó. Ferkov Jakab mohácsi múzeumigazgató a dél-dunántúli, tolnai és baranyai szerbekre koncentrált. A 18. század eleje és a 19. század vége között a mért adatok szerint még nőtt a területre betelepült szerb jobbágyok, a vallási megoszlást vizsgálva a pravoszláv hívók száma. Aztán ez a népesség hol a magyarokkal, hol a németekkel keveredett, és bár vallási szokásait sokáig megőrizte, mára ezek nagy részét eltűntek, csak itt-ott élnek, például a Tolna megyei Grábócon. Eredics Gábor népzeneész egy másik vidék szerb lakóiról beszélt, megemlíti a délszláv felmenőket is a családfáján tudó Bartók bánáti szerb népzenei kutatásait.

Horváth Sándor szombathelyi muzeológus a horvát nemzetiség, azon belül is a török elől menekülve Győr-Moson-Sopron és Vas megyében letelepedő, úgynevezett gradistyei (tükörfordításban burgenlandi) horvátok népköltészetéről tartott előadást, Végh Andor egyetemi oktató pedig még nála is konkrétabb témával foglalkozott, amikor a dél-dunántúli horvátok népzenejének két jellegzetes dudatípusa, a dude és a gajde előfordulásáról értekezett. Utóbbi egészen egyedülálló kutatási terület, tekintve, hogy az utca embere számára még az sem világos, hogy a horváton belüli népcsoportként nálunk is élnek bunyevácok és sokácok, akiknek nemhogy a nyelvjárásáról vagy a népzenejéről, de valószínűleg a létezéséről sem sokan tudnak...

Mukicsné Kozár Mária néprajzkutató az elsősorban Nyugat-Magyarországon, közelebbről Mosonmagyaróvár, Szombathely és Szentgotthárd környékén letelepedett szlovének, vagy más néven vendek háborúellenes, vallásos, illetve grófokról, királyokról, elátkozott királyfiakról, sorstündékekről, jószágos öregemberekről és öregasszonyokról, ördögökről,

Végh Andor

boszorkányokról, varázslókról szóló népköltészetéről mesélt, némi sajnálattal a népdaléneklés szokásának kihalása miatt. Korábban ugyanis a gyerekek az idősebb családtagoktól tanulták a dallamokat és a szövegeket, bevett szokás volt, hogy tökmagköpésztes közben népdalokat énekeltek a falubeliek, ma viszont már egyszerűen nincs tere az ilyen jellegű közösségi összejöveteleknek. Ha pedig valamely, jellemzően idősebbekből álló csoport mégis népdalokkal lép fel, az sokkal inkább számít turisztikai különlegességnek, mint hagyományörzésnek.

A magyarországi szlovák (hagyományos elnevezés szerint tót) nemzetiségről Pintér-Jurkovicz Mária nemzetiségi referens és Zsilák Mária egyetemi tanár beszélt, előbbi a pilisi falvak (Kesztlőc, Piliscsév, Pilisszántó, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló, Pilisszentlélek), utóbbi egy tatabányai városrész, Bánhida példájából kiindulva. A szlovákok több szakaszban vándoroltak be a Felvidékről a mai Magyarország területére. Nagy számban érkeztek a török kor utáni elnéptelenedés ellensúlyozására és a munkaerőhiány enyhítésére, de szervezeten jöttek a földesurak hívására is. A betelepítők között akadtak olyan birtokosok, akiknek az északi és déli vármegyékben is volt földjük. Vallási megoszlását tekintve a hazai szlovák népesség kétharmada evangélikus (a Nógrád megyei, Pest megyei és alföldi szlovákok) és csak egyharmada katolikus, ők élnek például a Pilisben. A múlt században a többi nemzetiséghez hasonlóan átvették a többségi társadalom kultúráját, a szlovák sírfeliratokat az 1930-as évektől felváltották a magyar nyelvűek. Sokáig jellemző volt, hogy még a magyar temetéseken is énekeltek szlovák nyelvű búcsúztató énekeket, a misék pedig két nyelven folytak. Érdekes, hogy más-más imakönyvük volt az asszonyoknak, az

időseknek és a fiataloknak. Ma már csak az idősebbek, a nyelvhez, a szokásokhoz emocionálisan kötődők látogatnak miséket, énekelnek és imádkoznak szlovák nyelven. Pintér-Jurkovicz Mária a kesztölczi zárandoklatokat az önszerveződés egyik példájaként említette, bár szerinte leginkább felülről jövő kezdeményezésekkel lehet megővni a hagyományokat. Az alföldi szlovákság legjelentősebb települése Békéscsaba, ahol intézményi szinten is igyekeznek megőrizni a szlovák tradíciókat. Nem esett szó az 1947–48-as csehszlovák–magyar lakosságcsereéről, amely nagyban érintette többek között a Békés megyei települések szlovák lakosságát. Míg a felvidéki, csallóközi magyarokat akarattal ellenére telepítették át Magyarországra, az itt élő szlovákokat próbálták meggyőzni a Csehszlovákiába költözés előnyeiről.

Kik azok a ruszinok?

Bár a ruszinoké nem tartozik a legismertebb nemzetiségek közé, sőt anyaország hiányában talán az ő kilétükről tudni a legkevesebbet, a konferencián három előadás, Popovics Tibor Miklós kutatóé, Sasvári László tanáré, illetve P. Hidász Ferenc lelkészé is velük foglalkozott. Míg a ruténeknek, rusznjakoknak vagy kárpát-ukránoknak is nevezett ruszinoké nálunk hivatalosan létező nemzetiség, addig a legjelentősebb előfordulási területükön, Ukrajnában államilag nem ismerik el őket. Kárpátalján kívül élnek még többek között Lengyelországban, a Felvidéken, Erdélyben és a Vajdaságban is. Bár nyelvük a szlovákkal is mutat némi hasonlóságot, az oroszsal vagy az ukránnal közelebbi a rokonság. A kárpátaljai Munkácsra vagy Ungvárhoz hasonló magyarországi ruszin központ nincs, az itt élők többnyire asszimilálódtak, nyelvüket és görög katolikus vallásukat elveszítve ma már kevesen őrzik hagyományait, amelyeket egyértelműen a kihalás veszélye fenyeget. Az ülésszakot elnöklő Kiss Gy. Csaba irodalomtörténész hozzászólásában elhangzott az a nyilván kevesek számára ismert tény, hogy a ruszinon belül léteznek dolisnyán, lemko, bojko és hucul népcsoportok is, Popovics azonban nem

tartja szerencsésnek ezt a felosztást, ő egységes ruszin nemzetben gondolkodik.

Mint az köztudott, a lengyel–magyar kapcsolatok komoly múltra tekintenek vissza, a két ország egykor közvetlen szomszédja volt egymásnak, a két nép barátsága legendás, a magyarországi lengyel nemzetiségről azonban kevés szó esett. Sutarski Konrád író, a Lengyel Múzeum igazgatója róluk tartott előadást, megemlítve többek között, hogy Magyarország a második világháború idején több ezer lengyel menekültet fogadott be. Bódi Erzsébet etnográfus az Abaúj megyében valaha létező Derenk község kitelepített, gyenge identitástudattal rendelkező lengyel lakóinak körében végzett kutatásairól számolt be. Mint kiderült, a településen élő családoknak annak idején azért kellett távozniuk otthonukból, mert ott Horthy részére alakítottak ki vadásztanyát...

A lengyelekhez hasonlóan a bolgárok hazai jelenléte sem tartozik a legtöbbit kutatott témák közé, kevesen élnek nálunk, ők is elszórtan. A bolgárok többsége értelmiségi, a egyes házasságoknak köszönhetően nagyrészt asszimilálódtak. Menyhárt Krisztina nyelvész a hazánkba elsősorban klasszikus vendégmunkásként érkező, sokáig ingázó, eleinte csak férfiakból álló és gyakran ugyanabból a faluból származó bolgárkertész közösségek életébe adott betekintést. Többek között a 18. századi Brassóban és a 19. századi Fóton éltek ilyenek. Petkova Adriana történész a prezentációk sorát zárva a korábban saját iskolával is rendelkező bolgár intézményrendszert mutatta be, amely jellegzetes példája az eltűnőben lévő nemzetiségek szegényes érintkezési csatornáinak.

Aki kitartóan végighallgatta a konferencia két napjának a hallgatóság türelmét olykor próbára tévő kéttucatnyi előadását, az rengeteg érdekességet tudhatott meg, sok-sok új információval gazdagodhat. Bár a hivatalos adatok szerint a magyar népességnek mindössze hat százaléka kötődik nemzetiséghez, elég csak megnézni idegen hangzású vagy magyarosított vezetékneveinket, esetleg néhány emberöltőt visszatekinteni családfáinkon, és látható, hogy mindenkinek van köze valamelyikhez.

KIRÁLY KATALIN ◀

Jövönk a múltunkban

Szlovák néprajzi kiállítás a Munkácsy Mihály Múzeumban

2013. október 17-én Békéscsabán, a Munkácsy Mihály Múzeum nagytermében nyílt meg a *Jövönk a múltunkban* című időszaki kiállítás, mely elsősorban az idei Szent István emlékéhez kapcsolódik, s a hazánk területén letelepedett nemzetiségek hagyományai előtt tiszteleg. A múzeum a kiállítás megrendezésével egy sorozatot indított el, amelynek keretében a jövőben az érdeklődők mindig egy újabb, hazánk területén letelepedett nemzetiséget ismerhetnek meg közelebbről. A megszokottól eltérő, látványában igencsak gazdag néprajzi kiállítás ez esetben a Magyarországon élő szlovákság évszázadok során formálódott kulturális örökségét hivatott a nagyközönség elé tárni, amelynek segítségével az egyetemes magyar kultúra részét képező, velünk együtt élő nemzetiségek értékeire kívánja felhívni a figyelmet.

A mai Magyarország területére a XVII. század közepétől folyamatosan érkeztek szlovák telepesek egyénileg vagy csoportosan, ill. szervezett letelepítési program keretében. A gazdasági, társadalmi és világnézeti tényezők következtében megindult migráció közel kétszáz esztendeig tartott. Nagy számban telepedtek le szlovákok a hegyvidéken (Zemplén, Bükk, Mátra, Cserhát, Pilis, Vértes, Gerece és Bakony) és a síkságon (Duna–Tisza köze, Tiszántúl) egyaránt. Megélhetésüket az erdőgazdálkodás, mezőgazdaság, állattartás, halászat, szén- és mészegetés biztosította, de hagyományos kézműves mesterségekkel is foglalkoztak, mint például a drótozás vagy üvegyártás.

A magyarországi szlovákság több mint kétharmada evangélikus vallású. Békés, Nógrád, Pest, Bács-Kiskun megyékben és a Tiszántúlon élnek. A katolikusok (római- és görög katolikusok), baptisták, adventisták az ország északi hegyvidékén és a Dunántúlon telepedtek le.

A több mint háromszázötven esztendeje hazánkban élő szlovákság nyelvileg erősen asszimilá-

lódott. Eltűnőben van a nyelv és a szokások családi körben, generációk között természetes úton történő átörökítése. Ma a nyelv továbbadása szinte kizárólag iskolában, oktatási keretek között zajlik és kulturális intézmények berkeiben próbálják életben tartani.

A paraszti kultúra évnegyedes szokásai, az egyházi és gazdasági esztendő ünnepei az új évezredben új funkciót kaptak a magyarországi szlovákok életében. A szlovák közösségek egyre inkább tradícióközösségekké válnak. Az ő esetükben az identitástudat megőrzését elsősorban a tradicionális kultúra segíti, mely számukra szoros érzelmi kötődést jelent a szlovák gyökerekkel. Nem véletlen, hogy a szlovákság körében ez a legnépesebb és legerősebb kulturális réteg még akkor is, ha számukra nem a „magas” kultúra a meghatározó.

A hazai szlovákság hagyományos paraszti – elvéve polgári – kultúrájának számos eleme az 1940-es esztendőktől jelentősen megváltozott vagy az életmódváltással végleg eltűnt. Sokáig csak a folklorizmus segítségével tartották életben a pávakörök és hagyományőrző csoportok, elsősorban a színpadon. Miután az UNESCO¹ 2003 óta igyekszik folyamatosan ráirányítani a helyi közösségek figyelmét a szellemi örökség fontosságára és annak védelmére, számos közösség újjáélesztette a hajdani kalendáriumi, illetve családi szokásokat. A szellemi örökség mélyen a múltban gyökerezik és a kollektív emlékezet segítségével hívható elő. Ott, ahol a helyi közösség már nem képes rekonstruálni a múltbéli tradíciókat, új hagyományt alkot, jó esetben egy-egy hajdani szokás elemének kiragadásával, és a köré szervezi a közösségi életet. A színpadon ápoltságok visszakerülnek korábbival közel azonos környezetükbe. Fontos szerepet kap a hagyomány megkonstruálása is, a domináns szo-

¹ Egyezmény a szellemi kulturális örökség védelméről, 2003. október 17.

kás kiválasztása és felelevenítése. Az életben tartott vagy sok esetben újraesztett hagyományos kultúrának egyszerre van a hazai szlovákság ünnepnapjain közösség-összetartó szerepe és formálja a közösség tagjainak identitástudatát. A kulturális szerveződés mára tudatosává vált, és egy intézményi rendszer keretei között zajlik. A közösségek által ápolott örökség – habár a múlt hagyományaiból táplálkozik – fontos szerepet tölt be a szlovákság jelenében. Napjaink élők, illetve élhető kultúrája az örökölt hagyomány olyanná formálása, hogy illeszkedjen mindennapi életünkbe.

A magyarországi szlovákok hagyományait többnyire a vallásos emberek őrizték meg, hiszen ők általában megtartották az egyház előírásait, amelyek gyakran a rítusok alapjai. Éppen ezért a legtöbb hagyományos elemet a vallási élethez kötődő szokások (Mária kultusz, karácsonyi és húsvéti ünnepkör) őrzik napjainkban. A Mendén élő szlovák evangélikusok pünkösdi templomdíszítési szokása mára felkerült a magyarországi szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére. Ez jó okot adott arra, hogy ráirányítsuk a nyilvánosság figyelmét a magyarországi szlovákok további értékes örökségeire. Ezek egy szejletét mutatja be a *Jövők a múltunkban* című kiállítás. A tárlat az esztendő kalendáriumi, családi és gazdasági munkához kapcsolódó szokásaiból mutat be néhányat és minden alkalomhoz más-más közösséget, települést kapcsol. Az életképek az ünnepi alkalmak egy-egy mozzanatát tárják a látogatók elé. A nagyméretű molinókra nyomtatott, múltat idéző archív képek háttérként szolgálnak a térben elhelyezett színes viseletektől változatos jelenetekhez. A látogató a teremben sétálva egyszerre érzi magát a múltban és a jelenben. „A kiállítás újszerű, mégsem modernkedő kivitelezéssel valósult meg. Nincsenek a megszokott kiállítási kellékek: posztamensek, vitrinek, kordnok. A tér nyitott, a látogató szinte besétálhat a jelenetekbe. Kevés, de jelszerű tárggyal dolgozik. A hangsúly a viseletbe öltöztetett bábukon van, azaz minden egységben maga az ember a főszereplő.” – mondta a kiállításról Csonka Takács Eszter, a Szellemi Örökség Igazgatóságának igazgatója.

A hazai szlovák kultúra sokszínűsége elsősorban a viseleteken keresztül érzékelhető, melyek éles határt húznak az egyes falvak között, hiszen a viseletet hajdanán szigorú törvények és előírások szabályozták. A különböző települések az évszázadok során kialakították a csak rájuk jellemző stílust, melyre elsősorban vallási és társadalmi besorolásuk hatott. Sajnálatos tény, hogy a népviseleti darabok elsőként tűntek el a tradicionális kultúrából, mivel elszakadtak a mindennapi élettől. A fiatalabb

korosztály képviselői gyakran a divatot követve a XX. század második felében végleg „kivetkőztek”. A nagyobb városokban ez a tendencia már korábbi időszakban is nyomon követhető.

Bár a családok ma már nem természetnek kender és nem dolgozzák fel azt otthon, mégis számos példát ismerünk a népviselet tudatos továbbélésével, ápolásával kapcsolatban. Gyakorta találkozzunk azzal, hogy a viseleti ruhadarabok díszítő motívumait átültetik a lakástextíliákra, és ily módon éltetik azokat tovább. Ezt támasztja alá a békéscsabai Szlovák Kultúra Házában tevékenykedő kézműves szakkörök tagjainak tevékenysége is. A hímzés köré szerveződött közösségek a régi fonók hangulatát idézik.

A szellemi kultúra fontos éltető eleme a helyi közösség. Ezért a kiállításban olyan szokások kaptak helyet, melyek mozgatórugói és őrzői maguk a közösségek. Természetesen a bemutatott családi és évnegyedes szokások nagy része számos településen ismert és valamilyen formában mindmáig őrzik. A terem adottságai azonban nem tették lehetővé, hogy több életkép jelenjen meg a kiállításon. A látogató elé tárt örökség az évkör mentén mozog, és egységes egészet alkot. A terem közepén látható nagyméretű térkép segít a látogatónak országos szinten is elhelyezni az egyes szokásokat. A jelenetek könnyebb megértésére szolgál a múzeumi kalauzként írott kiállítási vezető is, mely a látványt számos információval egészíti ki.

A látogató a terembe belépve elsőként egy parasztház ablaka alatt találja magát (*Karácsony Vanyarcon*). A Nógrád megyei Vanyarc településen az evangélikusoknál ugyanis szokás vacsora után a szomszédok és rokonok ablaka alatt énekelni (kolodálni), áldott ünnepeket kívánni. Ha a látogató az éneklőkhöz csatlakozva betekint az ablakon, egy családot lát, melynek tagjai a karácsonyi asztal körül ülnek.

A karácsony a család egyik legbensőségesebb ünnepe, amely otthon szűk körben és a templomban zajlik. A bőséges karácsonyi vacsorát általában az esthajnal eljövetelkor szokás elfogyasztani. A múltban mágikus, rituális csemegének számított a karácsonyi vacsoránál a pálinka, méz, fokhagyma, alma, dió. A gazda az asztal alá tette a putnyot, melybe minden ételből egy kicsit beledobtak és az asztalról a morzsát is belesöpörték. Szentestén a gondosan összeválogatott étkek és a hozzávalók mágikus erejétől várták az egész család számára az egészséget, szerencsét és a gazdasági fellendülést. Ugyanezt a célt szolgálta a maradék, melyből adtak a jószágnak, és egy részét beleforgatták az első vetésnél a termőföldbe is. Bár Békéscsabán is

Aratóban a tirtákoknál

az asztalra kerül az alma, dió és fohagyma, de már nem azért fogyasztják az asztalt körül ülők, hogy valóban megtudják, megélik-e a következő karácsonyt, nem bizakodnak mágikus erejükben. Mindez csak a hagyományok iránti tiszteletre utal (KRUPA 1999: 27).

Hajdanán az eltérő vallású szlovákság körében a legtöbb változata a lakodalmi szokásrendnek volt ismert. Mára azonban nagyon kevés eleme maradt fenn. Leginkább a menyasszony, illetve vőlegény búcsúztatójában és a vendégeknek feltálat hagyományos ételekben merül ki. Szintén ehhez a családi szokáshoz kapcsolódik a legdíszesebb ünnepi viselet. A menyasszony öltöztetését mindenütt gondos odafigyeléssel végezték. Egyes vidékeken külön szertartási keretek között. Mivel az ünnepeket többnyire az egyház rendje diktálta, az ilyen emelkedettebb alkalmakra illő öltözetek megválasztásában is az egyház befolyása tapasztalható. Békésben az evangélikusok körében meghatározó volt Tessedik Sámuel lelkész személye, aki tiltotta a cifrázkodást. Bár az ünnepi viseletet drága anyagokból varrták, gyöngyökkel, csipkével díszítették, mégis lakodalmi jellegű a párta, menyasszonyi koszorú adta meg. Az ünnepi alkalomra a XVIII. században Európa-szerte fekete színű ruhát öltöttek. Elsősorban a protestáns vidékeken ezt tartották a templomi szertartáshoz illőnek. A katolikus tájakon az első világháborúig a menyasszony a fe-

lete mellett a gyász összes színét viselte, mint például lilát – mely a bűnbánat, kisgyász színe – és sötétzöldet, szimbolizálva a fiatalság gyászolását. A fél-gyász színek közül a kéket – Szűz Mária színét – és a pirosat – Krisztus vérének színét – és annak árnyalatait, a bordót és barnát öltöztették magukra.

A két világháború között a konfirmandusok, elsődözők, bérmálkozók vagy a Mária-lányok fehér ruhája szoktatta hozzá a fiatalokat a fehér menyasszonyi ruhához. A II. világháború után a fekete ruhát egyre több fehér díszítéssel egészítették ki. A lakodalmi viselet fontos elemei voltak a kiegészítők, mert ezeknek köszönhetően volt más, mint az általános ünnepi viselet. A legdíszesebb a menyasszonyi koszorúja volt. Hajdanán azt a keresztmama kötötte élő virágok bimbóiból és az ártatlanságot jelképező rozmaringból. A múlt század közepétől azonban egyre gyakrabban művirágokból készült koszorút tettek a menyasszony fejére. Az ártatlanságát elvesztett lány nem tűzhetett rozmaringot a hajába, és a szertartás idejére a fejére kendőt kötött. Az öltözet egyes darabjait – például csizma, kötény, kendő – a menyasszony jegyajándékként kapta vőlegényétől, s válaszként hímzett inget, keszkenőt adott. Tótkomlóson a kontyoláshoz a főköttöt az anyós ajándékozta, hogy dolgoz menye legyen. A vőlegény gyűrű helyett saját kezűleg készített réz kontytűt ajándékozott. Az újasszony a kontyolás során díszes főköttöt kapott, melyet az esküvő után még

egy hétig viselt, majd egy évig, vagy az első gyermek születéséig hordhatta vasárnap a templomba.

A vőlegény viselete egyszerűbb volt: fehér ing és a csizmanadrág különböző változatai. A meseteremberek hímzett kötényt is kötöttek maguk elé. A fejükre kalapot tettek, melyet a menyasszony koszorújának egy ágával, illetve színes szalagokkal díszített rozmaringgal ékesítettek. A kabátra viaszvirágból kötött bokrétát tűztek. A lakodalmi vendégek ruhájára rozsmaringot tűztek.

A történelmi Magyarországon az örökösödési rend háttérben 1514-től Werbőczy Hármastörvénykönyve állt, mely az ősi vagyoni ingatlan részből kizárta a leányokat, hogy abban a fiúkat egyenlően részesítse, de az ingóságokból a nemesi nőági leszármazóknak leánynegyedét hagyott. A parasztember hajdon leányát a család ingatlan javaiból a kiházásitáskor elégtette ki bútorral, jószággal, ágyi ruhával és elsősorban az öltözőruhákkal. A hozományt díszes keretek között vitték az ifjú pár otthonába, az újember házába.

A lakodalom minden ember életében egy fontos határ átlépése, de Ecseren a lakodalom külön fogalomnak számít (*Lakodalom Ecseren*). Szinte nosztalgiával elevenítik fel a szokásrend egyes elemeit, melyek Rábai Miklósnak köszönhetően hírnevet hoztak a falunak. Rábai Miklós a Magyar Tudományos Akadémia munkatársaival az 1940-es esztendő végén végzett gyűjtést Ecseren. Az ecseri lakodalom koreográfiája a Magyar Állami Népi Együttes előadásában vált világhírűvé. A komplex hagyományt napjainkban az Ecseri Zöld Koszorú Hagyományőrző Kör őrzi. A településen az 1930-as évekig a menyasszonyok sötét színű ruhában mentek férjhez. Az 1940-es évektől a viselet színe világosabb lett, s ekkor a menyasszony a lakodalom alatt többször is átöltözött. A falu szokásai szerint a menyasszony ruháját és az újasszony ünnepi fejdíszét (bujdos) a bérmaszülők ajándékozták keresztányuknak. Az ecseri lakodalmat elengedhetetlen kelléke a szaloncukrokkal díszített örömfá, melyet a menyasszony testvéreivel és barátnőivel készített el. A vőfély a lakodalmi menet élén az örömfával a kezében táncolta végig az utat a templomig. Az örömfá tetejére újabban népviseletbe öltöztetett babát állítanak, melyet a fa megbontása után a keresztleány gyermeknek ajándékoznak. A híres lakodalmat kalácsot két nappal a nagy eseményt megelőzően sütötték az asszonyok, súlya elérte a 30 kilót is. A kalácsot a menyasszony kapta ajándékba. Azzal kínálta végig a lakodalomban a menyecske-tánc után a vendégeket.

Az évkör téli szokásai közé tartozik a leghosszabb időszakot felölelő „vidámkodás”, alakosko-

dás, a farsang, mely Három királyok ünnepétől Hamvazó szerdáig tart. Hajdanán a legváltozatosabb szórakozási lehetőségeket kínálta a kakasütéstől a rönkhúzáson át az asszonyfarsangig. Pilisben (*Farsang Pilisszentkereszten*) a farsang farkán a multság Simon és Juda felvonultatásával kezdődött. A táncoló párt kocsierekre állították, kocsirúddal szekér vagy havas időben szán után rögzítették, és zenészek kíséretében hordták körbe a faluban, s hívták a lakosságot az utolsó táncos multságba. A menet minden útkereszteződésben megállt, a falubéliek fánkkal és borral kínálták a zenészeket. Hétfőn és kedden a szomszédos településekre is elmentek, hogy nagy zenebona kíséretében elbúcsúzzanak a farsangtól. A hagyományt napjainkban már csak a pilisszentkeresztiiek őrzik. A teljes ünnepkörből kiragadták a táncoló Simon és Juda vonulását és az elmúlt néhány esztendőben köré szervezték a helyi Fánkfesztivált. 1745-ben id. Tessedik Sámuel békécsabai evangélikus lelkész az alakoskodás szokását pogánybolondos farsangnak nevezte, és megtiltotta, hogy hívei farsangkor idegen ruhákba öltözzenek. A farsang a lakodalom időszakában is szokás volt az alakoskodás, az álöltözetben megjelenő figurák játéka.

A böjti időszakot követi a keresztények legnagyobb ünnepe, a húsvét. A Zemplénben (*Húsvéti pászkaszentelés Rudabányácskán*) élő görög katolikus vallású hívek az ünnepi pászkát (kelt kalács és átvitt értelemben a húsvéti étel) húsvét vasárnapján kosárba teszik és szőtt pászkakendővel letakarva viszik a feltámadási körmenet után a templomba. A kosárban elhelyezett étkek Krisztus keresztútjára emlékeztetnek. A füstölt sonka és a kelt kalács Krisztus testét jelképezi, a kolbász a korbácsot, a húskenyér a szivacsot, a tojások a köveket, az édes túró az epét és a bor Krisztus vérének. Az ünnepi kalács sütésére mindig gondosan figyeltek, hiszen hitték, hogy abból meg lehet jósolni az elkövetkező gazdasági esztendő termését. A húsvéti pászkát a család a megszentelés után egy közös tálból fogyasztja el. Mindmáig hiszik, hogy ha az ember a nagyvilágban eltéved, visszagondol arra, hogy kivel evett húsvéti tojást és megtalálja a hazafelé vezető utat.

Békécsabán még él a húsvéti locsolkodás hagyománya is, de a legények már nem napkelte előtt járnak a lányokhoz. Azonban a vendégeket a hagyományos étkekkel kínálják (KRUPA 1999: 27).

A húsvétot követő ötvenedik napra eső Pünkösöd, felekezeti hovatartozásuktól függetlenül a magyarországi szlovákok számára az egyik legnagyobb ünnep. A katolikus falvakban ezen a napon

Karácsony Vanyarcon

tartották az első áldozást. Másutt ilyenkor rendezték a helyi búcsút. Az evangélikusok (*Pünkösöd Maglódon*) Maglódon Pünkösöd vasárnapján zöld faágakkal díszítik fel a templomot. A zöldellő ágak tisztelete a kereszténység előtti időkre nyúlik vissza. Az oltár előtt felállított topolyák csúcsát boltívesre összekötözik, majd az ágakra helyi motívumokkal hímzett keszkenőket akasztanak, melyek a Szentlelket szimbolizálják. Mendén a hímzett keszkenőket középen szalaggal összekötik, és pillangókat formálnak, úgy tűzik fel a zöld ágra. Ezen a napon a menyecskék, fiatal asszonyok fehér vagy világos színű ruhában állnak az oltár előtt a pad-sorok között, a Szentlélek tisztaságát jelképezve. A közeli Nagytarcsán az asszonyok ezen a napon Krisztus vérének jelképező piros áttört mintás népviseletet öltenek.

Két héttel Pünkösöd után, Úrnapján, az ország minden részéről érkeznek hívők Csömörre (*Úrnapja Csömörön*), hogy végigmenjenek a körmenettel a látványában egyedülálló, másfél kilométer hosszú virágkoszönyeg mentén. A virágkoszorúk és a szőnyeg elkészítésébe az egész falu bekapcsolódik. A „búdká”-kat, oltárokat a csömöriek virágkoszorúkkal díszítik, melyeket a szertartás során megszentelnek. A koszorúkat a múltban babonából őrizték. Hitték, hogy a körmenet résztvevőjének egy éven át védettséget nyújt minden ártás ellen. Egy esztendő elteltével elégették és újabb úrna-

pi szentelt koszorút vittek haza. A körmenetben a vonulók sora szigorúan meghatározott. Legelől az elsőáldozó lányok virágzirmokat szórnak az útra. Őket követik a máriás lányok, akik Szűz Mária szobrát viszik az oltári szentség előtt. A virágkoszönyeget lábával kizárólag a körmenet legmagasabb rangban lévő egyházi méltósága érintheti. A néphit szerint: Ha Úrnapján esik, az aratás is esős lesz. Tiszta égbolt az Úrnapján, megörvendeztetni a gazdát.

A szlovák katolikus családok Szent Márk napját (április 25.) nagy ünnepként tartották számon (*Búzaszentelés Püspökhatvanban*). A legjelentősebb szokás e napon a búzaszentelés volt. Püspökhatvanban Márk napján figyelték, hogy nem bújt-e meg a búzában varjú, hiszen az jó termést jósol. A búzaszentelés körmenet kíséretében zajlott. A hívek a templomtól indultak a határba. A menet élén vitték a fészületet és a templomi lobogókat. A körmenet arra vonult, ahol a legnagyobb búzatábla volt. A határban a plébános felolvasott az evangéliumból és a négy égtáj irányába megszentelte a búzát. A szertartás szimbolikus volt: a nép hitte, hogy ezáltal minden vetést megáldottak és bő termés várható. A körmenet során a hívek letéptek egy-két szál búzát, és imakönyvükbe rakták, mert a megszentelt búza minden rossztól megvéd.

Az 1753–1754-es esztendőben kettőszázhatvan szlovák család hagyta el Békés megyét (Békéscsa-

KELEMEN ORSOLYA ◀

Rossz közérzet színpadon innen s túl

Jegyzetek a Kortárs Drámafesztiválról

Mire jó egy fesztivál? – *Elvárások és tapasztalatok*

Idén tizenegyedik alkalommal rendezték meg Budapesten a Kortárs Drámafesztivált. A rendezvény megvalósulása önmagában is nagy dolog, ugyanis tavaly a szervezők anyagi okok miatt kényszerpihenőt tartottak (egy fillérnyi állami támogatást sem kaptak), de idén is hajszálon múlt a helyzet: a pályázati pénzekből gazdálkodó fesztiválnak mindössze egymillió forintot ítélt meg az NKA. Szilágyi Mária fesztiváligazgató elkötelezettségének, áldozatvállalásának, szívósságának és végtelen lelkesedésének köszönhető, hogy idén a fesztivál számos kísérőprogrammal egyetemben tizenhat produkciót tudott bemutatni. Az előadások népszerűek voltak, a program több produkciójára is nehéz volt jegyhez jutni, igaz, ebben a befogadó színházaknak is igen jelentős szerepe volt.

Mielőtt naivan megörülnénk annak, hogy aprópénzből is lehet kulturális rendezvényeket szervezni, érdemes említést tenni a méltatlanul alacsony költségvetés okozta hátrányokról és nehézségekről. A kevéske támogatás valójában sokkal kártékonyabb, mint a támogatás teljes hiánya. Lehet, hogy a színházi szakma sosem bocsátja meg nekem ezt a mondatot, de azt hiszem, az önfeláldozás és akadályokat nem ismerő áldozathozatal, a kulturális rendezvények létrehozásáért és fenntartásáért folytatott gigászi küzdelem bizonyos tekintetben a kultúrának többet árt, mint használ. Anyagi erőforrások nélkül a sokéves szervezői tapasztalatból származó profizmusnak töredéke érvényesülhet csupán, a lebonyolítás során bizonytalanságok, megoldatlan problémák jelentkeznek, váratlan konfliktushelyzetek teremődnek. Önkéntesként dolgozó stábtól nem várhatunk el maximális odaadást és magas szintű szakmai felkészültséget, hiszen a szívesség nem mérhető és nem számon kérhető. Ilyen helyzetben a marketingre nem ma-

rad büdzsé, jelen esetben a fesztiválról az ingyenes közösségi oldalakról és a szakmai sajtóból értesülhettünk, hiányoztak a szórólapok, a szélesebb körű tájékoztatás, és a fesztivál honlapján sem tudták az összes menüpontot frissíteni. Mindez messzire vezethet: reklám híján egy rendezvény nem tud elég nyilvánosságot kapni, perifériára kerülhet, szűk körű, belterjes programsorozattá válhat.

Nehéz megbecsülni, hogy a külföldi vendégek mellett kik és hányan voltak, akik nem csak egy-egy előadásra váltottak jegyet, hanem figyelemmel kísérték a teljes fesztiválprogramot. Mintha a fesztivál hangulatára ráült volna egyfajta – talán ugyancsak a pénztelenségéből adódó – elkeseredettség és szomorúság. A fesztivál bázisán, a Jurányi Inkubátorházban előadások után is számítottak a vendégre, de a fesztivál-klubból hiányzott az igazi pezsgés, azok a pillanatok, amikor felszabadult közösséget alkotva nézők és alkotók, rajongók és kritikusok együtt mútatják az időt. A kísérőprogramok között voltak szakmai beszélgetések, Kritikus Órák a Színházi Kritikusok Céhével közös szervezésben, illetve volt kerekasztal-beszélgetés a politika és színház viszonyrendszeréről, valamint a színházi generációkról. Némely program iránt komolyabb érdeklődés mutatkozott, de volt olyan szituáció is, amikor a meghívott beszélgetőpartnerek létszáma csak kicsit volt kevesebb a hallgatóságénál. Pedig a legtöbb téma kapcsán voltak fontos és érdekes kérdések, gondolatébresztő hozzászólásokkal, lényeges megállapításokkal.

Nehéz pontosan definiálni, hogy a Kortárs Drámafesztivál milyen közönségre számít, kiket szeretne elsősorban megszólítani. Ha showcase, és az a célja, hogy a külföldi színházi szakemberek és fesztiváligazgatók inspirációt gyűjthessenek, ötleteket kapjanak vendégelőadások meghívásához, akkor több meghívott vendéget várnánk, illetve elsősorban olyan előadásokat, melyek más kulturális közegben

ba, Szarvas, Tótkomlós, Mezőberény) és telepedett le Nyíregyháza környékén, a bokortanyákon. 1784-ben felépítették Magyarország második legnagyobb evangélikus templomát, melynek befogadóképessége négyezer fő. A telepések (tirpákok) elsősorban mezőgazdasággal foglalkoztak (*Aratóban a tirpákoknál*). Akinek nem volt jelentősebb szántóföldje, a nyár derekán summásnak szegődött egy tehetősebb gazdához, akár Békés megyébe is. Amikor Péter és Pál napján megkezdődtek az aratás előkészületei, a munka kezdetének előestéjén bált rendeztek és a legények napkeltekor gyakran a mulatságból indultak aratni. Amikor a munkát befejezték, ünnepélyesen felkeresték a munkaadó gazdát, aki az új kenyér megszegése után engedélyt adott az aratóbálra.

Az arató szokást számos elemével (viselet, gasztronómia, munkafolyamat) újjálesztették a Szarvas környéki Ezüstszőlőben. Az ország számos pontjáról érkeznek évről évre visszatérő szlovák közösségek, melyek próbálják a szokásrendet életben tartani.

Tessedik Sámuel evangélikus lelkész nem csak mezőgazdasági iskolát hozott létre Szarvason, de a gazdákat is megtanította az észszerű gazdálkodásra (*Termésáldás Szarvason*). Az egyre erőteljesebb polgárosodási folyamat következtében a módosabb családoknál háttérbe szorult a gazdálkodáshoz kötődő vallási élet, ezért Tessedik szükségesnek látta, hogy bevezesse az őszi betakarítás után a termésáldást. Ezzel is igyekezett tudatosítani a gazdákat, hogy a bőséges termés eléréséhez nem elegendő a szakmai tudás, de a természetre is oda kell figyelni, és köszönetet kell mondani az Úrnak a termékeny esztendőért. Ezért minden termésből vittek mutatónak a templomba, és ünnepélyes keretek között mondtak hálát érte. Ezt a Tessedik nyomán újjáledt hagyományt a *Szilvanap* programjában napjainkban is gyakorolják a szarvasi szlovákok.

A falu határában, a Pilis hegy lábánál húzódnak emberemlékezet óta a szőlők (*Szüret Keszölcön*). A pincéket is itt építették meg és a „fagyos” szent Urbán, akit a katolikus falvakban a szőlők védőszentjeként is tisztelnek, vigyázott rájuk. A pincékben nem csak a bort és a munkaeszközöket tárolták, de itt gyűlt össze időről időre a család is egy-egy fontosabb esemény alkalmával. A pincéknél találkoztak a falu lakói vasárnap délutánonként, a farsang idején, búcsúkor, húsvét és pünkösd hétfőn, de itt zajlott az eljegyzés is, a keresztelők utáni mulatóság, a legények innen rukkoltak be, és innen szállították ünnepélyes keretek között a lakodalomba a bort. Szent János napján (december 27.) mindmáig visznek a gazdák a templomba bort szentelésre,

mert a szentjánosnap bor gyógyír minden bajra és a hordóba öntve megvédi az újbort is. A kiállítás évköre itt bezárul és újra indul.

Ha a szlovákság élhető kultúrájáról, a hagyományok újjálesztéséről beszélünk, szót kell ejteni a gasztronómiáról is, mely napjainkban kilép a családi környezetből. A múltban a hétköznapokon a megélhetést biztosító ételek nagy részét napjainkban nosztalgiával fűszerezve családi összejövelekké vagy szervezett gasztronómiai rendezvények alkalmával készítik el. A hazai szlovákságról azt tartották, hogy haluskafalók, hiszen hetente több alkalommal is fogyasztottak tésztát levesbe főzve vagy főételként. Ez mindmáig fennmaradt Békéscsabán és környékén. A legbősegebb lakomákra azonban a hosszú böjtök után került sor. A téli időszakban előszeretettel fogyasztottak disznótoros ételeket. Békéscsabán András napjától Pálíg tartott a disznóvágások időszaka. A lakodalom mellett a disznóölés szolgáltatott a legjobb alkalmat a család minden tagja számára a kötetlen vidám, tréfás mulatságra. Az ifjú házasoktól az etikett elvárta a „komoly” viselkedést. Kivétel ez alól csak a lakodalom és a disznóölés volt (KRUPA 1999: 36). A sertés feldolgozásánál annak szinte minden alkotórészét felhasználták. Bár a múltban a májat undorítósnak tartották és azt a kéregető maskarás cigányasszonynak adták, erre utal az egyik legkedveltebb csemege elnevezése, a cigánka. A csabai kolbász a nagyközönség előtt a XX. században vált ismertté, amikor már üzemi körülmények között állították elő. Mára hungarikummá vált és az Európai Unió védelmét élvez. Fontos azonban megjegyezni, hogy a „csabai” megnevezés nem a földrajzi helyre utal, sokkal inkább vonatkozik az elkészítés módjára, melynek a dél-alföldi szlovákság körében számos változata maradt fenn. A csabai közösség köré szerveződött fesztivál napjainkban az egyik leglátogatottabb rendezvény országos szinten is.

Irodalom:

- ASZÓDI, Csaba András – KIRÁLY, Katarína: Nagyanyáink konyhájából. Takto varila starká. Ecser, 2008.
- DIVIČANOVÁ, Anna – KRUPA, Ondrej: Slováci v Maďarsku. Budapest, 1999
- KRUPA, Ondrej: Čabianska klobása. In. *Malý slovenský národopis*. Békéscsaba, 1999, s. 36.–37.
- KRUPA, Ondrej: Živé tradície békéščabianskych Slovákov. In. *Malý slovenský národopis*. Békéscsaba, 1999, s. 25.–27.

is működhetnek, jól fordíthatóak, vagy nem kifejezetten szövegcentrikusak. Ha a fesztivál a kortárs drámákat szeretné népszerűsíteni, akkor több civil nézőt látnánk szívesen. Ha pedig az új generációk vannak fókuszban, akkor a nézők között mindenkéltől sokkal több fiatalnak, színházi vagy egész más területről érkező egyetemistának örülnék.

Az előadásokat színházi szakemberekből, kritikusokból álló csoport válogatta, a válogatás igen körültekintő volt, a fesztivál műfajok széles spektrumát nyújtotta a tavalyi évad hazai és határon túli, független és kőszínházi produkcióinak (két idei évadban bemutatott előadással kiegészítve), bár a független vonal valamelyest erősebbnek érződött, és a beválogatott előadások különböztek egymástól: láthattunk kevésbé sikerült és egészen kiemelkedő előadásokat is.

A fesztivál elnevezésének és szándékának megfelelően kortárs szövegekre koncentrált, bár ebben az értelemben a kortárs, mint olyan, nehezen megfogható és definiálható kategória, hiszen minden, adott színházi közegben elhangzó szöveg kortársává válik, legyen szó akár a legrégebb vagy legnagyobb klasszikusokról. A kortárs fogalmával kapcsolatos elvárásokat a szervezők is rugalmasan kezelték, így kerülhetett például egy Osztrovszkij- (*Jövedelmező állás* – TÁP Színház) és egy Petőfi-adaptáció (*Tigris és hiéna* – Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház) a programba.

A fesztiválon ajánlott előadások is szerepeltek, a program sűrű volt, igyekeztek ebbe a néhány napba (november 27. – december 2.) beletenni mindent, amit lehet. Valószínűsíthető, hogy egyeztetési nehézségek állnak a szoros műsorrend hátterében, de a helyszínek távolsága miatt a teljes program

megtekintése fizikai lehetetlenség volt – nem csak az ajánlott, de a fő programból is válogatni kellett. A fesztivál a meghirdetett program szerint ebben az évben a fiatal színházi generációra fókuszált, de valójában több alkotói generáció produkcióit láthattuk, korántsem csak a legfiatalabbakat. A rendezők között találhatunk egyetemi hallgatókat, de a Pintér Béla Társulat például most decemberben ünnepli tizenötödik születésnapját, Csizmadia Tibor, Horváth Csaba vagy Vajdai Vilmos pedig nem most kezdték pályát. Szembeötlő ugyanakkor a válogatás formai és műfaji sokszínűsége, a produkciók egy része pedig tematikusan is összekapcsolódott.

Mit láthattunk? – *Kritikai benyomások dióhéjban*

A fesztivál történetében nem sok bábos produkciót láthattunk eddig, külön öröm tehát, hogy a Budapest Bábszínház *Semmi* című előadása bekerült a válogatásba. A *Semmi* Janne Teller dán író azonos című könyvének színházi adaptációja. A gyermekregény érdekessége, hogy Dániában először betiltották, majd miután 2001-ben elnyerte a dán kulturális minisztériumtól a legjobb gyermekkönyv díját, kötelező olvasmánnyá tették. Az előadás osztálytársakról szól, akik együtt gondolkodnak az élet értelméről, vagyis kétségbeesetten keresik azt, miközben félelemből vagy büszkeségből, a magányosság miatt vagy túlszorduló szeretetből, naivitásból fakadóan vagy épp kérkedésből váratlan, egyre kellemetlenebb és kegyetlenebb helyzetekbe sodorják saját magukat és egymást. A színészek együtt játszanak a bábokkal, egy-egy szereplőhöz egy-egy bábfigura tartozik, bábok és színészek hasonló jelmezt viselnek, így viszonyuk érdekes játéklehetőségeket kínál: a bábok a felnőtt szereplők gyerekkori énjét jelenítik meg, illetve jól érzékeltetik az én sokoldalúságát, a személyiség összetettségét. Az adaptáció kiváló dramaturgiai érzékről tanúskodik, és nagyon jól illeszkednek a struktúrába a szereplők által előadott, újraértelmezett Quimby-slágeres is. A előadás (rendező: Hoffer Károly, fiatal bábszínész) sodró lendületű, érzékeny, izgalmas, és külön erénye, hogy sok ifjúsági előadással ellentétben nem akar megszívlelendő tanítást, tanulságot kínálni, ellenben sok

kérdést szegez a nézőknek, a történet vége pedig nyitott marad. Nézőpont kérdése, hogy a végkifejlet optimista-e vagy sem, van miről beszélgetni tehát az előadás után, hazafelé menet vagy akár másnap is.

A *harmadik hullám*, a Bárka Színház előadása ugyancsak a gimnazista korosztály számára készült, az ifjúsági előadások terén igen otthonosan mozgó Vidovszky György rendezésében. Ez a produkció is adaptáció, Todd Strasser 1981-es regényét Tasnádi István alkalmazta színpadra, és itt is egy iskolai osztály (illetve közösség) van a középpontban. A történet szerint a diákok egy projektét keretében testközelből megismerkedhetnek a demokrácia, anarchia és autokrácia kifejezésekkel. Az anarchia a tanár gyengeségéből kifolyólag érdektelen számukra, a demokráciát sem találják érdekesnek (mindenről mindig szavazni kell), az autokráciát viszont egyre inkább. A tanárát bálványként követő csoportosulás gyakorlatilag a totális diktatúra kialakulását modellezi. Félelmetes, hogy a rendszer kiszámítható logika mentén, lépésről lépésre alakul ki, ahol minden lépés elkerülhetetlen és evidensnek tűnik. A tanár is élvezzi a játékot (szakmai egoizmusa és kíváncsisága miatt), egyre inkább elveszíti a kontrollt, a történések kicsúsznak a kezei közül, a projektét pedig tragédiával zárul. A tanárok klisé-szerű figurák és a diákok is sablonos karakterek (menő, elnyomott, szélsőséges, sportos, erős, buta stb.), de az előadás nem az egyéniségekre, hanem a közösségi dinamikára fókuszál. A hazai viszonyokra szabott, aktuális utalásokkal sűrített produkció témájából kifolyólag elkerülhetetlenül didaktikus. Az amfiteátrum-szerű tér jól működik, a mozgási irányok szimbolikus jelentőséget kapnak, a nyitott tér szempillantás alatt zárt fallá képes változni. Az előadás befejezése riasztó, megtörténik az, amiről mindenki azt gondolta, hogy nem lehetséges, a játék véresen komollyá vált, és nem lehet egykönnyen abbagyni.

A múlttal való szembenézés, az ügynökműlt kérdéseivel két előadás foglalkozott a fesztiválon. A Szputnyik Hajózási Társaság Závada Péter költő és slammer első drámai munkájával, a *Reflexszel* lépett fel a fesztiválon, mely egy orvosnő történetén keresztül – akitől politikai ellenfelei úgy szeretnének megszabadulni, hogy skizofrénnak nyilvánítják – nyújt kritikát a besúgóktól és káderektől hemzsegő rendszerről. Az ötvenes évek közepén játszódó előadás szereplőit (jellemzően kórházi dolgozókat) ugyan csoportosíthatjuk rendszer iránti elkötelezettségük mértéke és jellege szerint, mégis közös bennük, hogy igazán nem hisznek semmiben, a miniszter ugyanolyan meghasonlott,

mint a téren és időn kívül közlekedő kőműves. A szereplők teli van félelmekkel, az emberek közérzetére különös nihil telepszik rá. Az előadásban bármi megtörténhet, és mintha szellemek járnának a kórházban: maguktól kinyílnak az ajtók, áthatolhatóak a falak, összecúsznak a tér és az idő. És persze nem tudhatjuk bizonyosan, hogy a színházi események nem pusztán csak az orvosnő fejében játszódtak-e le. A Szputnyik Társulat jellegzetes, filmes hatásokkal operáló játékstílusa erős atmoszférát teremt, jól érzékelteti a bizonytalanságot, okkal és ok nélkül működő félelmeket. Egyébként ez az előadás gyenge pontja is, a neurotikus idegállapotok három dimenzióban történő megjelenítése dramaturgialag fontosabb, mint maga a darab, hiába a jó párbeszéd, az ismétléses szerkezetből adódóan a darabból egyre inkább elvész a meglepetés, a kiszámíthatatlanság.

Pintér Béla remek formában van mostanság, az utóbbi években számos emlékeztető előadást láthattunk a társulattól (a *Szutyok* vagy a *Kaisers TV, Ungarn*), az új, *Titkaink* című produkció ebben a sorban is kiemelkedőnek számít. A táncművészet mozgalom hőskorában játszódó előadás középpontjában egy pedofília miatt megszarolt és szervezett néptáncos áll. Díszletelemként a háttérben hatalmas szalagos magnó dolgozik, lejátszik vagy fölvesz, tulajdonképp mindegy, jól érzékelteti, hogy egy ilyen közegben nem létezhetnek titkok, a politika befurakszik mindenhová, a legprivátabb szférába is. Zsarolások és besúgások alakítják a cselekmény menetét, barátságok és családok mennek tönkre, de az előadás nem csupán a kor-képre fókuszál, rámutat a jelen és múlt szoros egybefonódására: a régi besúgók ma is élnek, mitöbb jelentős funkcióban vagy pozícióban vannak, a titkok egy része napvilágra kerül, másik része pedig egyre mélyebbre, megoldatlanul vagy kimondatlanul, újabb családi és társadalmi tragédiákat generálva. A *Titkaink*-ban remek színészi alakításokat láthatunk, és Pintér Béla színházának jellegzetességei briliáns egységben jelennek meg. A korai előadásokra jellemző népzenei-néptáncos motívumok a táncművészet közegében bizonyos távolságtartással kerülnek újra előtérbe, és a korábbi előadások tematikája is megjelenik: a művészi tehetség kérdése (a tehetségtelen táncos besúgóként áll bosszút a többieknek), a családi erőszak (saját pedofiliájával szembesülő mostohaapa figurája). A nyelvi poénokban, komikus helyzetekben bővelkedő előadás hangvétele most is egyszerűen humoros és tragikus, ahogyan azt az évek során megszokhattuk a társulattól.

A TÁP Színház a *Jövedelmező állás* című produkciójával szerepelt a fesztiválon. Az Osztrovsz-

Teszárek Csaba, Tatai Zsolt, Spiegl Anna, Pethő Gergő, Móróczi Adrienn, Pallai Mara a *Semmi* című előadásban. Fotó: Éder Vera

kij-adaptáció amolyan kortárs korrupciós látélet, élő zenei aláfestéssel (Puszi együttes), színpadi revü formájában mesél arról a nem meglepő dologról, hogy az életben minden pénz és kapcsolatok függvénye. Az ellenálló idealista ugyanolyan nevetséges és programszerűen szájalmas figura, mint az impotens pénzosztó, de persze nem kérdés, hogy mindenki ez utóbbi kegyeit keresi. Műfajilag sokszínű építkező jelenetekkel, dokumentarista filmes bejátszásokkal, erős társadalomkritikával fűszerezve. Ahogy a címe is mutatja, ugyanaz a témája a Krétakör Produkció október elején bemutatott *Korrupció* című előadásának. A híradások szerint az alkotók több mint negyven lehetséges helyszínnel vették fel a kapcsolatot, de az intézményvezetők nem merték felvállalni az előadást, mely végül a MAFILM egyik stúdiójában lelt otthonra. Az előadást egyelőre magam is a kritikákból ismerem: a korrupcióról való hűvös, dokumentarista stílusban prezentált állásfoglalás – miszerint a hétköznapi minden szintjén ott a zsarolás, visszaélés, sikkasztás, mutyizás és csalás – egy szövevényes család-történetből bontakozik ki. A produkció kritikusi egyébként a Gulyás Márton által írt és rendezett hatalmas anyagból épp a kibontakozó, jól megírt drámát hiányolták.

Nagyot szolt két évvel ezelőtt a marosvásárhelyi Yorick Stúdió *Bányavirág* című előadása, aztán a színikritikusok által a 2011/2012-es évad legjobb kortárs drámájának választott Székely Csaba-darab hamarosan trilógiává bővült. Csizmadia Tibor a teljes trilógiát megrendezte a Szkénében és a Pincészínházban, és mindhárom produkció (*Bányavirág*, *Bányavakáság*, *Bányavíz*) szerepelt a fesztivál programjában is. Figyelemre méltó az ajánlott programból a 011 Alkotócsoport *Droszt* című elő-

adása, mely igazság szerint inkább filmes, mint színházi munka – valójában a színpad háttérében elhelyezett vetítövászonon látható. Radnai Márk rendezésében taxisok mindennapjaiból láthatunk jeleneteket, a közhelyes sztorik mellett vannak meglepő fordulatok is, a jelenetsorok érzékeny és érzelmes keretet kapnak. A technikai megoldás látványos, színpadon egy taxit láthatunk, melyből ki- és beszállnak emberek, de a vetített jeleneteket jelen idejű felvételek és bevágott képkockák együttese hozza létre.

A *Jövelmező állás* is szókimondó, de ebben ezúttal Gergye Krisztián Társulatának összművészeti munkája, az *Opera Amore* vitte a pálmát. A produkció az A. E. Bizottság zenekar *Jégkrémbalett* és *Kalandra fell!* albumainak remixéből épít ütős kortárs (kultúr)kritikai opera-pamfletet, a színpadi showtáncosok és operaénekesek közreműködésével ad pontos látéleletet kulturális közérzetünkről. Már-már pofátlan előadás, némi személyeskedő éllel, melyben van például független színházi szabadságharc, first lady, rovásírásos és ciril betűs felirat, meg decens házaspár, amely kétségbeeseten veszi tudomásul, hogy nem az operettszínházban van. A zenei anyag erőteljes (a zenekar élén Philip György Che Guevara-álarcbán), a dalszövegek meglepően aktuálisnak hatnak, és a szürreális illetve dadaista szövegekhez tulajdonképp passzol a színpadi zsúfoltság és az abszurd jelenetek sorozata.

Érdekes, hogy a fesztivál határon túli előadásai egész más módon törekedtek az aktualitásra. A temesvári Csiky Gergely Színház *Boldog béke-idők* című improvizációs gyakorlatokból felépülő produkcióját Hajdu Szabolcs rendezte. Az előadás középpontjában egy művész (író) áll, az ő életét, gondolatait, álmait, félelmeit jelenítik meg különféle színházi technikákkal az egymáshoz lazán kapcsolódó jelenetek. Egy erőskező dramaturg javára vált volna az előadásnak. A szabadkai Kosztolányi Dezső Színház ugyancsak művészsorssal foglalkozik, *Az ember komédiája* a fiatalon elhunyt költőnek, Sziveri Jánosnak állít emléket. Táborosi Margaréta rendező mozgásszínházi eszközökkel és vizuális elemekkel képes egyszerre lírai és groteszk hangulatot teremteni a színpadon. Az előadás természetesen értelmezhető Sziveri költészetének és életrajzának ismerete nélkül is, de akkor tud igazán fontossá válni, ha van

némi fogalmunk a sokrétű kulturális kontextusról (határon túli magyar irodalom, irodalmi kánon stb.).

Mi sem jelzi jobban a generációk összefonódását, mint hogy Horváth Csaba Táborosi Margaréta osztályfőnöke a Színművészeti Egyetem fizikai színházi koreográfus-rendező szakán. A Forte Társulat produkciójában kiforrott egységben jelenik meg mindaz, amit fizikai színháznak nevezünk, az Agota Kristof regényéből készült *A nagy fűzet* című produkció véleményem szerint a tavalyi színházi évad legjobb független előadása. A fesztivál előadásaihoz ugyanakkor tematikusan és műfajilag is távolabbról kapcsolódik. A háború borzalmai elől embergyűlölő nagymamájukhoz költöztetett ikerpár fejlődéstörténete megható szimbolikával bontakozik ki a játéktérben, a szöveg, a mozgás, a felhasznált tárgyak (töménten mennyiségű zöldség-gyümölcs: krump-lisztsákok, hagyma, sütőtök, nyers- és száraztészta halmok) tökéletes egységében. Az ikrek saját nézőpontból kezelik a világot (amely ettől válik élhetővé és elviselhetővé), a zöldség-gyümölcs eszköztár pedig újabb nézőponttal és jelentésrétegekkel gazdagítja a párbeszédet: elemel a realitásoktól, újabb fikciós szintet hoz be a történetbe – felerősít, illusztrál, ellentétez stb. Sajnálom, hogy az előadást nem sikerült feliratozni, szöveg nélkül a jeleneteknek csak töredéke érthető, hiszen a mozgás és a fizikai aktivitások nem csupán megjelenítik és aláfestik a szöveget, hanem sokkal bonyolultabb jelrendszert hoznak létre.

Ugyancsak felirat nélkül maradt a nyíregyházi ak történelmi darabja, a pártütőkről, családi és társadalmi viszonyokról szóló királydráma, *Tigris és hiéna*, melynek szövevényes cselekménye anyanyelvi nézőknek is komoly feladvány. Emlékeim szerint ezen az előadáson kevés külföldi vendég volt, mégis kellemetlen helyzetet adódott abból, hogy a fesztivál rendezői a feliratok hiányát úgy próbálták megoldani, hogy az egyik szervező kolléga az utolsó sorban, az előadás közben tájékoztatta a mellette ülő vendéget a színpadi eseményekről.

Ha a műfaji sokszínűsége gondolunk, szívesen láttam volna még egy előadást a fesztivál programjában. A PanoDráma *174/B – Az igazság szolgálói* című verbatim színházi produkciója egy 2009-es

esetet (a hírhedt sajbábonyi eset, amikor cigányok megtámadtak egy autót, melyben gárdisták ültek) dolgoz fel a szemtanúi elbeszélések és a bírósági periratok alapján, és a kisebbségek védelmében létrehozott törvény működését és alkalmazását igyekszik körbejárni. A produkció végén egy minden alkalommal más-más, civil vendégekből álló esküdtsek dönt arról, hogy a képzeletbeli bíróság kinek adjon igazat. A Panodráma produkciója ha-

Nagy Norbert, Krisztián Csaba *A nagy fűzetben*

Fotó: Dusa Gábor

zánkban egyelőre egyedi műfaj, izgalmas módon ütközteti egymással a színházat és a valóságot, valamint a különféle igazságokat.

A fesztiválprogramot végigtekintve is világos, bármily közhelyesen hangozzék: a mindenkori színház – mint előadó-művészet – a jelenre reflektál (megint itt a paradoxon: nincs nem kortárs színház), ezért nem lehet nem politikai jellegű, és nem lehet nem kritikus. A mindenkori politikai hatalom hajlamos elfelejteni, hogy a kritika önmagában nem ártalmas, sőt lehet kifejezetten produktív, de csak ott, ahol a művészet és hatalom között demokratikus párbeszéd működik. A kortárs színháznak, illetve színházi fesztiváloknak akkor van esélye, ha találnak olyan finanszírozási formát, mely nem kizárólag a politikai erők által manipulált állami támogatásokra épít. Ez pusztán elkötelezettséggel vagy önkéntes munkával nem működik, ehhez szakemberek kellene. Láthatjuk, hogy évről évre születnek fontos, minőségi előadások. Megérdemelnék, hogy profin lebonyolított fesztiválok keretében kapjanak nagyobb népszerűséget és találjanak maguknak új közönséget. A misszió ilyenkor működhet csak, és rossz közérzetünktől is ilyenkor szabadulhatunk.

Dezső Sára, Mikécz Kornél, Szakács Ildikó, Ruzsom Mátyás, Lőrinc Katalin az *Opera Amore*-ban
Fotó: Kóvágyó Nagy Imre

A MINDEGY ÁRKA

Markó Béla: Csatolmány

Széles körben hosszú időn át sokszor hangoztattott, de elhamarkodott irodalomtörténeti vélekedés volt egyetlen versalak, az egyéni kidolgozásáért és termékeny, programos vállalásáért ugyan erősen dicséret szonett-alakzat költőjének tekinteni Markó Bélát. A szonett újabb magyar formálás- és formálódás-történetében természetesen kivételes hely illeti meg őt. Az 1989-es *Mindenki autóbuszától a Festékköltők az éjszakán* 2012-es gyűjteményéig számítva az előzményekkel is bíró, jelenleg is tartó folyamat hűsége, kiteljesedése rá a bizonyosság. Azonban a közelmúltban módunk nyílt tapasztalni, hogy a szonettel sajátos összefüggésekbe ágyazható haiku ugyancsak a sorozatosságra fölesküdt mestert találta meg Markóban (*Boldog Sziszüphosz*, 2012 stb.), a *Kannibál idő* válogatott versei pedig már 1993-ban tanúsították, hogy például a dalszerű, noha rímtelen kisforma, a hosszú soros nyújtózkodó szabad vers, a beatköltészet hatásaiból visszamaradt plakátosabb, kihirdető attitűdű költemény és más verstípus sem (volt) idegen e műhelytől.

Nagyjából bő két esztendeje vehettük neszt, hogy a szonett- és haikuköteteket gyors egymásutánban publikáló Markó Béla – akit némi szünet után a költészet részben visszahódított magának a politikától – egy harmadik lírai formát, beszéd-módot, témakört is sajátjaként vezet be a 2010-es évek magyar lírájába. A főleg a népköltésztől és a 19. századi népies műköltésztől előrökölt félrímes strófafelezést, mely tartalmaiban legfőképp a magyarság-tematikára irányul nála. (Akadnak 20. századi innovációi is ennek a hangnak, éppen Markó szűkebb szellemi-művészi közegében, az – 1970 körüli – erdélyi magyar költészetben, ám az így épített szakasz jellege és a belőle kibomló nagyobb szerkezet inkább ironikusabb, könnyedebb vagy lefokozott tárgyak közvetítésére szokott alkalmasnak bizonyulni, némi gunyoros önreflexióval.)

Markó félrímesei – melyekből a *Csatolmány* című 2013-as könyv (Bookart) összeállt – jobbá-

ra négy-négy sorokra különülnek, mutatóba hagyott párrímes kétsorosokkal csak az *Eredet* és a *Cymbalum Mundi* él. Az olvasó monokróm tónussal szembeül, nagyjából egységessé temperált dikciót hall ki a három ciklusból. Annak ellenére, hogy többféle verselési változat kerül egymás mellé. A valamennyi sorában mindössze négy szótagot engedő hangütés (Magyar kert: „Magyar kertben / minden formás, / s mérsékelt a / formabontás. // Magyar kertben / magyar rigó: / magyarnak len- / ni jó, mi jól”) szinte a gyerekversig, mondókáig egyszerűsíti magát, fanyar derűje a sorvégekkel való kockázátpackázást is jól tűri. Rögtön utána a *Csak hatvan* főként a válaszrímet pattintó szakaszará sorokból egy szótagot még le-lecsíp („Hatvan perc van / egy órában, / élek egy kakukk / torkában” stb.). E kihegyezett sorok jobbra önmagukban is árulkodóak a születésnap számvetéskor, midőn inkább billen, mint csendül az ünnepi pohár (*csak bolond; ostoba; valahol; happy end* stb.). A Magyar kert melletti másik két ciklus-címerező vers közül a Magyar dráma már egyértelműen láttatja, kiaknázza a felező nyolcast és környékét („Európai nyelveken / könnyű nagyon a győzelem, / széttartott két ujj: V betű, / ugye hogy milyen egyszerű! // De látnátok, egy hű magyar / egész nap mennyit csűr-csavar, / mivel akárhogy tekeri, / a Gy mégsem jön ki neki”), míg a Magyar bánat voltaképp egy nyolc szótagos sort tördel ötösbe és hármassá („Az egész csak egy / táncterem, / amíg az ember / ráncatlan, // a verse is még / rímtelen, / s mindene van, mert / nincstelen...” stb.).

A későbbiekben azután megnyúlnak a félrímes strófák sorai. A kulcsvers *Csatolmány* hét szótagos sorokkal lüktet, hatásában érdekes zökkenővel-hiátussal a felező nyolcas asszociáció alá is rendelve („Nagyanyám fiatal volt, / amikor elcsatolták, / akkor lett nagyanyátlan / s nagyon kicsi az ország” stb.), s ezt viszi tovább az *Ég*, később a *M. Kir. Posta*, a *Költők*, a *Félálom* és számos társuk. Még csak a tizenötödik oldalán járunk, s ránk köszönnek a hangsúlyos-üte-

mező verselés még hosszabb sorai: kilencesei a *Delikát*ban („Kodály-ország, Csontváry-ország, / Babits-ország, Karinthy-ország / verbénája és rozmaringja / egyfolytában szivárgott hozzánk” stb.: így ízesül a *Zsarnokvér*, a *Scherzo*, az *Összeg* is). Kilencesek és nyolcasok stafétája a remek *Sportvers* („Persze, mi csak a rádióból / ismerhettük Puskás Öcsit, / de így is jól tudtuk, hogy mindig / félelmetesen működik” stb.: *Úgy képzelem; Láthatás; Világtalan*). A kétsorosokból szerveződő két vers sorai tíz-tíz szótagosak.

Nem sorokat centizünk, nem szótagokkal bíbelődünk. Markó Béla akkurátussága, mívéssége – mint valamennyi könyvét – áthatja a *Csatolmányt* is. Gondos versmérnöként számol azzal, hogy epikusabb anyagát a testesebb strófák, a halkabb léleküzeneteket, valamint a rezignáció közvetlenebb rebbenését a karcsúbb szakaszok hordozhatják inkább. Ha olykor tárgyias-leíró versről ejtünk szót, Markó ezúttal eseményes-leíró költészetet művel, a 20–21. századi historikus hosszmetsetet a vallo-másos keresztmetsetek verseivel tagolva. E közlés-módban a rövidre zárást nem követelő, terjedelme-sebb kifejtéseket és gondolati ugrásokat is engedő félrímeségé, magáé a versalkaté (ezen belül a sor-hosszúságé, a mondatzenéé, a rímzsongásé) a főszerep. Ezernyi színnel, variánssal. Hiszen például mekkorát nő a kancsal rím a „sima” félrím helyén (*kíntalan – hirtelen; bútoron – púderon* [Magyar bánat]), hogy felszorzódik a félrímet néha kiváltó bokorrímet hatása! A *Fakardban* kétszer, kétféleképp (*x a a a; a a x a*): „S az újabb színdarabban / puffog a bodzapuska, / sikoltoz cáranyuska, / menekül cár-atyuska. [...] Még sírdogál a nemzet, / de mosolyog a nemzett, / hogy most már egy vidámabb / nemzeti dalt szerezhetsz”. A *Költőkben* (*x a a a*): „Most már beülnék ismét / egy rossz szekérderekba, / de hol van Költő Béla, / s hol a vastartaléka?”

A viszonylag monoton – és a magyar vershagyományban nem mindig a legkedvezőbb tartalmakkal és produktumokkal terhelt, olykor túlon túl egyszerűnek, szegényesnek, „léhának” ítélt – félrímes forma a monogramok olvasási-kiejtési specifikumaitól (szemre akár: „szótagtalanságától”) ugyanúgy új életre kelhet, mint a majdnem az egész sort birtokba vevő igen hosszú szavaktól. A *Delikát* tucatjával sorolja az 1989 előtt sok nehézség közepette Erdélybe látogató, a maguk módján az ottaniaknak segíteni igyekvő magyarországi barátok névbetűit, a „titkosítással” is plusz energiákat keltve: „K.T., G.Gy., B.E vagy D.A., / a Nagy Gazsi, ki értünk is ló-fut, / aztán megáll, s egy felhőn ülve / nézi, hogy hol van Olga Korbut” stb. (E szakaszban a Markó-vers időnkénti gyengéje is megmutatkozik: nem megjelenít egy személyt vagy történetet, csak képzettársítóan, vala-

mely nyelvi elemmel ráutal, emlékeztet rá. Az elhunyt Nagy Gáspár költő neve mellett a „felhőn ülve” igencsak elkoptatott kép, s önmagában jelentésten a *Csak nézem Olga Korbutot* című nevezetes költeményére való üres célzás. Máskor itt-ott a magyarázkodó töltelékek lógnak ki: „mivel-hogy ezt is örököltük, / úgy értem: gyűrött, de örök” [*Second hand*]. Az „úgy értem”-nek nincs lírai koherenciája.)

A feltűnően hosszú, sok szótagos szavak a soronkénti két-három-négy szóhoz szokott olvasás-irramot hirtelen fékezhetik, a gondolatmenetet másik vágányra állíthatják. A *Tél* heteseiben olykor az összes, vagy egy híján az összes szótagot lefedi egy (általában összetett) szó: „Amikor megébredtünk, / hogy éjfél ut az óra, / már egymást is figyeltük / lélegzetvisszafojtva”; „Fiúk, lányok fogadták, / s még virágot is hoztak / a helikopteréből / közénk lejött gonosznak”; „Kamaszként álmodoztunk, / hogy egy hegyes karóval / átszúrhatnánk a szívét, / s az örökkévalóval // végeznék mindörökre”; „mert nem halt meg a zsarnok, / de vérátömlesztéssel / kint a sötétben paktál / menyéttel s denevérral”.

Markó újfent érvényesülő kivételes szerkesztőkészsége a három mottóvershez (Magyar kert; Magyar dráma; Magyar bánat – a könyvben ezeknek a címe van dőlt betűvel szedve, akárcsak a szövegük) sorrendben tizenhárom, tizenkét, tizenegy költeményt csatol. A kötet egységességén belül a talán a véletlennek is köszönhető fogyásképzet jelentést nyer, a főgondolat részévé válik. Az időbeli keret, a temporális következetesség és feszesség ismét poétikai értékhordozó. A három mottóvers keltezetlensége feltűnő: kiemeli őket a mindennapokból és az (idő)folyamból is.

A további alkotások időrendben, aggályosan datálva követik egymást. (A keletkezés helye mindig ugyanaz: Marosvásárhely – egy „fél” tekirdagi kilépéssel a *Nincs* esetében.) Az első dátumozott vers, a *Csak hatvan* a költő hatvanadik születésnapján, 2011. szeptember 8-án készült el, az utolsó vers nemzeti ünnepkor: 2013. március 15-én. A személyes és a közös a két végpontban feltételezi egymást, kifejezve a könyv lényegi beállítódását. Egyes ötletszikrák, rokonító szintagmák két-három szom-

Bookart, Csíkszereda, 2013

Egy kötet paramétere

Korpa Tamás: Egy híd térfogatóról

A híd olyan építmény, amely kapcsolatot teremt a távolságok között. Korpa Tamás az értelem hídjait tanulmányozza. Így nemcsak két olyan különálló kép érintkezhet egymással, mint „egy kelet-európai óvodán megülő / örökös oroszos este”, hanem a témákban és valóságokban sokrétű versek is a közös filozófia hídja által szövődnek egyetlen látomássá. A tematikus szálak pedig annyira elszakadnak látszólag egymástól, legyen szó a verssorok vagy az egyes művek kohéziójáról, hogy gyakorlatilag a tájleírás, a belső tér és az emberi viselkedés hármassága különül el a kötetben. De még maga a festői attitűd is megsokszorozódik, ha felnézünk a Drezdától Pekingig tartó körúton.

A sokrétű gondolkodást összetartó filozófia a pillanat idő- és térbeli kitérítése a kötetben. Jól rekonstruálja ezt a címadó vers, amely a hidat olyan többretegű szerkezetként ábrázolja, mint „a bőr / egymásba tapadó rétegei”, ahol „egyszerre vagy / jelen mindegyikben”. A híd pillérei a címadó versben a sztrádáktól a vízi élővilágon át tartó rétegzettség által térben, az emlékek és a lovagkor felvillanásával pedig időben is megsokszorozódnak. A híd pedig maga a pillanat, a rétegeket egyben tartó statikus erő. És a pillanatnak ez a vertikális-horizontális kibontása általánosságban jellemző az egyes versekre is, akár közvetetten a térleírások részletezésével (*A hosszú napszak, Balkon de cluj, A völgy erdőkerület, Térmemória*), az idő fogalmának folytonos körülírásával (epizód, másodperc, napszak, perc, homokóra, six o'clock), vagy olyan lírai láttatásokkal, mint a *Lelakolt szobák* című versben: „hány befalazott képtár van odafönn a várban, / s zenezoba? hány lelakolt szertár.” De a térbeli síkokon túl is erre utal a versindító „örökké tárt pillanat:” asszociációs mezője. Ennek tudatában ugyanis minden mozgalmasság már a pillanat kibontását segíti elő: „isznak, / a Medve Bőrre bárban, egy improvizált tében. / kortyonként változó

indítékok a hőtérképen.” Hasonló lírai látomást sugall a *Variációk szoborra* című vers a szobor ontológiáját vizsgálva: „visszanyitja egyik kezét a mester. / elmerül a samponos vízben. / horpadt combjai a kád belső falát súrolják. / idő: négy óra múlt. a fehér falra dőbber a friss mész. / holnap – fürdőköpenyéből vizlat, kinéz – / szobor lesz ez is, (...)”.

Külön kiemelném a borítón a szerző vezeték- és keresztnéve között áthaladó zöldes sávot. A híd itt az idő és tér filozófiája mellett máris az identitás, a személyiség jelképévé válik, önmagunkat összetartó erővé. Az emberi léte való utalás is ezt a gondolatívét erősíti a kötetben, akár egy-egy költői szókapcsolat, akár egy egész vers tematikáján keresztül. Ciklusoktól függetlenül jellemző tehát az emberi testrészek egyszerű képi használata, mint leíró eszköz (a völgy szája, a folyó könyöke), de ennél összetettebb az egyes versekben a létezés tematikus megjelenítése. Az önmeghatározást, az emberi létkérdés fajsúlyát nyomatékosítja a kötetben finoman felvázolt testi szerelemre való utalás is, amely általában mindig az objektív térleírásokból zökkenve át feltételezi egyfajta mélyebb emberi kapcsolatot szükségét. A már elemzett *Variációk szoborra* című vers *szobor és mester* alcíme, naturalisztikus leírásai, megszemélyesítései pedig – hiszen élettelen dologról beszélünk – („alvás közben elvékonyul a szemhéj”) akarva akaratlanul az ember teremtettségét, a porból lettünk porrá leszünk állapotot idézi fel. Az emberi létet ragadja meg a *Portré egy északi juharral* című önálló ciklust elfoglaló, egyébként cím nélküli alkotás is. A majdhogynem kötet végi vers az emberi kapcsolatokat úgy sokszorozza meg, ahogyan korábban az idő és a tér esetében is megfigyelhettük. Ennek eszköze kezdettől fogva a hosszú életű juharfa emlékezete: „nemzedékek nemet cserélnek. beleürül / a lombba sok havi hormon”. Az emberi kapcsolatok rétegzettségét a nemzedékek és a chatszoba fogalma közti ellentét hordozza,

mint a tág és a közvetlen érintkezés, miközben ezzel párhuzamosan egy juharfa életműködése, sorsa a tét. Megsokszorozódik az önidentitás is, amikor a lírai én önmagát hasonlítja egy chatszobához, vagy a saját halálhíréről értesül egy olyan transzcendens térben, mint a templomkert. A fát és az emberi életet a már ismert metaforák és megszemélyesítések asszociációi kapcsolják össze, például a tüdőlebeny, vagy az emberi viselkedés és a fa működésének elmosása: „új fogakat növesztenél”.

A tér, az idő és az emberi lét rétegzettségének gondolatát fogja össze a kötet utolsó előtti darabja, *Az arc éjszakája* című ciklus címadó költeménye. A lépcsőház keramitkockáitól a vízen át jutunk el az arc felületének apró részleteihez a versben. Arcunk az identitásunk tükré, de ennél sokkal több. Jelzi az elmúlást, az örege-dést. Az éjszaka, mint napszak és a folyton visszatérő kérdés, „Idős vagy?”. Ezt erősítik azok a sorok, amelyek feloldják az arc motívumának közhelyességét, megszemélyesítve az egyes testrészek elmúlás okozta vívódását (szem, nyelv, száj, áll, szakáll). „tenyéryni telken konokul siklik az íz / a nyelven, az erek fekete rácsán, nyálunk/veszi körbe, és pajzsra emelve kérdi tőle, / idős vagy? nem idős az íz a habkönnyű / nyelven.” A tér, és idővel együttesen az emberi ontológia az arc közvetlen megjelenítésén túl is hangsúlyossá válik a kötetvégi alkotásban. A kiinduló éjszaka és a hajnal záró képe ugyanis a haláltól az újjászületésig tartó útra emlékeztet: „datolyabarna filterként / áznak arcában a szemek. intenzív a hajnal, / mint egy emlékezetvesztés.”

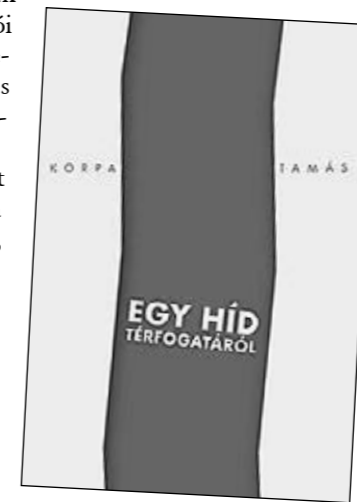
A filozófiai háló lehetősége nélkül nehezebben lenne értelmezhető Korpa Tamás szövegverseinek bonyolult nyelvezete. Terjedelemre sem könnyűek ezek az alkotások, de jellemzőek mellett a nyelvteni tárgy és alany elé beékelődő megtöbbszöröződő mondatrészek, a központozás teljes felborítása, ami megkívánja a lassú és precíz olvasást. A különálló képek keresztezése, a rövidítések és az idegen sza-

vak gyakori használata folytán pedig még nagyobb odafigyelést, elmélyülést igényel a befogadás. A megtalált, felismerni vélt gondolatok és az egységes kompozíció mégis felülmúlják azt a feltevést, hogy egy első kötetes szerző pusztá szárnypróbálgatásait olvassuk.

A valóságtöredékek tehát egyetlen közös mederben oldódnak egyé, de az idő és tér közös filozófiája mellett érdemes megfigyelni a távoli képek asszociatív szerkezetét. Korpa olyan apró részletekben talál rá a líraiságra, mint az origami hatyú felpuffadt szárnya, a manzárd szobák csúcsai, az iPod érintőképernyője. Még ez utóbbi sem tűnik erőltetettnek a mértékletes és funkcionális használat következtében. Az eredeti képek asszociatív összetársítását talán jól jellemzi a *Napok II.* című vers. A művekre általánosságban jellemző az objektivitás és a személyesség különleges harmóniája, ahogyan ennél az alkotásnál. Az ezt megelőző *Song* című vers és az itt megjelenő vigília szó olvasata

sejteti a szituációt: gyászoló barát lép elhunyt társa szobájába. A vers leírásokból indul el, és a mozgalmasság felé tart. A felsorolt tárgyak egyike sem a barátság vagy a búcsú közismert metaforái, a statikusság és a mozgalmasság eredeti kontrasztja mégis jól kivetíti a hiány okozta vágyódást: „most feltöröd / barátod lakását. megmászod ágyát, felöltöd felöltőjét, / összejárákálod ujjaiddal a saktáblán pattanásig feszült / viszonyt. rezgésbe jön a nappali s ütemtelenül / csillapodnak le a tárgyak. felkavart tükörben a sértett csillár / fénye. kicserélsz nagyvonalúan / egy ólomkatonát. a baljós királyt”. Itt is, a távoli képek összeérintésével is érezhető tehát az az ismeretlen erő és az a mélység, amely a kötet egyes darabjait sem hagyja elszakadni egymástól.

Korpa Tamás első kötetes szerzőként mély filozófiájával, választékos kifejezőerejével túllépett a hangpróbálgatáson, és elindult saját hídján egy tudatos költői pálya felé vezető úton.

Fiatalkorú Írók Szövetsége, FIZK Könyvek 60., Budapest, 2013.

Élünk, szeretünk

Egressy Zoltán: Majd kiszellőtetsz

A *Majd kiszellőtetsz* Egressy Zoltán húsz, „holdas és holdtalan” prózaszövegből álló regénye. Vagy inkább novellafüzére? Az alcímként szereplő „fejezetek” meghatározás regényt sugall (vannak-e egy novelláskötetnek fejezetei), az egyes részek, novellák, elbeszélések, tárcák viszont füzérszerűen kapcsolódnak egymáshoz, sőt leginkább egymásba. Bár különálló, de egymástól nem független történetek – kivétel nélkül minden egyes szöveg olvasható és érthető magában (az erős címek is erre engednek következtetni), azonban sokszor érezni, hogy az elmesélt történet nem az első mondatból indul, s a zárást jelentő ponttal messze nem ér véget. Mégis-csak regény?

A műfaji kérdések mindenesetre a legkevésbé fontosak Egressy Zoltán könyve kapcsán. Lényegesebb, hogy a *Majd kiszellőtetsz* utolsó fejezetéhez érve olyan novellához jutunk el (*Az édes élet*), amely a kötet csattanós csomópontjaként egy helyszínre sűrítve, seregszemleszerűen vonultatja fel a fontosabb szereplőket, leleplezve és egyértelművé téve a köztük lévő kapcsolatokat, s amely a rezümé jellegű zárás miatt azonnali újraolvasásra kényszerít. Az újraolvasás pedig a bonyolult csavarok és fordulatok, elválások és találkozások mentén szerveződő történetek szétszalazhatóságával kecsegtet. Kétségtelen, ez néha komoly összpontosítást igénylő, már-már nyomozói munka, de elsősorban élmény, a ráismerés, az olvasás öröme: a megértésé. Egy nagy párcapcsolat a világ – derül ki a könyvből, amely ennek a nagy szomorú képnek a különféle árnyalatait mutatja fel.

Az említett egzaltált zárás, *Az édes élet* egy hajón zajló lakodalom története, egy nem túl fényesen sikerült, bacchanáliába és verekezésbe torkolló lagzié, amelyet nem elsősorban a fenyegető, majd menthetetlenül lecsapó vihar tesz felejthetlenné, mint inkább a könyv fontosabb szereplőinek látványos (új) egymásra találása és az ebből szépen

adagolt feszültséggel kibontakozó oltári balhé. Ha jól számoltam, a kötet huszonnégy hőse méri össze tudását és erejét a szűk térben: mindenekelőtt az ifjú pár, vagyis Luca, az ügyész és Laci, az író („ketten együtt nincsenek még kilencven évesek”), akiket minden meghívotthoz különös szál fűz, a valamikor színházi rendezőként dolgozó taxistól kezdve a koldusbotra jutott magyartanáron át Luca egykori gyámolítójáig, a Dunhillt szívó papig. Az a Gabi is szerepel a meghívottak listáján, mi több, tanú, akinek régebben nem csupán Lacival, de Lucával is viszonya volt, s a vőfély és a hajótulajdonos személye is megkerülhetetlenül fontos – ennél többet elárulni: spoiler volna. Talán ez a névsor is érzékelteti, hogy a záró novella kezdettől újra- és újraformálódó, majd végül a szó szoros értelmében széteső közössége, valamint a közösség tagjainak kusza egymásra utaltsága, azaz a „minden összefügg” jóleső bizonyossága egyben a „minden összefügg” karikatúrája is. Egressy Zoltán azonban nem elégszik meg a hullámmzó Balaton közepén imbolygó luxushajón partizó, majd végül zuhanó „mindig szörnyű” násznép tragikomikus allegóriájával, a kurta utolsó bekezdésben kimentti hőseit a vízből – épp annak az időközben vízimentővé avanzsált Dávidnak a közbeavatkozásával, aki a menyasszony egykori plátói szerelme. Van tehát elcsúszás, a történet pedig nyilván folytatódik, aligha más körülmények között, lévén, addig megnyugtató módon az is kiderül: az esküvőn elhangzó „igen” is nélkülözheti a bizonyosságot („aki csábítható, az csábítandó is, miért ne.”) A kissé talán elsietett záráson sokat segít az utolsó, a mesék világát idéző ironikus mondat: „nem számít, túlélték, élnek, ez a lényeg, ők is, mindenki, vége már, emlékezetes lagzi volt, talán falun se sikerült volna emlékezetesebbre.” Nem elképzelhetetlen, hogy a folytatásnak a kötet első novellájához, a Luca agresszív kirohanásával végződő *Nem, nem, köszönöm*hez is köze

van. Ez esetben a vég valóban nem lezár, a kezdet pedig – de ennek részletezése ugyanúgy az első olvasás rovására menne.

A *Majd kiszellőtetsz* csúcspontjái hosszú és kacskaringós út vezet. Ezt az utat leginkább az egyes szereplők élőbeszédszerű elbeszéléséből ismerjük meg. A kötet kétharmadában egyes szám első személyű narrátor szólal meg, sokszor melankolikusan, de sohasem érzélgősen, Lucától a rendezőig, a hajótulajtól Luca anyjáig, s amikor a narráció egyes szám harmadik személyben hangzik el, a sokszor alkalmazott szabad függő beszéd olyankor is személyessé formálja a szöveget. (Gabi, mielőtt találkozik Lacival: „Ránéz az órájára, lassít, nem akar túl korán a könyvtár elé érni, van még ideje, körbenéz, a környező házak falát vizsgálgatja, ütött-kopott a város, főleg ez a része, szomorúak, elkésérítők a színei.” – *Hatalmas lesz a hold*)

A domináns egyes szám első személyű megszólalás a kötet címében szereplő „kiszellőtetsz”, tisztázás fontos eszköze, egyes szövegek kifejezetten vallomásosak. A titkoktól megszabadulás különösen annak fényében izgalmas, hogy a könyv első felében még a kínos esetek eltussolása a meghatározó: Luca titkolja anyja előtt szeretőjét, Gabit, vagy családja hallgat a nevelőapa testvérének Lucát érintő zaklatásáról – e novella (*Nem, nem, köszönöm*) végén, az időben nagyot ugorva, a lány épp arról beszél, hogy a traumák feldolgozásához a szembeállítás elengedhetetlen, s ha ez elmarad, a személyiség torzul a szégyentől és az elfojtástól. Ehhez képest az utolsó előtti rész, a *Hegyomlás* nagy leleplezése, Laci és öccse beszélgetése „háborús bűnös” nagyapjukról erős változás, s érthetőbbé teszi az egymásba kavarodós, mindent tisztázó lakodalmas zárójelenetet.

A *Majd kiszellőtetsz* vallomásos szövegei konkrétan valakihez szólnak, s bennük a szereplő úgy beszél magáról, hogy közben rendre utal hallgatójára is, kérdésekkel, kiszólásokkal, megjegyzésekkel vonva be őt a társalgásba: „Majd rászoktatlak az eső helyett a hóra, jó?”, kérdi a kórházi nővér későbbi párját, Laci öccsét az *Élénk neon* című novellában. Ez a beszélgetés, vallomástétel, akkor válik igazán érdekessé, amikor a kötetbeli tragikus események idején feltűnő rendőrről egy elszólásból kiderül, lidércesen groteszk álmok gyötrik, s

nem föltétlen emiatt, de pszichiáterhez jár, vagy amikor a skodás taxis (nem, aki a lakodalmon is részt vesz) magnóra mondja orvosának a vele történeteket: „most kikapcsolom a diktafont, doktor úr” – *Álmos utas haragja*. Kinek szól ez a történet – nevezzük úgy, Luca története, s persze Lacié –, ki faggatja őket, és miért? Miért fonódnak egybe szinte áttekinthetetlenül a szálak? Milyen világ ez? *Kicsi*, adja meg a választ az egyik fejezet címe, s vele a hajó tulajdonosa, aki, nem lehet elégszer hangsúlyozni, az egyik legfontosabb szereplője ennek a hétköznapi tragikomédiának.

A *Majd kiszellőtetsz* erénye, hogy nem csupán az eltérő megszólalásmódokat, de a különféle műfajú, látásmódú és modalitású szövegeket is képes az „egész” szerkesztésévé tenni. Az *Ahogy szereti* alapvetően egy „rossz” orvos fiktív levélváltása volt barátnőjével (amellet bravúros levélregény-paródia és stílusimitáció), a Kölcsey Ferenc alakját időutazás keretében szóra-

kozottatón megidéző, kurzívval szedett *A halhatatlan* pedig éppúgy álomleírás, mint a gyulai irodalmi humorfeszítvélre készült, s itt ugyancsak kurzív *Halál Hotel* vagy *Ravatal Rádió*. Így mind a négy szöveg megtalálja a helyét a kötetben, árulkodik az álmodó vagy álmodozó szereplő karakteréről, akár csak a kurzív és normál szedésű részleteket, az álom és a valóság pillanatait biztos kézzel váltogató *You'll never have to*. Jól illeszkedik egymáshoz a számos motívum (hold, eső, hó, fény, színek) és motívumértékű hely is. A szereplők sokszor említik város és falu ellentétét, vagy Luca eszmélésének, de Laci öccse életének is fontos helyszínét, a Vértest; gyakran presszóban ülnek a hősök, de a kórházról sem csak a műben szereplő orvosoktól szerzünk információkat – s amennyire fontos ezeknek a helyeknek a műbeli szerepe, annyira hangsúlyos a tőlük-belőlük távozás, elhagyásuk, a folyamatos helyszínváltás is (külföldi utak is szóba kerülnek).

Van a kötetnek egy tanulmányért kiáltó vonulata – a rendre felbukkanó szakrális vagy természetfölötti közeg, a „vallási és egyéb örület” (*Luca képe*), főleg azonban ennek a profán környezetre gyakorolt hatása. Laci különleges viszonyban van az energiával, a hajón „amerre elhalad, ki-kihagy az elektromos szolgáltatás”, előkerül a Zsoltárok Könyve, a tinédzser Luca egy Szűzanyát ábrázoló

Kalligram, Pozsony, 2013

festményt faggat, s kapja tőle a válaszokat, ahogy egy jólelkű pap is segít a jelenések értelmezésében, s ugyancsak ő Szent Tádé oltáránál könyörög segítségért, hogy megtudja, Dávid nevű gimis szerelme miért nem lehet az övé. Az evilágon túli azonban banálisra fordul: az utóbb az ágy mögé hányt, sőt eltűzelt Mária-kép nemet int, amikor Luca arról faggatja, Laci lesz-e a férje, a rokonszenves pap a lagzi groteszk figurájává zsugorodik használhatatlan és unalmas szentenciáival, s amikor bekövetkezik a baj, a hajó vízbe borulása, „Luca vízbeérkezéskor Szent Tádé nevét kiáltja, később (!) fogalma sem

lesz, miért”. Végül, deus ex machina, vízimentő érkezik. Mégiscsak van mibe kapaszkodni?

Valahogy megúszod, partra evickélsz, üzeni Egressy Zoltán legújabb könyve. S azt is, hogy nyugi, meg lehet szabadulni a súlyoktól. Kis időre biztosan. De természetesen vannak titkok, amelyek sose lepleződnek le. Például hogy ki az apja Luca kislányának. Igaz, ha figyelmesen olvassuk a kötetet, előbb-utóbb – helyesebben: előbb is, és utóbb is – talán ez is kiderül.

Ilyesmit is üzen a regény. Élünk, szeretünk, és ez néha rohadt nehéz.

Pünkösdi Maglódon

Sose bízz a felnőttekben!

Hartay Csaba: *Lerepül a hülye fejetek*

Ha egy sok kötettel rendelkező, ízig-vérig költőnek elkönyvelt alkotó nagy levegőt vesz, majd négy év munkát követően előáll egy prózakötettel, az lehet ugyan meglepő, de a végeredmény még nem feltétlenül lesz unikális. Talán a könyvesbolt kirakataira mutatunk, hogy *nézd már, ezt is ő*, de nem okvetlen esünk tőle hasra, megvonja az ember a vállát, történt már ilyen. Aztán végül vagy nekikezd a mű becserkészésének, vagy megy tovább, s hamarosan talán el is felejtí az egészet. Akik ismerik Hartay Csaba korábbi munkásságát, vélhetően komoly elvárásokkal veszik majd kezükbe ezt a prózaanyagot. Viszonyítani akarnak. Méricskélgni. Mert megtehetik. Mert olvasónak lenni jóleső és megkérdőjelezhetetlen hatalom, és ez rendben is van így. De almát a körtével nem egyszerű és nem is feltétlenül szerencsés dolog. Ha irodalommal foglalkozunk, vélhetően megpróbáljuk szakmai vagy annak látszó eszközökkel gyorsan meghatározni a helyét, az értékét a kortárs magyar szépirodalmon belül, ami nem biztos, hogy könnyű dolog. A folyamat pedig akkor válik különösen izgalmassá, amikor a hasonló közegekből érkező befogadók, olvasók, kritikusok véleményeiről kiderül, kellően távol esnek egymástól. Főleg, ha a kötet megítélése során a *kőkemény életrajz a '90-es évek Magyarorszájáról* címkétől a *bulinovellák* műfaji besoroláson keresztül a vállrándítós *...haverok, buli, Fanta, az egész csak ennyi és kész* ex katedra kinyilatkoztatásokig terjed a horizont, ahogy ez meg is történt a *Lerepül a hülye fejetek* szakmai fogadtatása kapcsán. Mert amiről ennyire különbözőek a vélemények, amit egyszerre lehet magasztalni és fanyalogni lesajnálni, az bizony felkelti az érdeklődést. Az ütős cím, az ellentétes és erőteljes érzelmek segíthetnek egy könyv ismertté válásában, de az sem kizárt, hogy elterelnek bennünket attól, ami az olvasásban a legfontosabb, a saját olvasmányélménytől. És attól, hogy szenteljünk annyi figyelmet egy műre, hogy később hite-

lesen meg tudjuk válaszolni a kérdést, nekem mondott-e valamit, vagy semmit sem mondott ez az egész. Függetlenül attól, ki és minek írta. Függetlenül attól, ki és mit gondol róla. Mert Hartay könyve véleményem szerint valóban megérdemel ennyit.

A *Lerepül a hülye fejetek* tekintetében engem nem igazán érdekel, hol helyezkedik el a kortárs magyar szépirodalmon belül, helyezkedik-e egyáltalán, hogy milyen hagyományokra épít, miként viszonyul, hogy egy E/3-ban íródott napló töredékeiről van szó, vagy éppenséggel nemzedéki regényről, mert ez a kötet egészen más okokból és másért érdekes a számomra, mint általában az irodalmi alkotások. Ebben a könyvben ugyanis van valami, amit némelyek igazi erényként, míg mások súlyos hibaként értelmeznek, azonban mégis kétségtelenül egyedivé teszi a mű egészét – ez pedig nem más, mint a szerző százszázalékos jelenléte minden egyes oldalon.

A könyv alapszituációja, miszerint lakótelepi kamasz srácok, vidéki kollégisták mindennapjaiból ismerhetünk meg skiccszerű részleteket, kifejezetten vonzó kiindulópont. Ez a gyerekek 11-12 éves korától a fiatal felnőtté válás kezdetéig terjedő életszakasz tele van olyan lélektani folyamatokkal, válto-

Podmaniczky Művészeti Alapítvány, Balatonboglár, 2013

zásokkal, amelyekkel nem csak érdemes foglalkozni, de irodalmi szempontból is örök témák, nem véletlen, hogy akár a hazai, akár a világirodalom számos meghatározó műve összpontosít rájuk. A feltétlen tekintély hol burkolt, hol nyílt megkérdőjelezése, a felnőttek világában jelenlévő hazugság felismerése, a szülőkkel történő szembefordulásra tett kísérletek, a saját út keresése, a nehézségekért hol a környezet, hol önmagunk vádolása, olyan egész életünkre meghatározó élmények és harcok, melyek átélése és megértése nélkül nehéz később a tájékozódás. Hartay ezekre rendkívül érzékenyen reagál, akár tudtán kívül önismereti célok, akár az alkotói vágy motiválta dominánsabban a szövegek megírását. Valódi problémákkal találkozunk, valódi és kibékíthetetlen ellentétekkel a vágyak és a mindennapok realitásai között, méghozzá nagyon is belülről. Hogy mindez az 1980-as évek második felétől egy egészen 2000-ig tartó időszakba került beágyazásra, egyáltalán nem mellékes. Egyfelől az egész művet meghatározó önéletrajzi vonatkozások miatt ez szükségesszerű is, másfelől a '80-as és '90-es évek világának ilyesfajta feldolgozására eddig kevés hazai kísérlet történt.

A könyv olvasása során számomra a használt nyelv volt a legérdekesebb, nem azért, mert jónak találtam vagy rossznak, egyszerűen volt benne valami, amivel nem tudtam, mit kezdjek. Nem értettem, miért így. Hiányzott a gördülékenység, az elvárásaimnak megfelelő természetesség. Az első néhány oldal kifejezetten zavaró volt, úgy éreztem, komoly baj van a hitelességgel, hogy modorosság jellemzi a dialógusokat, amelyek a szöveg legnagyobb részét kiteszik. A káromkodások és a szleng jelenléte ugyan tagadhatatlanul megvolt, mégis úgy éreztem, valahogy nincs minden a helyén, Hartay párbeszédei nem teszik lehetővé, hogy valóban és teljesen annak a világnak legyek, lehessenek a részese. Pedig a pontatlanság, a ritmus megtörése miatti idegenség nem a hitelességről vagy annak hiányáról szól, sokkal inkább saját esztétikai igényeimről. Időbe telt, mire rájöttem, problémám oka leginkább a narrátor pozíciójában keresendő, a magyarázat a szerző roppant erős személyes kötődése. Valamilyen távolabbi, kevésbé intim, talán biztonságosabb nézőpontot vártam. Több formát, kevesebb őszinteséget, de Hartay ebből a szempontból nem játszott biztonsági játékot.

Bár a történetek leginkább forgatókönyvszerűen kerültek rögzítésre, néhány mondat a nyitóképről, majd rövid utalások a párbeszédek között a szereplők cselekedeteire vonatkozóan, mégis ott rejlik valami más, a merengő, emlékei közt kutató emberből, az érzés, hogy Hartay egyáltalán nem

csak alkotó, ezek a töredékek látszólagos idegenségük, az eltávolításra tett gesztusok ellenére is róla szólnak. Saját emlékeinek feldolgozása, a múlt újraértékelése áll a középpontban.

A különböző események, sztorik felidézésekor gyakran lehet olyan benyomása az olvasónak, hogy valódi visszaemlékezésről van szó, amiben keveredik az eredeti, autentikus elemekhez történő visszanyúlás valamiféle kezdetben talán idegen, fokozatosan mégis érdekessé, majd szerethetővé váló szeméremmel. Ez a kettősség pedig meglehetősen egyedi atmoszférát teremt. És pontosan ez az, ami egy látszólag egyszerű, hétköznapi történetet is fontossá, említendővé, rögzítendővé tesz. Ennek a személyes kontextusnak a felismerése óhatatlanul egészen más olvasatot ad a történetnek, a történetek szövetének, rengeteget emelve a téten, hiszen rendkívül szokatlan a szerző által vállalt kitarulkozás.

A visszaemlékezés folyamatának, ahogy a könyv struktúrájának is jellemzője, hogy az emléktöredékek nem kronológiai sorrendben helyezkednek el. Fontosságuk meghatározása az olvasó számára ismeretlen rendszer alapján történik, mégis úgy tűnik, időnként apró, finom eltérésektől eltekintve ugyanazok az élmények, érzések ismétlődnek több éven keresztül, ugyanazok a motívumok térnek vissza újra meg újra, ugyanazok a kívülálló, az átlagos felnőtt számára talán már súlytalanok tűnő szituációk jelennek meg, de ismét a maguk egykori tétjével. Emlék hív elő emléket. A visszatérő motívumok egyfajta időtlenséget mutatnak, azonban a változás, a vélt vagy valós távolodás azoktól a dolgoktól, helyektől, személyektől, amelyek és akik egykor sokat jelentettek, nagyon meghatározó.

Bár kétségtelen, hogy a hülyéskedés, a boldogság ökörködésben való keresése, a piálás állandó elem, én egyáltalán nem hiszem, hogy mindez a könyvedés, az önfeledt nosztalgia irányába mutatna, sőt, éppen ellenkezőleg. A történetek mögött egy kicsinységben és minimalizmusában mégiscsak határozottan nyomasztó és szomorú világ rajzolódik ki. Egy olyan világ, ahol a kérdésekre nincsenek válaszok, vagy csak hazug válaszok vannak. Ahol a gyerekek a látott hazug minták helyett legtöbbször látszólag segítség nélkül próbálnak létrehozni valamit, valami sajátot, ami, ha jobban nem is, de biztosan másként működik. Ahol a vagányság, a lazaság álarca mögött szorongás és önvád rejtőzik. A céltalanság, a perspektíva totális hiánya az, ami helyett inkább csak pecázna, inna meg cigizne az ember. Bőgetné a Simsont vagy a Rometet, csak ne kelljen hallani semmit, ami megtöri a pillanat látszólagos szabadságát. Hogy még mindig jobb áthágni a szabályokat, majd megbűnhődni tetteinkért, mint

elfogadni, hogy előbb-utóbb össze- vagy betöri az embert a felnőttek világa. Hiszen egyértelmű, hogy nincs esély a valódi kitörésre, a lázadás csak vesztéssel és vereséggel érhet véget. Shado apjának a szíja csattan a csatos végével, vagy az iskolai lógások miatt bekövetkező kilenc bukás rombol le mindent. A teher, hogy valójában minden determinált, az élet minden pillanatában jelen van, a lakótelep garázsai közti bombagyártástól a cipőpénzt elnyelő pókerautomatán át egészen a felnőtté válásig, sok éven keresztül. Idővel valahogy mégis változik kicsit a helyzet. Az új iskolában – ahol szükség-szerű a szabályokhoz igazodás, ha csak annyira is, amennyire a túlélés érdekében elkerülhetetlen – megjelenik a kiteljesedésnek, az önmegvalósításnak és önkifejezésnek a korábbi gyakorlattal szemben immár konstruktív eszköze, a versírás, valami, amiért végre elismerést is lehet kapni, nemcsak azt vágják az ember pofájába, hogy semmit sem ér.

A *Lerepül a hülye fejetek* értéke számomra leginkább őszinteségében mutatkozik meg. Hartay nem akar lehetetlenül sokat mondani, magáról viszont megdöbbenően őszintén beszél. Nem történnek hihetetlen dolgok, nincsenek váratlan fordulatok, az események többsége saját életünkből is ismerős lehet. Mindennek valódi súlya van. Tudjuk jól, milyen volt titokban kimenni a folyó jegére, milyen volt beszakadni, térdig vizes nadrágban rettegve menni haza. Milyen volt álmatlanul forgolódni, mikor tudtuk, hogy a szülein, ha ma már nem is, holnap biztosan megtudnak valamit. Egy betört ablakot, egy rossz jegyet, hogy kipakoltatták a zsebünket a boltban, ráadásul nem is alaptalanul. Hartay Csaba új könyvében sokkal erősebb a vágy a kibeszélésre, arra, hogy visszatekintszen saját egykori életére, mint az, hogy szépirodalmi alkotást hozzon létre, amelyben minden az esztétikán áll vagy bukik. Ebben az őszinteségben komoly erő van. A legerősebb kép például annak a tudattalan kegyetlenségnek az ábrázolása, ahogy a gyerekek a cigányokról, leginkább pedig Rudiról beszélnek,

aki halat ugyan jól készít, ráadásul meg is mentette őket a lejmolóktól, de mégis hogy nézne ki, ha ott aludna ő, egy cigány a nyúlzugi telken a házban? Mindez a maga nyersességében és egyszerűségében kifejezetten megrendítő.

Az én olvasatomban a *Lerepül a hülye fejetek* nagy bátorságról tanúskodik. Bár maga a szerző mondta, hogy egyszerűen csak arról van szó, hogy szeret mesélni, ennek a kötetnek a történetei is így születtek, ez a „csak mesélés” bőven elég ahhoz, hogy olyan közel érezzük magunkat a szerzőhöz, amennyire csak lehetséges. Szokatlan ez az alkotói attitűd, a dolog esetében mégis működött. Különös volt, ahogy bennem is felidéződtek a biztonságosnak hitt mélységbe temetett emlékek, leginkább pedig nem is egykori események képei vagy történetek, hanem régi és nyomasztó gyerekkori érzések. Milyen volt, amikor nekem kellett eljőnnöm az első középiskolából, aztán hogyan rúgtak ki az új sulikollégiumából. Milyen volt pocskékul éreznem magam, miután a szülői házból kilépve becsaptam magam mögött az ajtót. És milyen mindez most közel húsz év távlatából. Ez a könyv nem a sztorikról szól, hanem a megállásról, a visszatekintésről. Arról, hogy hol vagyunk mi, harmincasok, honnan indultunk és hová érkeztünk meg, érkeztünk-e egyáltalán.

Mikor először felmerült, hogy kritikát írjak a kötetéről, sok minden átfutott az agyamon. Szerencsés, ha egy „generációs kötet” szerzője egy másik hasonló műről alkot ítéletet? Tudok-e elfogulatlan lenni? Tudok-e megingathatatlan prekonceptiók nélkül nyúlni a feladathoz? Nem tekintem-e óhatatlanul vetélytársamnak Hartay Csabát, *Az amerikai fiú* ellenfelének *Lerepül a hülye fejeteket*? Ha pedig igen, lehet-e szó kritikusi hitelességről egyáltalán? (Tudom én is, egyértelmű a válasz.) Aztán olvasni kezdtem, majd megismerni, most pedig azt gondolom, valamikor megihatnánk egy sört Szarvason, ha marad még valami a zsebpénzünkből, ha sikerül megmentenünk pár százast a templomkertben Avantitól.

▶ SÁNDOR ZOLTÁN

A Szabadság tér szellemisége

Végel László: Neoplanta, avagy az Ígéret Földje

Kisebbségi helyállás

Neoplanta, avagy az Ígéret Földje című városregényben Végel László egy város életében lejátszódó történekek ecsetelésével igyekszik a kisember szemszögéből érzékeltetni azokat a sorsfordító politikai és társadalmi pillanatokat, amelyek a néhai Jugoszláviát jellemezték – a trianoni békediktátumtól a kilencvenes évek elején kitört balkáni háborúig. A cselekmény középpontjában a második világháború forrongásaiban zajló események és a szocialista Jugoszlávia visszafoglalásával való utólagos szembesülés állnak, aminek révén a mű szorosan kapcsolódik a szerző korábbi kötetéhez, a *Bűnhődés* című naplóregényéhez.

Az író meglehetősen egyszerű kerettörténetet alkalmaz: a regény cselekménye Lazo Pavletić, nyugalmazott szerb fiákeros és az ötvenes években, gimnazistaként a városba érkező, magyar elbeszélő hős párbeszéde révén domborodik ki. A mesélők kedvükre bolyonganak a korban, élettörténeteket vázolnak föl, és ezen epizódok mozaikszerű összeillesztése által a szerző hiteles képet tár elénk, egyrészt a városról, másrészt pedig a volt délszláv állam működéséről.

A regényben kifejezetten vagy érintőlegesen szó esik a szerb felszabadítók beilleszkedési nehézségeiről 1918-ban, gyorsan kiderül, hogy még az őslakos szerbek is, akik ünnepelték őket, valójában jöttmenteknek tartják őket, az 1942-es razziáról, a bevonuló orosz katonák duhajkodásáról, a Goli otok börtönzsigetről, a gastarbeiterekről, a német turistákról, a Boszniából és Montenegróból érkezett kolonisták félelméről, nehogy a svábok egyszer visszaköveteljék elkobzott javaikat, akárcsak a szocialista Jugoszlávia jellegzetességeiről: trieszti farmer, staféta, testvériség-egység stb.

Olyan vidék ez, ahol minden népnek és nemzetnek megvan a saját megaláztatás-története – és bűne. Arról, hogy a történelem és a politika hogyan

képes beleszólni az emberek mindennapjaiba, milyen módszerekkel kényszeríti őket választás elé, tukmál rájuk olyan dolgok elkövetését vagy támogatását, amit meggyőződésből sohasem tennének, vagy támogatnának, a regény két tragikus mozzanata szól.

Az első Török nagypapa sorsához kapcsolódik, aki erkélyről üdvözölte Horthy hadseregének bevonulását. Időközben, kommunista volta miatt, a magyar titkosrendőrség letartóztatta szerb nemzetiségű kereskedőtársát, ő pedig bújta annak feleségét, aki alkalmas pillanatban csatlakozott Tito partizánjaihoz, és magas pozícióra tett szert. A már befolyásos asszony visszatértekor vörös csillagos partizánsapkát nyomott a nagypapa kezébe, és helyet biztosított neki az emelvényen, ahonnan a bevonuló partizánokat köszöntötték. Ennek ellenére Horthy-kollaboránsként kivégezték, a szerb asszony annyit ért el, hogy posztumusz antifasiszta érdemrenddel tüntessék ki.

A kisebbségben élő kisember helyzetéből eredő tragikum csúcsondik ki ebben az epizódban. Arra a kérdésre, hogy melyik arca volt az igazi, szerb partizán nő adja meg a választ: „Azt hiszem, mindkettő. Mert mit tehetett volna azokban a zűrzavaros időkben egy magyar ember? Ha nem köszönti Horthyt – gyanús, ha nem üdvözli Titót – szintén gyanús. Hősiesen vállalta mindkettőt, amiért nagy árat fizetett.” Az adott körülmények közötti helyállás és a túlélési ösztön diktálta magatartás a kisebbségi lét felvállalását jelenti. Aki szégyenletes viselkedést vagy gyávaságot vél fölfedezni Török nagypapa cselekedetében, az semmit sem tud a kisebbségi létről, és nem érti annak mibenlétét.

A gyávaság kapcsán sokkal inkább érdemes megemlíteni azt a honvédtisztet, aki a közeledő veszély előli menekülése előtt arra buzdítja Török nagypapát, hogy tartson ki magyarsága mellett. Végel ezzel olyan kérdést vet föl, amelyről nem sok

szó esik a közbeszédben: a magyar politikum, az anyaországi magyarok viszonyulását délvidéki nemzetársaikhoz a második világháború folyamán.

Az akkori magyar politika vezetett el a hideg napokig, a regényben annak esik áldozatául egy magyar és egy német fiatalember. Tragédiájuk Horthy hadseregébe történő besorozásukkal veszi kezdetét. A front összeomlása után hozzájuk hasonlóan kényszerből berukkolt szerb barátjukkal együtt zárandokolnak az Ígéret Földjére. Hazatérésük a valódi multikulturalizmus mesészerű példázata, összetartásuknak köszönhetik hazaérkezésüket, ahol azonban az első kettőt halálra ítélik, az ítéletet pedig nem kevésbé tragikus sorsú bajtársuknak kell végrehajtania, ezzel bizonyítván lojalitását az új hatalom iránt, hiszen tudára adják, hogy a sírban van még egy hely.

Noran Libro, Budapest, 2013

Nemzedéki szembesülés

Az állandó hatalomváltások szimbóluma a műben az 1913-ban Jakab Dornstädter által nyitott Dornstädter városi cukrászda-kávéház. A vendéglő 1945-ben a Moszkva (Moszkva) nevet kapta. 1949-ben a Tito–Sztálin konfliktus idején nevét Zagreb (Zágráb) változtatták, majd 1991-ben a horvátokkal folytatott háború idején Atinára (Athén) keresztelték. A cukrászdához hasonlóan minden történelmi változáskor utcákat, tereket neveznek át, szobrokat cserélnek le, és mint George Orwell 1984-jében, a történelmet is folyamatosan újraírják, mindig abban a szellemiségben, hogy megfeleljen az éppen használatban lévő, aktuális politikai és társadalmi ideológiának. Az elhasználdott eszmét mindig egy újabb váltja fel, és azzal összhangban zajlik a történelem oktatása és a körülöttünk lévő társadalmi történekek megítélése. Erre a jelenségre mondja Svetislav Basara egyik regényhőse a következőket: „Egyszer erről nem szabad beszélni, máskor arról, majd pedig, nem csak, hogy szabad beszélni arról, amiről *egyszer* már nem volt szabad beszélni, hanem még kívánatos is, sőt mi több, kötelező beszélni róla, miközben teljes mértékben tilos beszélni arról a valamiről, amiről *máskor* társadalmilag kívánatos és előnyös volt beszélni.” Ennek a jelenségnek kapcsán Végel a *Bűnhődés*-ben ezt írja: „A történelem szinte minden nemzedékkel újakezdődött, és telis-tele volt kiszámíthatatlan metamorfózissal,

irracionális fordulattal, miközben sohasem lehetett tudni, melyik arca az igazi. Azért akad látszatra túl sok történelem Közép-Kelet-Európában, főleg a Balkánon, mert nincs hiteles történelem.”

Illúzió lenne azt hinni, hogy kívül vagyunk a történelmen, és kívülállóként tudunk vallani a múlttól. Mi folyamatosan a történelemben élünk, és a történelem – a múlt – folyamatosan változik velünk. Ilyen tekintetben nem csak az a fontos, hogy a regény cselekménye mikor játszódik, hanem megírásának és megjelenésének ideje legalább ugyanannyira számít. Mára politikailag mindenki szakított az egykori szocialista eszmével, a közéletben megmaradt volt kommunisták megtagadták múltukat, megtudtuk, hogy soha senki nem dönt be a titoizmusnak, csak ezt nem lehetett nyíltan kimondani, a temetőben sokan a régi csillag helyére keresztet véstek a márványba, a második világháború végi magyarirtásról is lehet beszélni, a két nemzet történelmi közösen kuta-

tatják az áldozatokat, és a két ország államfői közösen hajtottak fejet az ártatlan áldozatok előtt. Az *Egy makró emlékirata* című regényével ellentétben, amely az adott pillanatot ragadta meg, a *Neoplanta* a „bölcs öreg” szemszögéből vizsgálja a (politikai) múltat, egyrészt azt, amely születése előtt játszódtott le, s amelyről fiatalokként nem tudhatott semmit, másrészt pedig azt, amelyet átélt, de érett korban át kellett értékelnie.

Itt jutunk el a regény egyik alapkérdéséhez: képes-e az ember egész életében önmaga lenni? Ha évtizedeken keresztül hitt egy eszmében, amelyről később kiderül, hogy hazug volt, akkor vajon az ember is hazugságokban élt önmagával szemben? És ha később felülbírája korábbi hitét, azzal együtt önmagát is megtagadja? Hol húzódik a határ, amin belül tévedése ellenére önmaga marad az ember?

Ilyen értelemben nevezhető nemzedékinek Végel regénye. Az elbeszélő hősnek meg is jegyzik egy helyütt a műben, hogy a negyvenes években születettek szerencsés flótások, Tito példás pionírai. A második világháború utáni nemzedék teljesen új szellemben nevelkedett, mint szülei – és elhitte mindazt, amit mondtak nekik, amit tanítottak velük. „Nem kényszerített bennünket senki” – mondja egy helyen az elbeszélő hős, amivel őszintén vall arról, hogy Jugoszlávia lakosságának zöme – magyarok is – hittek a szocializmusban, elhitték

azt, amivel traktálták őket, partizán propaganda-filmeken szocializálódtak, a moziban tapsoltak győzelmeiknek, mert a valódi múlt tabu volt. „Az apák titkolóztak a gyerekeik előtt, a gyerekek meg az apák előtt. Apáink elnémultak, mert meg voltak győződve arról, hogy jobb, ha saját utunkat járjuk. Elnémultak, mert a jövő, amelyik gyerekeikre várt, ígéretesnek mutatkozott. Így vesztettük el apáinkat, apáink meg minket. Nemzedékemet ellenállhatatlan erővel sodorta a viharos szél a jobbik, új világ felé: az Ígéret Földjére! A szocializmus csábítása megnyugtatta az apák lelkiismeretét, hagyták, hogy elcsavarja gyermekeik fejét. Mi mást tehetek volna? Féltve őrizték titkukat, bizonyos idő eltelte után pedig igyekeztek megfelekedni róla.” Ennek eredményeként az új nemzedéknek nem volt mire panaszkodnia: „Tele voltam tervekkel. Az önbi-zalmam csordultig. Később rádöbbsentem, hogy az egész nemzedékem ilyen volt. Ártatlan, naiv és optimista. Ostoba!”

A szembeülés nem kis megpróbálkozottatásokkal jár. A regényben Török Miklós képtelen feldolgozni édesapja magatartását. Olyasvalamiért bűnhődik, amiről nem tehet, amiről nem tudott, amiért nem vonható felelősségre. Irracionális forrású lelkiismeret-furdalása mégis befészkel a tudatába, és nem hagyja nyugton sohasem. Nem véletlenül hangzik el a regényben, hogy „ebben a városban kétféle ember létezik, az egyik beleszületik a bűnbe, a másik meggyőződésből vállalja.”

A multikulturalizmus vége

A regény egyik szereplője éppen maga a város: Újvidék, utcáival, tereivel, lakosaival együtt. „Dornstädter úr előszeretettel fejtegette a város történelmét. Ezen a lápos területen, itt a Duna bal partján, 1748-ban csak néhány többnemzetiségű kis település létezett, mire összefogtak a németek, a szerbek, a magyarok, a zsidók, az örmények meg a többi itt élő nemzetség, összekaparták megspórolt pénzüket, ami közel sem volt elég, így bankkölcsonért voltak kénytelenek folyamodni, mesélte. A tömérdek bankóval Bécsbe utaztak, hogy Mária Terézia császárnőtől megvásárolják a szabad királyi város címet. Ami előnyökkel járt, mármint adókat szedhetek, saját törvényeik szerint ítélezhettek a tolvajok, betörők felett. A császárnő megkérdezte, mi a neve a városuknak, mire az alapító atyák töredelmesen bevallották, hogy nincs neve. Felkérték Mária Terézia öfelségét, legyen városuk keresztanyja. A császárnő elővette aranypennáját, és gyöngybetűkkel írta a latin nyelvű alapító okiratra: Legyen a neve Neoplanta, és minden nép nevezze saját nyelvén. Így lett belőle a németek számára

Neusatz, a szerbeknek Novi Sad, a magyaroknak Újvidék.”

A *gyárilag multikulti* (Vágvölgyi B. András) város azonban az utóbbi évtizedekben elveszítette eme jellegzetességét, ami kimondatlanul is kiérződik a regényből. Végel a város eredeti multikulturalizmusát igyekszik megragadni különböző nemzetiségű hősei egymásra utaltságának ábrázolása révén, miközben folyamatosan a város története során zajló, hol nacionalista, hol univerzalista egyneműsítési kísérletekről beszél. Újvidékről mára eltűnt a multikulturalizmus, akárcsak Nagybecskerekéről és Zomborból, ahogyan – a jelenlegi tendenciák tükrében – néhány évtizeden belül Szabadkáról is eltűnik majd. Természetesen működnek Újvidéken és a volt megyeszékhelyeken nem szerb előjelű intézmények, nem csak szerbek lakják a városokat, de a város mindennapi életében, lükte-tésében már nem érhető tetten a multikulturalitás, a hétköznapokban nem érvényesül a jelenség (Végel bérkocsisa egyaránt beszélt szerbül, magyarul és németül, mert ez így természetes, ma viszont az értelmiségiek sem beszélnek a kisebbség nyelvén). A mai multikulturalizmus a nemzeti kisebbségek állami és alapítványi támogatásokkal fenntartott intézményrendszerében és politikusi szólamokban él tovább – a kisebbségek pedig egyre inkább számítanak *európai indiánoknak*, mint az adott város kulturális szellemiségét meghatározó tényezőnek.

Az Ígéret Földjét folyton felszabadították. Mindig megünnepelték őket, és az új felszabadító mindig az előző alól szabadított fel. A város történetének alakulása jól kivehető a Szabadság tér leírásából, ami bizonyos értelemben az emberi gyarlóság szimbólumának is nevezhető: itt ünnepelték a szerb felszabadítókat 1918-ban, itt gördültek be 1941-ben Horthy harckocsijai, itt üdvözölték Tito stafétáját, és itt bömbölték, hogy sohasem akarták a titói utat járni. A kilencvenes évek hajnalán az elbeszélő hős nem véletlenül veti föl a nemzedékinek is nevezhető kérdést: „Hazugság volt minden? Való-lanságban éltem? Csakúgy, mint apám, előtte meg nagyapám. Az egész város, az egész táj hamis volt.”

Szépirodalmira stilizált kordokumentum

A feldolgozott kor hamisságát leleplező történetek, a történelmi forrongások elszenvedőinek meggyőző ábrázolása és a társadalompolitikai helyzetről alkotott markáns megállapítások mellett a regényben olykor sztereotípiák is elhangoznak (magyar, szerb, német, zsidó alkalmazottak beszélgetése a Dornstädterben): egyszerű emberek mondják el – igencsak tudálékosan – a (nemzet)politikai véleményeket, és közhelyszámba menő meg-

jegyzések is becsúsznak, például, hogy a lövöldözés a balkáni folklór tartozéka. A mű pillanatokra már nem szókimondó, hanem inkább szájbarágó, fesze-sebbre vett fogalmazás kétségtelenül a regény javá-ra vált volna. Bárki is meséljen a műben: az elbeszélő hős, Lazo, vagy valaki rajtuk keresztül, a gyakorló publicista, naplói- és esszéista *szépirodalmira stilizált* nyelvén mindig Végel szólal meg. A szerző műveire egyébként is jellemző a műfajköziség: az élménybeszámoló, az esszé és a fikcionált próza szabadon keverőznek nála. A *Neoplanta* regény, de stílusából és nyelvezetéből, nem kevésbé reflexivitásából kifolyólag sokszor nagyon közel áll az esszé-hez, ezért bizonyos értelemben esszéregényről is beszélhetünk. Ennek az lehet az oka, amit Bányai János már a korábbi Végel-mű kapcsán megállapított a szerzőről: „Végel szerint – az író tanú, és alapvető feladata a maga életének és a kor életének dokumentálása a rendelkezésére álló irodalmi formákban, s Végel nagyon magabiztosan él ezekkel a formákkal, anélkül azonban, hogy megújításokra törekedne, mert számára az etika mindig előbbre való, mint a poétika, s ezt nem kell neki felróni, hisz dokumentálni akar, s nem gyönyörködtetni, inkább akar időszerű lenni, mintsem a szellem magasságában, elvontan és a misztériumok világában létezni.”

A saját korának megragadása és értelmezésének kísérlete hajtja Végelt publicisztikai és szép-

irodalmi alkotásai megírása közben. A társadalompolitikai események determinizmusát firtatja, a kor és a kor közbeszédét meghatározó (közel) múltbéli eseményeket igyekszik megfelelő kontextusba helyezni. Az egykori Jugoszlávia mibenléte, a kisebbségi lét buktatói, a kentaur-identitás összetettsége, az embereket saját játékszereinek tekintő politikum Janus-arcának felfedése foglalkoztatja. Ebben a szerzői habitusban mindig a jelen számít, a múltra annyira van szükség, amennyiben segít megérteni a mostani pillanatot. A *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* Újvidék történetének elbeszélése által tulajdonképpen az egykori Jugoszlávia társadalompolitikai történetét mondja el, magyarázatot kínálva arra, ami később történt – és még ma is tart: „Tito egykori elvtársai áhítattal estek térdre az oltár előtt, ellenben sehogyan sem boldogultak az imádsággal. A fruskák vastag aranyláncon csüngő feszülettel kószálnak a városban, amíg nem találják meg áldozatukat valamelyik jól szituált férfi személyében, akivel gyorsan ágyba bújnak. Mindenki a hazát élteti, miközben annyit lop, amennyit csak elbír. Befellegzett a szocializmusnak, ordítozzák a volt komcsik, és kibontják a nemzeti lobogókat. Amit a szocializmusban szégyellünk, azzal ma hivalkodunk.”

A tünetek megváltoztak, de a betegség ugyanaz maradt.

Az előző számunk tartalmából

Király László, Zalán Tibor, Acsai Roland, Tandori Dezső, Markó Béla, Fecske Csaba, Pollágh Péter, Falusi Márton, Csík Mónika, Deres Kornélia versei

Győrei Zsolt, Róbert Katalin, Bartus Gyula, Kiss Ottó prózája

Elek Tibor beszélgetése Király Lászlóval

Ván Hajnalka Komoróczy Tamás művészetéről

Kritikák Király László, Fecske Csaba, Kiss Judit Ágnes, Kiss Ottó, Tóth Krisztina, Szakolczay Lajos kötetéről

Bárka-díj 2013

A Bárka szerkesztősége 2000-ben pénzjutalommal járó díjat alapított, amelyet minden év végén ítél oda azon, a laphoz hosszabb ideje kötődő szerzők között, akik az adott évben is jelentős publikációval, publikációkkal gazdagították a folyóiratot és olvasóit. A pénzjutalmat 2002-től Kiss György szobrász- és éremművész kisplasztikája egészíti ki.

Az elmúlt tizennégy év díjazottjai között olyan jeles hazai és határon túl alkotók szerepeltek, mint például Bogdán László, Cseh Zoltán, Fekete Vince, Géczy János, Grendel Lajos, Kiss Judit Ágnes, Nagy Gáspár, Iancu, Laura, Podmaniczky Szilárd, Szepesi Attila, Szilágyi Zsófia, Tandori Dezső, Tarján Tamás, Tóth Krisztina, Tőzsér Árpád, Varró Dániel, Vámos Miklós, Zalán Tibor.

A 2013. év díjazottjai:

Egressy Zoltán író, drámaíró (*Ahogy szereti* – 3. szám; *Ravatal Rádió* – 5. szám)

Markó Béla költő, író (*Tél, Nincs* – 1. szám; *Amerikások* – 4. szám; *Allegória, Éppen olyan, árnyékok, Az égő vágy, Identitás, Fohász* – 6. szám)

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrásy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.